

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ
ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

ҚҚДИ
РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ

Қазақстандық
қоғамдық
даму
институты

«АТА-АНА БОЛУ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ»

ӘЛЕУМЕТТАНУШЫЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ
БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ БАЯНДАМА

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД
ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕМУ:
**«МОДЕЛИ РОДИТЕЛЬСТВА
И РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ
ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

ҚҚДИ
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Қазақстандық
қоғамдық
даму
институты

«АТА-АНА БОЛУ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ»

ӘЛЕУМЕТТАНУШЫЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ
БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ БАЯҢДАМА

НҰР-СҰЛТАН - 2021

«Ата-ана болу модельдері және ата-ана әлеуеті» тақырыбындағы әлеуметтанушылық зерттеу нәтижелері бойынша талдамалық баяндама / Аналитический доклад по результатам социологического исследования на тему: «Модели родительства и родительский потенциал» / О.В. Николаева – Нұр-Сұлтан қ.: «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ, 2021 ж. – 200 б.

Талдамалық баяндама Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша ұйымдастырылған «Ата-ана болу модельдері және ата-ана әлеуеті» әлеуметтанушылық зерттеу нәтижелеріне негізделген. Отбасылық тәрбие және отбасы саясаты саласындағы мамандардың арасында жүргізілген сараптамалық сұхбат деректері зерттеудің эмпирикалық негізін құрады. Зерттеу ата-ана болу модельдерін, қазақстандық отбасындағы тәрбиенің ерекшеліктерін, ата-ана әлеуетін зерттеуге және отбасы саясаты саласында ұсынымдар әзірлеуге бағытталған.

Мемлекеттік отбасы саясаты саласындағы мемлекеттік құрылымдар мен ұйымдарға, үкіметтік емес ұйымдарға, қалың жұртшылыққа, зерттеушілерге, аталған тақырып бойынша жұмыс істейтін мамандарға және барлық мүдделі тараптарға ұсынылады.

Аналитический доклад основан на результатах социологического исследования «Модели родительства и родительский потенциал», организованного по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан. Эмпирическую основу исследования составили данные экспертных интервью, проведенных среди специалистов в области семейного воспитания и семейной политики. Исследование направлено на изучение моделей родительства, особенностей воспитания в казахстанских семьях, родительского потенциала и разработку рекомендаций в области семейной политики. Рекомендуется для государственных структур и организаций в области государственной семейной политики, неправительственных организаций, широкой общественности, исследователей, специалистов, работающих по данной тематике и всех заинтересованных сторон.

МАЗМҰНЫ

ГЛОССАРИЙ	5
КІРІСПЕ	7
1. АТА-АНА БОЛУ ӘЛЕУМЕТТІК ИНСТИТУТ РЕТІНДЕ	10
1.1 Қазақстандықтардың репродуктивті ұстанымдары және оларды айқындайтын факторлар	10
1.2 Қазақстандық отбасылардағы ата-аналар мен балалардың қарым-қатынас ерекшеліктері	18
1.3 Қазақстандық қоғамдағы ата-ана модельдері және оның негізгі белгілері	29
2. АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ НЫҒАЙТУ ТӘСІЛДЕРІ	36
2.1 Ата-ана әлеуетін іске асырудағы кедергілер және оларды еңсеру жолдары	36
2.2 Ата-ана әлеуетін іске асырудың және ынталандырудың шетелдік тәжірибесі	52
ҚОРЫТЫНДЫ	66
ҰСЫНЫМДАР	67
1-ҚОСЫМША. Жобаны орындаудың жұмыс жоспары	70
2-ҚОСЫМША. Сарапшылық сұхбат гайдының сұрақтары	71
3-ҚОСЫМША. Сарапшылық сұхбат гайдының үлгісі	74
4-ҚОСЫМША. Қазақстан Республикасында туудың жалпы коэффициенті	94
5-ҚОСЫМША. Елдердегі жүктілік және туу бойынша демалыс	96
6-ҚОСЫМША. Балаларға дене жарақатын келтіріп жазалауға ресми түрде тыйым салынған елдер тізбесі	97
7-ҚОСЫМША. Сұрау салынған сарапшылар тізімі	99

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АӘК – Атаулы әлеуметтік көмек

ҚР СЖРА ҰСБ – ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы

БҚКК – ҚР БҒМ Балалардың құқықтарын қорғау комитеті

АҚДМ – ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

БҒМ – ҚР Білім және ғылым министрлігі

ҮЕҰ – Үкіметтік емес ұйымдар

БҰҰ – Біріккен Ұлттар Ұйымы

ҚР – Қазақстан Республикасы

БАҚ – Бұқаралық ақпарат құралдары

АҚШ – Америка Құрама Штаттары

БҰҰ (UNICEF) БАЛАЛАР ҚОРЫ – Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қоры (United Nations Children`s Fund)

ГЛОССАРИЙ

Тәрбие – адамның қарым-қатынасының әлеуметтік-мәдени (рухани-практикалық) кеңістігінде баланың мақсатты, ерікті түрде өсуі. Кең мағынада тәрбие дегеніміз кез-келген жастағы жеке адамға немесе адамдар тобына саналы түрде жоспарланған зияткерлік, эстетикалық және моральдық әсер деп түсініледі¹.

Ата-ана болудың өкілдік моделі – бұл ата-аналардың отбасында тең құқықтарға ие бола отырып материалдық тәуелсіздікке, әлеуметтік мәртебеге және қоғамның мойындауына қол жеткізуге талпына отырып кәсіби қызметінде жылдам және табысты алға жылжуға тырысатын модель. Бұл ретте балаларға күнделікті қамқорлық таныту негізінен аға буынға, үй қызметкерлеріне, тәрбиешілерге жүктеледі. Бала тәрбиесі үшін жауапкершілік көбінесе басқа адамдарға жүктеліп кетеді (беріледі)².

Ата-ана болудың белгісіз (жағдайлық) моделі көбінесе отбасы мен ата-ананың мінсіз моделін таңдауға қиналатын және ата-ана рөлімен сәйкестендірудегі қиындықтармен сипатталатын жастар мен жасөспірімдерге тән³.

Ата-ана әлеуеті – бұл баланың туылуына, қамқорлық жасауға және тәрбиесіне мүмкіндік беретін ата-ана рөлін іске асыруда адамның, әлеуметтік топтың және қоғамның табиғаты мен қалыптасатын ресурстарының жиынтығы. Ата-ана әлеуеті ата-ана рөлін іске асыру қажеттіліктерін, дайындығын, қабілеттерін және мүмкіндіктерін қамтитын нақты және әлеуетті ресурстар ретінде қарастырылады⁴.

Ата-ана – балаларға тарихи және мәдени тұрғыдан негізделген көзқарас, сезімдер, ата-ана рөлдері, жүріс-тұрыс практикасы⁵.

Отбасы – некеден (ерлі-зайыптылықтан), туыстықтан, жекжаттықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасы қатынастарын нығайтып, дамытуға септігін тигізуге арналған мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерге байланысты адамдар тобы⁶.

¹ Л.В.Коновалова <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH362f188c5da035680b8c36>

² О.Н. Безрукова Балалар мен ата-ана болудың құндылықтары: ұрпақаралық динамика // Әлеуметтенушылық журнал. 2017. 23-том. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

³ О.Н. Безрукова Балалар мен ата-ана болудың құндылықтары: ұрпақаралық динамика // Әлеуметтенушылық журнал. 2017. Том 23. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

⁴ О.Н. Безрукова Балалар мен ата-ана болудың құндылықтары: ұрпақаралық динамика // Әлеуметтенушылық журнал. 2014. № 9. С. 85-97

⁵ И.С. Кон Әлеуметтанушылық психологиясы. Воронеж: МОДЭК, 1999; Т.А. Гурко Ресейдегі неке және ата-ана болу. М.: Әлеуметтану институты РАН, 2008; О.Н. Безрукова Жас отбасыларда отандық ата-ана болу ресурстары және оны қолдау желілері. СПб.: С.-Петербург. басылымы ун-та, 2011 және басқ.

⁶ «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» 2011 жылғы 26 желтоқсандағы №518-IV Қазақстан Республикасының Кодексі, 1-бап, 29) тармақша

Ата-ана болудың ынтымақты моделі – бұл балаларға басымдық берілетін модель. Ата-ана рөлдері комплимент болып табылады (қосымша рөл функциялары бар). Бала тәрбиесі үшін жауапкершіліктің сипаты – ынтымақты. Ата-аналардың басты мақсаты: балаларды тәрбиелеу және оларға жақсы білім беру. Сонымен қатар, ата-аналар бала тәрбиесіне бірдей қатысады, олармен қарым-қатынас жасауға көп уақыт бөледі, бос уақытын бірге өткізуге тырысады⁷.

Туудың жиынтық коэффициенті – бала туу жасындағы 1 әйелге есептегендегі балалар саны⁸.

Ата-ана болудың дәстүрлі моделі – көп балалы ата-ана болуға бағдарланған. Ата-аналық рөлдер мен бала тәрбиесіндегі жауапкершілік сараланған. Өке материалдық әл-ауқатқа жауапты, отбасының негізгі шешімдерін қабылдайтын отбасының басшысы және отағасы ретінде қарастырылады. Ананың міндеттері балаларға қамқорлық жасау және туыстарын күту, отбасылық тұрмысты ұйымдастыру болып табылады⁹.

⁷ О.Н. Безрукова Балалар мен ата-ана болудың құндылықтары: ұрпақаралық динамика // Әлеуметтенушылық журнал. 2017. 23-том. № 1. 88–110 б. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

⁸ ҚР СЖРА ҰСБ– ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы <https://bala.stat.gov.kz/rozhdaemost/>

⁹ О.Н. Безрукова Балалар мен ата-ана болудың құндылықтары: ұрпақаралық динамика // Әлеуметтенушылық журнал. 2017. 23-том. № 1. 88–110 б. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

КІРІСПЕ

Отбасы маңызды әлеуметтік институт болып табылады, оның шеңберінде жеке тұлғаны алғаш әлеуметтендіру жүзеге асырылады. Соңғы уақытта отбасы институтын нығайту қажеттілігі туралы мәселе кеңінен талқылануда. Қазіргі заманғы отбасы бірінші кезекте бала-ата-ана қарым-қатынасында көрініс тапқан белгілі бір трансформация процесінен өтті деуге болады. Көбінесе ата-аналар материалдық пооблемаларға алаңдаулы. Олардың көпшілігі уақытының көп бөлігін балалармен сенімді қарым-қатынас орнатуға, олармен қарым-қатынас жасауға емес, еңбек жолына және табыс табуға жұмсайды. Көбінесе ата-аналар баланың тәрбиесін мектепке дейінгі мекемелер мен мектепке жүктеп жібереді, бұл балалардың әлеуметтенуіне және олардың эмоционалды жағдайына әсер етеді. Бұл баланың бойында оқшаулану мен жалғыз сезіну, қарым-қатынас жасауда қиындықтарды қалыптастырып, болашақта психологиялық сипаттағы проблемаларға алып келуі мүмкін. Ата-аналар мен балалар арасындағы әлеуметтік байланыстар әлсірейді, туыстық пен ата-ананың маңыздылығы төмендейді¹⁰.

Ата-ана тәрбиесі отбасының жетекші функциялары арасында ерекше орын алады, өйткені баланың әл-ауқаты ғана емес, сонымен бірге қоғам мен мемлекеттің болашақ тағдыры ата-аналардың осы процесс үшін жауапкершілікті сезіну дәрежесіне байланысты. Отбасы жас ұрпақты тәуелсіз ересек өмірге дайындап, экономикалық және зияткерлік қызмет қабілеттерін дамытуы керек.

Балаларды тәрбиелеу ата-аналардан эмоционалды, материалдық, физикалық сипаттағы едәуір шығындарды, балалармен мақсатты өзара іс-қимыл жасау үшін жеке мүдделері мен қызығушылықтарын іске асырудан саналы түрде бас тартуды талап етеді. Бұл жағдайда ата-аналардың баламен тікелей байланысу үшін қажетті уақыт бөлуге дайын болуы ерекше маңызды. Ата-аналардың балаларды тәрбиелеуге және олармен қарым-қатынас жасауға бөлетін уақытының ұзақтығы сияқты тәрбиелеу үшін маңызды факторға тиісті баға бере отырып, «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ өткізетін зерттеулер қазақстандық ата-аналардың балалармен өзара іс-қимылының ерекшеліктерін анықтады.

«Отбасылық-демографиялық саясат – 2020»¹¹ әлеуметтанулық зерттеуінің нәтижелері балалар отбасының маңызды ресурсы және құндылығы екенін көрсетеді, олар отбасылық жүйеде көптеген функцияларды мүлдем сезінбей-ақ атқара береді. Мәселен, 2020 жылы сұрау салынған респонденттердің балалармен өткізетін бос уақыт саны артты, «мен балалармен үнемі боламын» жауабын таңдау көрсеткіші 9,7% - ға және «күн сайын бірге болуға тырысатындардың» үлесі 6,7% - ға өсті. Екі жыл бойы жүргізілген сауалнамаларда балалармен қарым-қатынасқа кедергі келтіретін маңызды

¹⁰ А.М. Прихожан Жетімдік психологиясы/А.М.Прихожан, Н.Н.Толстых. – 2-басылым. – СПб.: Питер, 2005.

¹¹ «Отбасылық-демографиялық саясат-2020», «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ 2020ж.

қиындық ата-аналардың жұмысбастылығы болып қала береді. Бұл көрсеткіштің шамасы 2020 жылы 42% - ға дейін өсті, өсім 2019 жылмен салыстырғанда 11,1% - ды құрады. Үй жұмысының көптігіне байланысты балаларға уақыт бөле алмайтындардың үлесі 3,2% - ға өсті.

Бүгінгі таңда қазақстандық жастар арасында некеге және ата-ана рөліне дайын болмау үрдісі байқалады. Талдау көрсеткендей, қазіргі қоғамдағы жастардың едәуір санында ата-ананың маңызды қасиеттері өзгеріске ұшыраған, оның көріністерінің бірі – бала тууға және оларды тәрбиелеуге жасырын түрде құлықсыздық таныту, тіпті ашық түрде бас тарту.

Құндылықтарды қайта бағалау пайда болды – материалдық басым, мансап отбасыдан жоғары, ал ашық қарым-қатынас басқа адамның тағдыры үшін жауапсыздықтың ең ыңғайлы тәсілі ретінде дамиды. Көптеген жастар «азаматтық неке» (бірге тұру) – бұл отбасының жаңа моделі деп санайды, ал кейбіреулері тіпті отбасылық құндылықтарға күмән келтіреді.

Осылайша, ата-ана болу институтын және ішкі отбасылық қарым-қатынасты нығайту бойынша ауқымды және мақсатқа бағытталған жұмыстарды ұйымдастыру қажет. Жұртшылықты, педагогикалық және психологиялық ғылымдарды, бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы мамандарды тарту талап етіледі. Отбасының жұмыс істеуі саласында қазіргі заманғы отбасыларға білім беру және консультациялық қолдау бағдарламалары өзекті болып табылады.

Ата-ана болудың маңыздылығы жөніндегі ұстаным басым қоғамдық ұстанымға айналуы және шығармашыл ата-ана болуға түрткі болуы керек. Ата-ана әлеуетін және ата-ана болудың оңтайлы модельдерін қалыптастыру саласындағы проблемалық аспектілерді анықтау және оларды шешу жолдарын анықтау маңызды.

Зерттеудің мақсаты ата-ана болу модельдерін зерделеу және ата-ана болу саласындағы отбасылық саясатты жүргізу бойынша ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Алға қойылған мақсатқа жету үшін келесі негізгі **зерттеу міндеттерін** шешу көзделеді:

- 1) әлеуметтік институт ретінде ата-ана болудың мәнін талдау;
- 2) ата-ана болудың негізгі модельдерін зерттеу, өлшемшарттарын анықтау, ата-ана болу моделінің типологиясын әзірлеу;
- 3) ата-ана болу модельдерінің шетелдік тәжірибесін зерттеу;
- 4) Қазақстанда ата-ана болуды дамыту үрдістерін зерттеу және оның қазіргі заманғы жай-күйін айқындайтын жағдайлар;
- 5) ата-ана әлеуетін зерттеу және ата-ана болу саласындағы отбасылық саясатты жүргізу бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу гипотезалары:

1. Қазақстандық қоғамға ата-ана болудың аралас моделі, бірнеше (көбінесе дәстүрлі, ынтымақты және өкілдік) модель ерекшеліктерінің үйлесімі тән.
2. Ата-ананың белгісіз моделінің белгілері дәстүрлі, ынтымақты және өкілдік модельдің белгілеріне қарағанда әлдеқайда аз кездеседі.
3. Жаһандану процестерінің ықпалына қарамастан, ата-ана болудың қазақстандық моделінде жергілікті ерекшеліктер байқалады.
4. Қазақстандық ата-ана болу моделінің негізгі ерекшелігі тәрбие процесінде дәстүрлі және заманауи элементтердің үйлесуі болып табылады.

Зерттеу объектісі – сарапшылар қауымдастығы: тәрбие, психология, педагогика, отбасылық саясат және отбасылық өзара қарым-қатынастар саласындағы мамандар.

Зерттеу тақырыбы – ата-ана болу модельдері және Қазақстанда ата-ана әлеуетін қалыптастыру ерекшеліктері.

Іріктеме көлемі 30 адамды құрады. Іріктеу мақсатты сипатта болды, отбасылық тәрбие және отбасылық өзара қарым-қатынастар саласындағы сарапшылардан сұхбат алынды.

Зерттеу әдісі:

Зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес сарапшылық сұхбат әдісі қолданылды. Бұл сапалы зерттеу әдісі, жан-жақты сұхбат алудың бір түрі, ол сұхбат алушының жеке басына емес, оның біліміне, құзыреттеріне, белгілі бір қызмет саласындағы кәсіби тәжірибесіне бағытталған.

Сұхбат диктофонға жазылып, содан кейін мәтінді транскрипциялау жүргізілді.

Деректерді жинау құралы белгілі бір қағидаларға сәйкес тұжырымдалған және өзара байланысты бірқатар мәселелерді қамтитын логикалық құрылымдалған нұсқаулық болып табылады. Гайдтың құрамы мен сапасы, құрылымы, сұрақтарды құрастыру ерекшелігі өзара тығыз байланысты және зерттеу тақырыбы ерекшеліктерімен айқындалады.

Гайд 3 негізгі бөлімнен тұрады:

- Қазақстандағы отбасы институтының жалпы ерекшеліктері бойынша кіріспе бөлім.
- Ата-ана болу модельдерінің және ата-ана әлеуетінің ерекшеліктері бойынша негізгі бөлім.
- Сарапшыларға практикалық ұсынымдар беру ұсынылған соңғы бөлім.

Далалық зерттеу кезеңі: 2021 жылғы сәуір- мамыр.

Жүргізілген сарапшылық сұхбаттар негізінде деректерге талдау жүргізілді. Қосымша ресми статистика деректеріне және ашық қолжетімділіктегі сандық деректерге талдау жүргізілді.

1. АТА-АНА БОЛУ ӘЛЕУМЕТТІК ИНСТИТУТ РЕТІНДЕ

1.1 Қазақстандықтардың репродуктивті ұстанымдары және оларды айқындайтын факторлар

Репродуктивті ұстанымдарды балалардың туылуына бағытталған әлеуметтік көзқарастардың бір түрі ретінде айқындауға болады. Бұл ұстанымдар адамның отбасы мен балаларға деген сенімі мен көзқарасын қалыптастыратын қоршаған әлеуметтік ортаның әсерінен болады. Репродуктивті ұстанымдарға қанша баланың болғаны оңтайлы екендігі, оларды туу үшін қай жас қолайлы екендігі, баланы қамтамасыз ету үшін қандай минималды әлеуметтік-экономикалық жағдайлар қажет екендігі, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік күту жүйесі және адамның өзінің балалы болу-болмау туралы шешімі кіреді. Репродуктивті ұстанымдар гендерлік, діни, этностық тиесілігіне, әлеуметтік-экономикалық жағдайына, тұратын өңіріне, жергілікті жердің түріне (қалалық немесе ауылдық), білім деңгейіне және жасына байланысты ерекшеленуі мүмкін.

2020 жылы Қазақстанда бала туғанда ананың орташа жасы 29,2 жасты құрады. 20 жылдық кезеңде Қазақстанда ана болудың (жүктіліктің алғашқы басталуы) орташа жасы 26-дан 29 жасқа дейін өсті. Ер адамдар үшін бұл көрсеткіш әдетте бірнеше жасқа жоғары. 2019 жылы баланы туу кезіндегі ананың орташа жасы 28,9 жасты, 2018 жылы 28,7 жасты, қалалық жерлерде - 29 жасты, ауылдық жерлерде – 28,3 жасты құрады. Осылайша, бірінші баланың туылуында ананың орташа жасының жыл сайынғы өсуі байқалады.

Анасының ұлты бойынша 79,8% - қазақтар, 7,9% - орыстар, 4,4% - өзбектер, 1,5% - ұйғырлар, 0,9% - украиндар және 0,7% - татарлар мен немістер дүниеге келді. 1000 адамға шаққандағы туу санын көрсететін бала туудың жалпы коэффициенті 2020 жылғы қаңтар-желтоқсанда 1000 тұрғынға шаққанда 22,40 тууды құрады¹².

Елімізде бала туудың жиынтық коэффициенті (1 әйелге шаққандағы балалар саны) жыл сайын өсіп келеді. Егер 2016 жылы республика бойынша ол 2,77 болса, 2020 жылы ол 3,13-ке дейін өсті. Өңірлер бөлінісінде айырмашылық байқалады: бала туудың жиынтық коэффициенті Түркістан (4,75), Маңғыстау (4,26), Алматы (4,03), Жамбыл (3,66) және Қызылорда облыстарында жоғары. Бала туудың жиынтық коэффициентінің ең төмені – Алматы қаласында (1,86), Қостанай (1,89), Солтүстік Қазақстан (2,03) және Павлодар облыстарында (2,3).

¹² ҚР СЖРА ҰСБ inform.kz

https://www.inform.kz/ru/rekordnoe-chislo-detey-rodilos-v-kazahstane-v-2020-godu_a3756173

1-кесте. Қазақстан Республикасында бала туудың жиынтық коэффициенті, өңірлер бөлігінде

Өңір	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан Республикасы	2,77	2,75	2,84	2,90	3,13
Ақмола	2,32	2,35	2,42	2,45	2,55
Ақтөбе	2,72	2,70	2,81	2,97	3,14
Алматы	3,37	3,40	3,53	3,66	4,03
Атырау	3,51	3,48	3,60	3,61	3,86
Батыс Қазақстан	2,61	2,61	2,68	2,75	2,93
Жамбыл	3,46	3,36	3,54	3,61	3,96
Қарағанды	2,20	2,16	2,24	2,30	2,41
Қостанай	1,76	1,74	1,77	1,81	1,89
Қызылорда	3,34	3,30	3,38	3,46	3,96
Маңғыстау	3,84	3,79	3,91	4,02	4,26
Павлодар	2,16	2,14	2,17	2,19	2,3
Солтүстік Қазақстан	2,02	2,01	2,01	1,98	2,03
Түркістан	3,70	3,89	4,07	4,29	4,75
Шығыс Қазақстан	2,20	2,21	2,25	2,34	2,48
Нұр-Сұлтан қ.	2,96	2,88	2,89	2,77	2,84
Алматы қ.	1,72	1,70	1,76	1,78	1,86
Шымкент қ.	-	3,22	3,24	3,32	3,66

*Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар
Ұлттық статистика бюросы*

Осылайша, орта есеппен бір әйелге үш бала келеді. Демография тұрғысынан балалардың бұл саны оңтайлы. Сарапшылар мұны екі бала ата-анасының орнын басатындығымен түсіндіреді, ал үшінші баланың туылуы халықтың көбеюі үшін қажет.

«Демография, мемлекеттік мүдде тұрғысынан алғанда балалардың оңтайлы саны әрқашан – үшеу, яғни екеуі ата-ананы алмастырады, ал үшіншісі – біреудің баласы туылмаса немесе ерте жаста қайтыс болған жағдайда» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі жөніндегі сарапшы, Нұр-Сұлтан қаласы).

Қалалық және ауылдық жерлерде бала туудың жиынтық коэффициентінде айтарлықтай айырмашылық бар: 2020 жылы бұл көрсеткіш қалалық жерлерде 2,89-ды және ауылдық жерлерде 3,53-ті құрады. Ауылдық жерлерде бала туу коэффициентінің жыл сайынғы өсуі байқалады.

2-кесте. Ауылдық жерлердегі бала туудың жиынтық коэффициенті, өңірлер бөлінісінде (1 әйелге шаққандағы бала саны)

Өңір	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан Республикасы	3,08	3,00	3,09	3,17	3,53
Ақмола	2,14	2,19	2,29	2,26	2,37
Ақтөбе	2,72	2,43	2,65	2,83	3,12
Алматы	3,32	3,28	3,38	3,45	3,85
Атырау	3,38	3,42	3,58	3,46	3,99
Батыс Қазақстан	2,58	2,52	2,57	2,68	2,89
Жамбыл	3,53	3,33	3,39	3,36	3,65
Қарағанды	2,47	2,48	2,49	2,63	2,78
Қостанай	1,74	1,71	1,73	1,69	1,86
Қызылорда	3,15	3,13	3,16	3,15	3,71
Маңғыстау	3,57	3,26	3,47	3,80	4,02
Павлодар	2,57	2,53	2,52	2,48	2,76
Солтүстік Қазақстан	2,46	2,46	2,39	2,52	2,47
Түркістан	3,68	3,48	3,57	3,72	4,24
Шығыс Қазақстан	2,56	2,58	2,62	2,77	2,94

Дерекөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Қалалық жерлерде туудың жиынтық коэффициентінің өзгеруі өңірге байланысты әр түрлі болады. Көптеген өңірлерде туу коэффициентінің күрт өспей, біртіндеп өсуі байқалады. Бұл көрсеткіш тек Түркістан облысында 5 жыл ішінде екі есеге (3,74-тен 7,29-ға дейін) артқан. Ұқсас кезеңде туу коэффициентінің төмендеуі Солтүстік Қазақстан облысында (1,83-тен 1,74-ке дейін) және Нұр-Сұлтан қаласында (2,96-дан 2,84-ке дейін) байқалады..

3-кесте. Қалалық жерлерде туудың жиынтық коэффициенті, өңірлер бөлінісінде (1 әйелге шаққандағы балалар саны)

Өңір	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан Республикасы	2,58	2,60	2,68	2,75	2,89
Ақмола	2,50	2,54	2,56	2,66	2,76
Ақтөбе	2,76	2,82	2,89	3,05	3,16
Алматы	3,53	3,81	4,08	4,48	4,74
Атырау	3,66	3,54	3,64	3,75	3,78

Өңір	2016	2017	2018	2019	2020
Батыс Қазақстан	2,63	2,67	2,78	2,82	2,96
Жамбыл	3,35	3,40	3,75	3,98	4,44
Қарағанды	2,15	2,10	2,19	2,24	2,33
Қостанай	1,78	1,75	1,81	1,89	1,92
Қызылорда	3,56	3,50	3,64	3,85	4,25
Маңғыстау	4,26	4,66	4,65	4,39	4,67
Павлодар	2,02	2,00	2,05	2,09	2,14
Солтүстік Қазақстан	1,83	1,76	1,78	1,74	1,74
Түркістан	3,74	5,97	6,63	7,27	7,29
Шығыс Қазақстан	2,09	2,10	2,14	2,22	2,32
Нұр-Сұлтан қ.	2,96	2,88	2,89	2,77	2,84
Алматы қ.	1,72	1,70	1,76	1,78	1,86
Шымкент қ.	-	3,22	3,24	3,32	3,66

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Сарапшылардың бағалауынша, Қазақстанда кем дегенде әрбір бесінші отбасы жалғыз ата-ана болып табылады. Олардың пікірінше, мұндай отбасыларда баланың өзара іс-қимыл моделі және еркек пен әйел арасындағы рөлдік үлестіру жоқ, бұл болашақта оның өмірлік тәжірибесіне және отбасындағы ата-ана мен жұбайлар рөліне әсер етеді:

«Бүгінгі таңда әрбір бесінші отбасында балалардың 20% тек әкесімен немесе тек анасымен бірге өседі. Егер бала бір ғана ата-анасымен бірге өссе, онда ол тек бір ғана мінез-құлық моделін көреді» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы, Нұр-Сұлтан қ.)

«Негізгі айырмашылық – бала еркек пен әйел арасындағы қарым-қатынасты байқамайды, оған үйренбейді, отбасындағы ересектердің өзара іс-қимылын көрмейді. Ол ананың ата-анасымен өзара іс-қимылының немесе ананың серіктеспен тұрақсыз өзара іс-қимылының моделін көреді. Бұл тәрбиеге, баланың өмірлік тәжірибесіне қатты әсер етеді және ол өте маңызды» (әлеуметтанушы, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан)

ҚР СЖРА ҰСБ деректері бойынша туудың жалпы коэффициенті (барлық 1000 тұрғынға есептегенде туылғандар саны) 10 жыл ішінде 1000 тұрғынға шаққанда 22,53-ден 22,76-ға дейін өсті. Егер біз ұзақ мерзімді динамикада қарастыратын болсақ, онда айтарлықтай өсуді көруге болады: 2000 жылғы 14,92 - ден 2020 жылы 22,76-ға дейін.

4-кесте. Қазақстан Республикасында бала туудың жалпы коэффициенті, 1000 адамға

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
22,53	22,51	22,70	22,73	23,10	22,71	22,52	21,64	21,77	21,73	
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	22,76
14,92	14,91	15,29	16,63	18,19	18,42	19,71	20,79	22,81	22,14	

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Бұл көрсеткіштің өсуінің негізгі себептерінің бірі мемлекеттің отбасы институтын қолдауға және бала тууды ынталандыруға бағытталған әлеуметтік-демографиялық саясаты болып табылады. Соңғы жылдары адами капиталды қалыптастыруға, бала тууды ынталандыруға, ана мен бала денсаулығын нығайтуға, халықтың медициналық диагностикасына, жүйелі скринингтерге, жас және осал отбасыларды әлеуметтік-экономикалық қолдауға ерекше көңіл бөлінуде.

Жалпы, қазір гендерлік бөліністе бала туу бойынша үлкен айырмашылықтар жоқ. Осылайша, ұлдарды туудың жалпы коэффициенті 1000 тұрғынға 24,27-ні, қыздар үшін 1000 тұрғынға 21,33-ті құрайды, қалалық жерлерде бұл айырмашылық ауылдық жерлерге қарағанда анағұрлым байқалады.

5-кесте. Қазақстан Республикасында 2020 жылға арналған бала туудың жалпы коэффициенті, жынысы бойынша, 1000 адамға шаққанда

Өңірлер	Барлық тұрғын		Қалалық тұрғын		Ауылдық тұрғын	
	Ұлдар	Қыздар	Ұлдар	Қыздар	Ұлдар	Қыздар
Қазақстан Республикасы	24,27	21,33	24,79	20,65	23,57	22,38
Ақмола	18,24	15,80	20,55	17,17	16,28	14,51
Ақтөбе	25,58	22,46	27,03	23,06	22,14	20,87
Алматы	27,22	25,39	30,58	26,79	26,32	24,98
Атырау	28,88	26,44	29,45	25,65	28,22	27,44
Батыс Қазақстан	22,14	19,42	24,81	20,14	19,40	18,56
Жамбыл	26,84	24,61	30,86	26,68	24,35	23,16
Қарағанды	18,45	15,72	18,59	15,45	17,94	16,90
Қостанай	14,54	12,50	16,06	12,79	12,58	12,06

Өңірлер	Барлық тұрғын		Қалалық тұрғын		Ауылдық тұрғын	
	Ұлдар	Қыздар	Ұлдар	Қыздар	Ұлдар	Қыздар
Қызылорда	27,82	26,01	30,84	27,29	25,47	24,94
Маңғыстау	32,10	29,20	33,18	30,08	31,38	28,63
Павлодар	16,88	14,56	16,89	13,78	16,86	16,61
Солтүстік Қазақстан	13,73	11,55	15,11	11,36	12,64	11,73
Түркістан	30,92	29,40	40,57	37,07	28,49	27,43
Шығыс Қазақстан	17,86	15,21	19,06	15,28	16,04	15,07
Нұр-Сұлтан қ.	27,62	23,51	27,62	23,51	-	-
Алматы қ.	20,71	16,15	20,71	16,15	-	-
Шымкент қ.	32,03	28,14	32,03	28,14	-	-

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Балаларға қатысты қоғамдық ұстанымдар туралы айтатын болсақ, сарапшылар көбінесе «бала – бұл бақыт» және «бала – өмірдің мәні» деген ұстанымдардың басым екендігіне назар аударады. Бұл ретте, сарапшылар баланы «өмірдің мәні» ретінде гипертрофиялық қабылдау баланың өзіне теріс әсер етуі мүмкін деп ескертеді, яғни бала маңызды болуы керек, бірақ ол адамның өзін-өзі тануының жалғыз жолына айналмауы керек. Баланы өмірдің мәні ретінде көре отырып, ата-ана өз өмірі үшін жауапкершілікті балаға ауыстырады, ал ол үміттерін ақтамаған кезде оны кінәлайды.

«Ең негізгі ұстанымдардың бірі – балалар – өмірдің мәні, бұл, өкінішке орай, көбінесе жауапкершілікті балаларға артып қоюға, баланы өз өмірінің мағынасына айналдыруға алып келеді, біз оған өз өміріміз үшін жауапкершілікті әдейі артып қойып, одан кейін «Мен барлық өмірімді саған арнадым, ал сенің «рахметің» жоқ» дейміз. («Ойна» балалар институты ҚБ төрағасы, Нұр-Сұлтан).

Дүниежүзілік құндылықтарды шолудың 7-толқынының деректері бойынша қазақстандықтардың едәуір көп үлесі (72%) қандай да бір дәрежеде ата-ана болуды қоғамдық борыш деп санайды. Салыстыру үшін біз басқа елдердің респонденттерінің жауаптарын қарастырамыз: Германияда респонденттердің 36,2%, Жапонияда - 65,1%, Данияда-38%, Норвегияда - 28,4%, Швецияда - 22,5% осындай көзқарасқа ие. «Толық келісемін» нұсқасы бойынша бұл айырмашылық одан да маңызды екенін атап өту қажет. Мәселен, «балалы болу – қоғам ал-

дындағы борыш» деген ұстаныммен Қазақстанда 27,1%, Германияда 6,3% Норвегияда 5,7%, Жапонияда 5,5%, Данияда 3,1%, Швецияда 1,4% келіседі. Дания, Швеция, Норвегия, Германия сияқты елдерде халықтың салыстырмалы түрде аз бөлігі ата-ана болуды қоғамдық борыш деп санайтынына қарамастан, бұл елдер жыл сайын бала тәрбиелеу үшін ең жақсы елдердің рейтингінде, бақытты елдер мен бала құқықтарын іске асыру индексі жоғары мемлекеттердің рейтингінде жетекші орын алады.

6-кесте. Балалы болу – қоғам алдындағы борыш, %

Жауаптар	Қазақстан	Германия	Жапония	Дания	Норвегия	Швеция
Толық келісемін	27,1	6,3	5,5	3,1	5,7	1,4
Келісемін	21,9	16,8	21,5	11,0	11,6	6,8
Жартылай келісемін	23,0	13,1	38,1	23,9	11,1	14,3
Келіспеймін	18,7	42,3	22,1	33,9	17,2	33,8
Мүлдем келіспеймін	6,3	20,1	7,6	27,7	54,2	42,7
Білмеймін	2,1	1,1	4,7	0,4	0,2	0,9
Жауап жоқ	0,9	0,4	0,4	0,0	-	0,0

Дереккөз: Дүниежүзілік құндылықтарды шолу, 7-толқын (2020)

Репродуктивті ұстанымдардың қалыптасуына әлеуметтік-экономикалық өмір сүру жағдайлары, мемлекеттің демографиялық саясаты және еліміздегі саяси жағдай, әлеуметтік нормалар мен уақыттың мәдени үдерістері сияқты факторлар әсер етеді. Сондай-ақ, белгілі бір стандарттар – матрицалық менталитет (некеге тұру және бала туу туралы әлеуметтік ұстанымдар) бар. Атап айтқанда, некеге тұрудың, бала туудың және еңбек етуді бастаудың оңтайлы жасы ресми түрде белгіленбеген. Алайда, бұл оқиғалардың қашан болуы керектігі туралы белгілі бір идеялар қалыптасты. Бұл белгілі бір «әлеуметтік сағаттың» («әлеуметтік кесте») бар екендігін нұсқайды, ол адамға оның өмірі осы қоғамның нормативтік схемасы аясында қалыптасқанын немесе қалыптаспағанын көрсетеді. Бұл кестеден артта қалған адам мазасыздыққа, ыңғайсыздыққа ұшырап, сондай-ақ «кесте бойынша қозғалған» адамға қарағанда әлеуметтік қолдауды аз сезінуі мүмкін. Бұл ұстанымдар әсіресе әйелдерге қатысты көп қолданылған, көбінесе оларға «уақытың өтіп жатыр» деген сөзді естуге тура келеді, бұл ана болу қажеттілігін тұспалдайды. Сарапшылардың пікірінше,

қазақстандықтардың репродуктивті ұстанымдарына, ең алдымен, құндылықтардың сабақтастығы (ата-аналарында болған отбасы моделінің жаңғыртылуы), экономикалық жағдай, этникалық факторлар, діни фактор әсер етеді.

«Бұл олардың ата-анасымен бірге отбасында үстемдік еткен тәрбиеге, отбасылық ұстанымдарға байланысты. Егер ата-аналар көп балалы болса, онда олардың үрдісін балалар да қайталайды» (Әлеуметтану пәнінің оқытушысы, Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ).

«Ата-анасының үйінде көргендерін жаңғыртуға тырысады. Балалары көп отбасылардың балалары да көп балалы болуға тырысады» (Әлеуметтанушы, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

Балалардың оңтайлы санына қатысты ұстанымдар ата-аналық отбасының әсерінен басқа бірқатар факторларға байланысты, олардың ішінде білім деңгейі (әдетте, білімі неғұрлым жоғары болса, отбасындағы балалар саны соғұрлым аз болады), тұрғылықты жері (ауылдық жерлерде туу деңгейі қалалық деңгейге қарағанда жоғары), діндарлық (дін контрацепцияға тыйым салады) және этникалық (әр этностың өзіндік мәдени ерекшеліктері мен матрицалық ұстанымдары бар). Экономикалық жағдай тағы бір маңызды фактор болып табылады: табысы төмен отбасыларға қарағанда тууды жоспарлау көбінесе табысы орташа отбасыларға тән.

«Көп балалы болу ата-аналық отбасыға, этникалық, діни компоненттерге және білім деңгейіне байланысты. Ауылдық жерлердегі қазақтарда бала туу деңгейі қалалық жерлерге қарағанда жоғары. Славян этностарының өкілдеріне қарағанда қазақтар арасында жоғары. Этнос неғұрлым көп болса, туу деңгейі соғұрлым төмен болады. Білім деңгейі неғұрлым жоғары болса, туу деңгейі соғұрлым төмен болады. Діни фактор контрацепцияға әсер етеді. Дін бойынша – бұл харам. Бірақ бұл факторды зерттеу керек» (Әлеуметтану пәнінің оқытушысы, Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды қ.).

Барлық елдерде жаһандық деңгейде көрініс тапқан маңызды факторлардың бірі – адамның қаржылық-экономикалық жағдайы. Отбасы неғұрлым бай болса, балалар соғұрлым аз болады. Мен

аса байлар туралы айтпаймын, байлар да көп баланы дүниеге әкеледі, ал орташа тұратындар тым кедейлерге қарағанда аз туады. Орта тап аз туады, тым кедейлер көп туады, өте бай адамдар да көп туады» (әлеуметтанушы, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

Осылайша, қазақстандықтардың репродуктивті ұстанымдары мынадай факторлар кешеніне: елді мекеннің түріне, тұратын өңіріне, білім деңгейіне, экономикалық жағдайына, этносына, діндарлығына, жынысына (әйелдер, әдетте, ер адамдарға қарағанда, ата-ана болуға ертерек бағдарланған), отбасындағы ата-ана моделінің әсеріне байланысты. Қазіргі уақытта жас уақыты мен әлеуметтік нормалар туралы дәстүрлі көріністер өзгеріп жатқанын атап өткен жөн, бұл өз кезегінде қоғамдағы репродуктивті қатынастарға әсер етеді, бірінші баланы туу жасы біртіндеп өсіп келеді. Ата-ана болудың бұл үрдісі қазақстандық қоғамға ғана емес, жалпы қазіргі заманғы әлемге тән. Соңғы жылдары қазақстандық қоғам үшін тағы бір тұрақты үрдіс туудың жиынтық коэффициентінің біртіндеп өсуі (жүкті бола алатын жастағы 1 әйелге шаққандағы балалар саны) болып табылады. Бұл тек ауылдық жерлерде ғана емес, қалалық жерлерде де байқалады.

1.2 Қазақстандық отбасылардағы ата-аналар мен балалардың қарым-қатынас ерекшеліктері

Қазақстандық отбасыларда ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасына негізделген тәрбиенің бірнеше стилін бөліп көрсетуге болады. Біз демократиялық, авторитарлық, либералды және иеліктен шығарылған стильдерді бөліп көрсеттік. Тәрбиенің міндеті қоғамда табысты өзара іс-қимыл жасау үшін баланы ойдағыдай әлеуметтендіру болып табылады. Балаға істеуге «болатын» және «болмайтын» нәрселерге қатысты әлеуметтік нормалардың шекараларын білуге үйрету маңызды. Жоғарыда аталған стильдердің әрқайсысының баланы әлеуметтік нормаларды білуге үйретуде өзіндік ерекшеліктері бар.

Қазақстандық қоғамда көбінесе ата-ананың демократиялық немесе авторитарлық стилі басым. Авторитарлық стильге бақылау, әдетте асыра қамқорлық таныту, мәжбүрлеу, балаға қысым жасау тән. Кейде мұндай отбасыларда ұру жазасы қолданылады. Зерттеу деректеріне сәйкес отбасылардың 1,4% балаларды физикалық жазалауды қолайлы деп санайды және 7,3% бұған бейтарап қарайды. Мұндай отбасыларда психологиялық қысымды, кейде психологиялық зорлық-зомбылықты қолдану – мәжбүрлеудің тағы бір түрі болып табылады. Тәрбиенің бұл түрі баланы қорқытуға негізделген. Дене жазасын қол-

дануға оң немесе бейтарап қарайтын ата-аналар санының азаюы оң үрдіс болып табылады.

7-кесте. Балаларды ұрып жазалау қаншалықты қолайлы? %

Қолайлылық дәрежесі	2020	2021
Толығымен қолайлы	2,3	1,4
Бейтарап	11,2	7,3
Мүлдем қолайсыз	83,3	87,6
Жауап беруге қиналамын	3,3	3,8

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтік зерттеуі (2021)

Отбасылық тәрбие және балалар қауіпсіздігі мәселелері жөніндегі маман Динара Құсайынның пікірі бойынша тәртіп тәрбиенің маңызды бөлігі болып табылады, бірақ тәртіпті орнату үшін ешбір жағдайда дене жазасын қолдануға болмайды. Аталған мәселе бойынша ЮНИСЕФ-тің ұстанымы ұрып жазалауға жол бермеуге негізделеді, бұл бала үшін физикалық жарақат алу қаупімен ғана емес, сонымен бірге осы практиканың психологиялық соққы әкелуімен де түсіндіріледі.

Қазіргі уақытта, әсіресе қалалық жерлерде, қорқынышқа емес, түсіндіруге негізделген демократиялық тәрбие стилі кеңінен таралған. Тәрбиенің демократиялық стилі баланың бастамасын ынталандырумен, оған бостандық берумен, оның қажеттіліктері мен мұқтаждықтарын ескерумен сипатталады. Тәрбиенің осы стилімен балаға отбасылық проблемаларды талқылауға қатысуға мүмкіндік беріледі және шешім қабылдау кезінде оның пікірін ескереді, өз кезегінде олар балалардан саналы жүріс-тұрысты талап етеді.

Тәрбиенің соңғы стильдері – бұл баланың барлық тілектері мен еркелігіне рұқсат берумен және оны қанағаттандырумен сипатталатын либералды-босбелбеу стиль және ата-аналардың тәрбие функцияларын орындамауымен сипатталатын иеліктен шығару стилі. Либералды-босбелбеу стиль көбінесе орта таптағы отбасыларға және табысы жоғары отбасыларға тән. Жағдайы төмен отбасыларда иеліктен шығару стилі жиі кездеседі.

Тәрбие процесінде баламен барынша көп уақыт өткізу маңызды. Бұл тек ата-ананың өзінің қатысуы ғана емес, тікелей өзара іс-қимылы болуы қажет. Сонымен қатар, қарым-қатынас кезінде тікелей көзбе-көз және қолтілдесімі байланысын орнату үшін ата-ананың өзі де, бала да гаджеттерді (смартфондар, iPhone, планшеттер) пайдалануды азайтуы керек. Ақпараттық технологиялар өмірдің ажырамас бөлігіне айналған қазіргі қоғамда көптеген ата-аналар мен балалар уақыттың көп бөлігін интернетте өткізеді, бұл олардың арасындағы байланысқа теріс әсер етеді.

Сарапшылар баланың қасында гаджеттерді пайдалануды шектеуге және қарым-қатынас жасауға деген қызығушылықты көрсете отырып, онымен алаңдамай сөйлесуге кеңес береді.

«Цифрландыру дәуірінде гаджеттер, телефондар, смартфондар, әлеуметтік желілер балалар мен ата-аналар арасындағы байланыстың, сондай-ақ неке қатынастарының әлсіреуіне себеп болады. Туғаннан бастап балалар телефондарды пайдаланады, теледидар көреді, яғни бір-біріне аз көңіл бөледі. Ата-аналар да, балалар да виртуалды өмірге енеді. Бір-біріне назар аудармау қарым-қатынастың әлсіреуіне әсер етеді. Екінші себеп – ойын-сауықты, мансапта өсуді таңдау, материалдық пайда туралы ойлау» (әлеуметтанушы-талдаушы, Нұр-Сұлтан қ.).

Бірінші кезекте бала мен ата-ананың сапалы уақыт өткізуіне назар аударылады.

«Ата-ананың баламен сапалы уақыт өткізуі телефон қарап отырып, баланың қасында ойнап отыруы емес, онымен қарым-қатынас жасау, баланың көзіне қарап сұрақтар қою, оның айтқанының қаншалықты маңызды екенін түсіну үшін эмоцияларына мән беру. Бұл сапалы уақыт. Аз ғана уақыт болса да ересек адаммен сөйлескендей мұқият әрі зейін қойып сөйлесу маңызды. Егер елемеу және «мен – ата-анамын, мен ақылдымын, ал сен ақымақсың» деген көзқарас болса, онда бұл одан әрі бала мен ата-ананың арасындағы дұрыс қарым-қатынасты бұзады» (әлеуметтанушы, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

Балаға назар аударып, ол үшін не маңызды, не жақсы көреді, не мазалайды, қандай проблемалары барына қызығушылық таныту қажет. Сарапшылардың пікірінше, қазіргі әлемде ата-аналар көбінесе мансапқа және отбасын қамтамасыз етуге алаңдайды, балалармен тікелей қарым-қатынас артта қалуда.

«Ата-аналар көп уақытын жұмысқа бөледі, өйткені олар өз отбасыларын қамтамасыз етеді. Балалар өздерімен-өздері, әсіресе қазір барлық жерде online-білім беру... Ата-аналармен бұрын болған тікелей байланыс жоқ, қарым-қатынас көбінесе виртуалды болады. Тірі байланысқа аз уақыт бөлінеді, сондықтан ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас әлсіреп, араларына сызат

түскені байқалуда» (Атырау қаласы, Оқушылар орталығындағы әдіскер).

Сонымен қатар, сарапшылар шектен шығудан аулақ болуды ескертеді, шамадан тыс қамқорлық таныту және ата-ананың баламен үнемі болуы баланың дамуына теріс әсер етіп, оны басқа адамдармен араласудан оқшаулауы мүмкін.

«Сапалы уақыт өткізу – оның саны көп болмауы тиіс, артық болуы да табиғи емес, бала ата-аналарымен ғана емес, адамдардың әртүрлі санаттарымен араласуы тиіс» (Әлеуметтанушы, КазМЗУ, Нұр-Сұлтан).

Одан бұрын айтылғандай, Қазақстанда жалғызбасты ата-аналық отбасылардың үлесі өте жоғары – бұл әрбір бесінші отбасы, яғни еліміздегі отбасылардың 20% жалғызбасты ана болып табылады. Көбінесе бұл әкесіз отбасылар. Ата-анасының екеуі де бар отбасыларда көп жағдайда анасы балалармен айналысады. Сарапшылар екі ата-ананың да бала тәрбиесіне тең қатысуы қажет деп санайды.

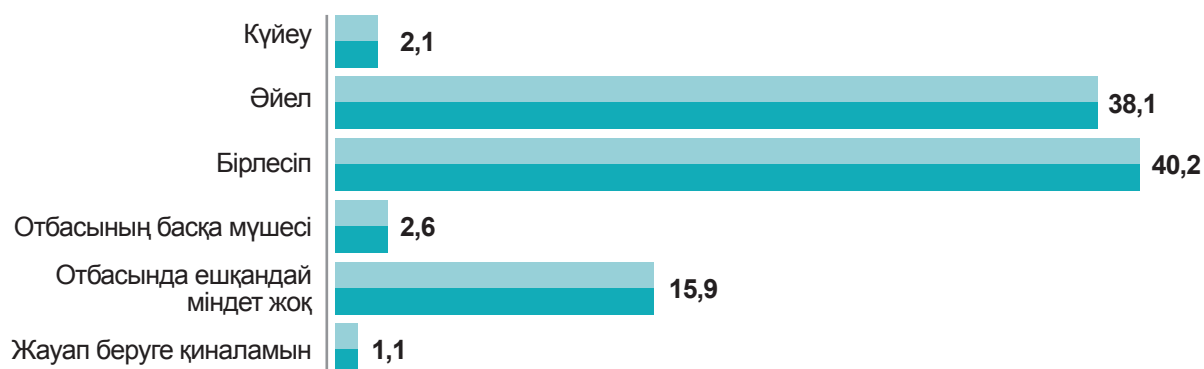
«Балалармен қарым-қатынас жасау әйелдердің міндеті болып саналады, тіпті дамыған, заманауи деп саналатындар үшін де отбасындағы міндеттер бөлінеді, әлі де әйелдік міндеттер, ерлердің де міндеттері бар. Сондықтан барлық аналарға бірнеше күнге кетіп қалу керек, өйткені бұл әкеге көмектеседі, амалсыздан баламен қарым-қатынас жасауға мәжбүр болады, ол іс жүзінде баламен байланысты сезінуге көмектеседі. Күйеуім әлі күнге дейін түнде қалай уайымдағанын, ұлы тамақ сұраған кезде қалай оянғанын есіне алады, меніңше, бұл өте маңызды сәттер. Бұл қалыпты нәрсеге айналуы қажет, қазір ондай әкелер көп, одан да көп болу керек» («Ойна» балалар институты қоғамдық бірлестігінің төрағасы).

Сарапшылардың пікірінше, ажырасу кезінде бала мен әке арасындағы байланыс үзіледі, өйткені көптеген отбасыларда бұл байланыс әлсіз. Әкенің рөлі көбінесе асыраушы рөлімен байланысты және ол баламен аз араласады, сондықтан сарапшының сөзімен айтқанда «ата-ана ажырасқан жағдайда, балалармен ажырасып кеткендей болады». Ажырасқаннан кейін араласу айтарлықтай азаяды, айырылысу орын алады.

«Отбасының қазіргі проблемасы көбінесе әкелік сүйіспеншіліктің жоқтығында, өйткені әкенің рөлі табыс табушы рөлімен байланысты болды. Иә, әке ақша табады, қамқорлық жасайды, бірақ ол баламен қанша уақыт өткізді?! Сондықтан әкеге бауыр басу номиналды. Мысалы, ата-ана ажырасқан жағдайда, әкелер де балаларымен ажырасқан сияқты, сирек сөйлеседі және сирек кездеседі. Себебі бір кездері әкесі балаға мейірімін төккен жоқ және баламен қажетті байланыс қалыптаспаған. Бауыр басу – бұл үнемі дамып келе жатқан сезім. Бұл жыныстық жетілу кезеңіне дейін болады, өйткені жасөспірім кезеңінде психологиялық сепарация пайда болады. Жасөспірімдік жас – бұл да даму дағдарысы, ата-аналармен келіспеушіліктер орын алады, бірақ бұл баланың дамуының жаңа деңгейіне әкелетін норма. Ата-аналар да осы дағдарыстан өтуі керек. Сепарация-бұл норма» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы. Нұр-Сұлтан қаласы).

Жаппай сауалнама деректері ер адамдардың балалармен қарым-қатынасының төмен деңгейін көрсетеді. Сонымен, «отбасылық-демографиялық саясат» (2021) зерттеуінің деректеріне сәйкес көбінесе аналар балаларымен уақыт өткізеді, айналысады және серуендейді. Бұл функцияны аналардың 38,15%, әкелердің тек 2,1% және отбасылардың 40,2% орындайды.

1-сурет. Балалармен жұмыс жасау, серуендеу, үй тапсырмасын тексеру сияқты міндеттер қалай бөлінген?

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтік зерттеуі (2021)

Баланың екі рөлдік және генетикалық модельді көруі маңызды. Бір ата-анамен әлеуметтену тек бір жүріс-тұрыс үлгісін үйренуге мүмкіндік береді және балада ата-ананың серіктестік қатынасы туралы түсінігі болмайды. Сарапшының пікірінше, тағы бір маңызды аспект – ата-әжелер тарапынан

қосымша көмек көрсетілген жағдайда баланың ата-аналық иерархия туралы идеялары бұзылады, өйткені ата-ана әжесінің/атасының баласы болып табылады:

«Әр ата-ана балаға өзінің рөлдік және генетикалық моделін көрсетеді, өйткені анасы әкесі емес, ал әкесі анасы емес. Әр түрлі кезеңдерде бала үшін әр ата-ананың болуы маңызды. Егер бала тек бір ата-ананың қасында өссе, онда ол тек бір жүріс-тұрыс үлгісін көреді. Анасы қайтадан некеге тұрған жағдайда, жаңа жолдасы балаларға өте жылы болса, бұл да жақсы. Жалғызбасты ата-ананың отбасында өзіндік ерекшелік бар. Себебі бізде әдетте жалғызбасты ана немесе әке балаларды әжесінің немесе басқа біреудің қатысуымен тәрбиелейді. Иерархия қақтығысы бар. Себебі анасы әлі оның қызы. Көптеген әйелдермен сөйлесу кезінде ата-аналары үшін олар оның балалары болғандықтан, олардың ата-ана ретіндегі беделі төмендеп жатқанына шағымданды. Бала негізгі адам кім екендігі туралы шатаса бастайды: анасы ма немесе әжесі ме. Бірақ олардың барлығы жақсы өмірден емес, күтушіге ақша төлеуге мүмкіндігі болмағандықтан және т.б. байланысты бірге өмір сүреді (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы. Нұр-Сұлтан қаласы).

Отбасы бастапқы әлеуметтену институты болғандықтан, баланың отбасында көретін модельдері оның балалар, ата-аналар мен ерлі-зайыптылар арасындағы өзара қарым-қатынас туралы түсініктерін қалыптастырады:

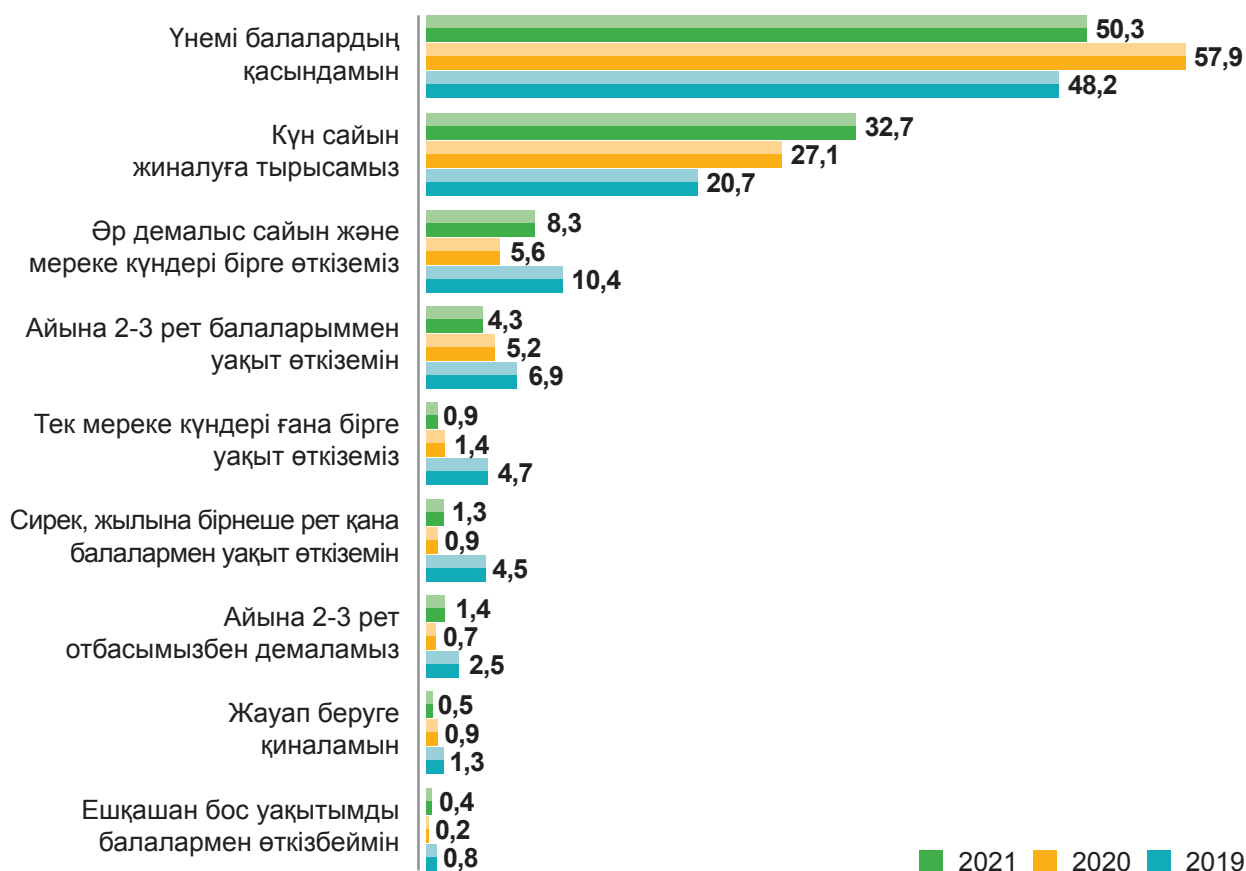
«Бірінші жүйе – ата-аналық отбасы. Одан кейін балабақша, содан соң мектеп, одан әрі әлеуметтік институттар басталады. Одан соң әрине, ата-ананың алғашқы тәжірибесі, ересектермен қарым-қатынасы, бұның бәрі осы балалардың қандай қарым-қатынас жасайтынына әсер етеді. Көбінесе мұндай эмпатикалық байланыс, бала мен ата-ана арасында сенімді байланыс орнатылған кезде сенімді қарым-қатынас болады» (жеке практикалық психолог., Нұр-Сұлтан қаласы).

Тәжірибелі мұғалімнің пікірінше, ата-аналар мен балалар арасындағы өзара қарым-қатынастағы қиындықтың негізгі себебі – сенім мен өзара түсіністіктің болмауы. Мұндай жағдайларда жеке проблемалар мен қиындықтар туындаған кезде балалар ата-аналарына емес, құрдастарына барады:

«Ата-аналар мен балалар арасындағы өзара түсіністік маңызды, сіз балалармен үнемі сөйлесуіңіз керек. Проблемалар туындаған кезде балалар көшеге, достарына қашып кетпей, ата-аналарына жүгінуі қажет. Сол кезде ата-аналар мен балалар арасында сенімді қарым-қатынас орнайды. Балалар ата-аналарының кейпінде қарттарды, ештеңені түсінбейтін адамдарды емес, кез-келген уақытта жүгіне алатын адамдарды көруі тиіс. Ата-аналар оларды кез келген жағдайда қабылдайды. Егер дұрыс істемесе түсіндіреді. Ең бастысы – барынша үйлесім тапқан өзара түсіністік» (педагог, оқушылар сарайы, Ақтөбе қаласы).

2021 жылғы «әлеуметтік-демографиялық саясат» зерттеуінің деректері бойынша ата-аналардың 50,3%-ы балаларымен бірге тұрады. 2020 жылмен салыстырғанда, шектеу шараларының салдарынан көптеген отбасылар көп уақытты бірге өткізе бастаған кезде, 2021 жылы бұл көрсеткіш 7,4%-ға төмендеді. Бұл ретте бүкіл отбасымен жиналатын және балалармен бос уақытын кемінде күніне бір рет (32,7%), әрбір демалыс және мереке күндері (8,3%) өткізетін респонденттердің үлесі өсті.

2-сурет. «Бос уақытыңызды балаларыңызбен жиі өткізесіз бе? деген сұраққа жауаптарды бөлу», %

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтанулық зерттеуі (2021)

Сұрау салынғандардың 4,3% балаларымен аптасына екі-үш рет уақыт өткізеді. Сауалнамаға қатысқан барлық респонденттердің тек 3,6% балаларымен өте сирек уақыт өткізеді – айына екі-үш рет және одан да аз, бұл үш жылдағы ең төменгі көрсеткіш. Ер респонденттер балалармен сирек кездесетінін, күніне бір рет және одан да аз екенін атап өтеді¹³. Сарапшылардың пікірінше, ата-аналардың балаларымен аз уақыт өткізуінің басты себебі - жұмысбастылық:

«Ата-аналар көп жұмыс істейді: бізде әкелер де, аналар да жұмыс істейді, балалар іс жүзінде өз-өздерімен. Әкесі де, анасы да жұмыстан шаршайды, ал бала ата-анасының шаршағанын, демалу керек екенін түсінеді». Баламен сөйлесуге әрдайым уақыт таба бермейді. Бала берген сабақты орындаса, тамағы тоқ, таза болса ата-ана борышы орындалғандай болып есептеледі. Ата-аналар материалдық жағынан қамтамасыз етуге көбірек алаңдайды (әлеуметтік педагог, Саран қ.).»

Ата-аналардың балаларымен өткізетін уақытының аз болуының басты себебі ретінде олардың жұмысбастылығы туралы сарапшылардың гипотезасы «Отбасының әлеуметтік-демографиялық портреті» (2021) әлеуметтанулық зерттеуінің деректерімен расталады.

3-сурет. Сізге балаларыңызбен көбірек уақыт өткізуге не кедергі? %

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтанулық зерттеуі (2021)

¹³ «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтік зерттеуі /Нұр-Сұлтан: «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ, 2021.

Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы ұлттық баяндаманы дайындау шеңберінде талдамалық есептің деректері бойынша балалардың көпшілігі ата-аналарымен оқуын (19,4%) және денсаулығын (13,7%), қызығушылығы мен хоббиін (11,3%), баланың кәсіби болашағын (9,6%) талқылайды. Балалардың 2,5%-ы отбасылық пікірталастарға қатыспайтынын мәлімдейді¹⁴.

8-кесте. «Отбасында қандай тақырыпты жиі талқылайсыздар?» деген сұраққа балалардың жауаптары, %

Отбасында талқыланатын тақырыптар	%
Сіздің оқуыңызды	19,4
Сіздің денсаулығыңыз бен туған-туысқандарыңызды	13,7
Сіздің және туғандарыңыздың қызығушылығын, хоббиін	11,3
Сіздің кәсіби болашағыңызды	9,6
Әлемде, елде, Сіз тұратын елді мекенде болып жатқан оқиғалар	8,6
Ата-ананың/туған-туысқандардың жұмысын	7,9
Әлеуметтік желілердің, интернеттің жаңалықтарын	7,4
Қызықты фильмдерді, сериалдарды, кітаптарды, бағдарламаларды және т.б.	6,1
Сіздің отбасылық болашағыңызды	6,9
Сіздің отбасыңыздың материалдық жағдайын (отбасылық кірісті, шығыстарды)	4,4
Мен отбасылық талқылауға сирек қатысамын (тіпті мүлдем қатыспаймын)	2,5
Саяси оқиғаларды	2,2

Дереккөз: ҚР БҒМ БҚКК, 2020

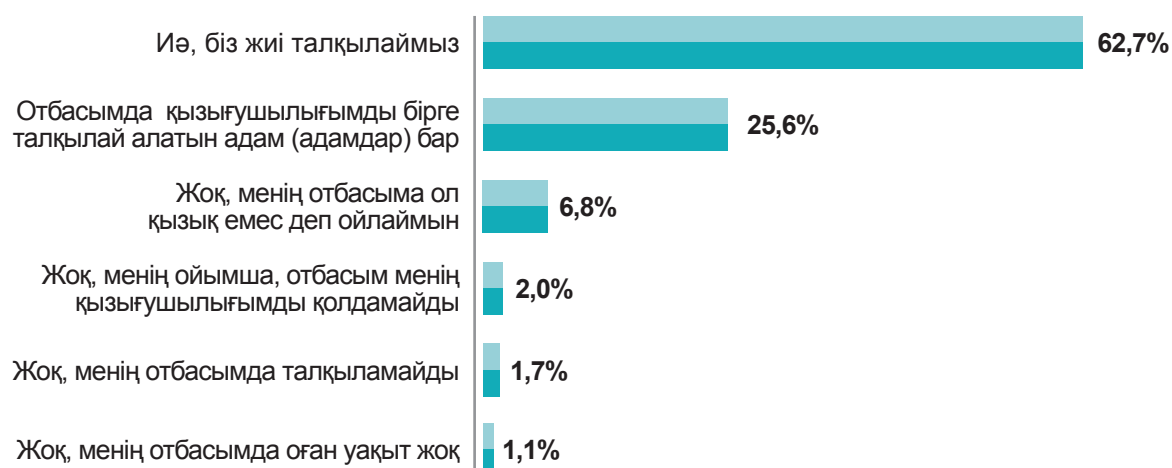
Сауалнама сұрақтарына жауап берген балалар, ең алдымен, оларға тікелей байланысты тақырыпты көрсететінін ескеру қажет. Ересектер талқылайтын проблемалар ауқымы әлдеқайда кең және көбінесе балалардың қатысуын болжамайды.

Сауалнама мектеп жасындағы балалар арасында жүргізілгендіктен, ең көп талқыланатын тақырып олардың оқуы болды (19,4%). Баланың қызығушылығы отбасындағы ең көп талқыланатын тақырыптардың үштігінде. Ата-аналардың балалардың қалауы мен қызығушылықтары туралы білуі өте маңызды. Қазіргі заманның көрінісі ретінде балалардың кәсіби болашағы олардың отбасылық болашағына қарағанда жиі талқыланады деуге болады - бұл әлеуметтік және экономикалық дамыған қоғамдарға тән. Сондай-ақ, отбасы ішіндегі диалогты саясаттандырудың деңгейі төмен екенін атап өтуге болады – саяси оқиғалар көбінесе отбасы шеңберінде талқыланатын тақырыпқа айналады (2,2%). Балалардың 2,5% отбасылық талқылауға қатыспайтынын атап өту қажет.

¹⁴ Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы ұлттық баяндаманы дайындау шеңберінде әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша талдамалық есеп. Нұр-Сұлтан, 2020. – 92 бет. ҚР БҒМ. .

«Сіз өзіңіздің қызығушылығыңызды отбасында талқылайсыз ба?» деген сұраққа балалардың 88,3% оң жауап берді. Балалардың 11,6% өздерінің қызығушылықтары мен мүдделерін ата-аналарымен талқыламайтынын атап өту қажет. Балалардың өз қызығушылықтарын отбасымен талқыламауының ең көп таралған себебі – бұл олардың отбасы үшін қызықты емес деген сенім. Балалардың 2% жақындары олардың қызығушылықтарын қолдамайды және тіпті айыптайды деп санайды. Қызығушылық пен хобби бала өмірінің маңызды бөлігі болып табылады, сондықтан жақын адамдарымен осы аспектіні талқыламау отбасындағы қарым-қатынастағы ықтимал проблемаларды көрсетеді.

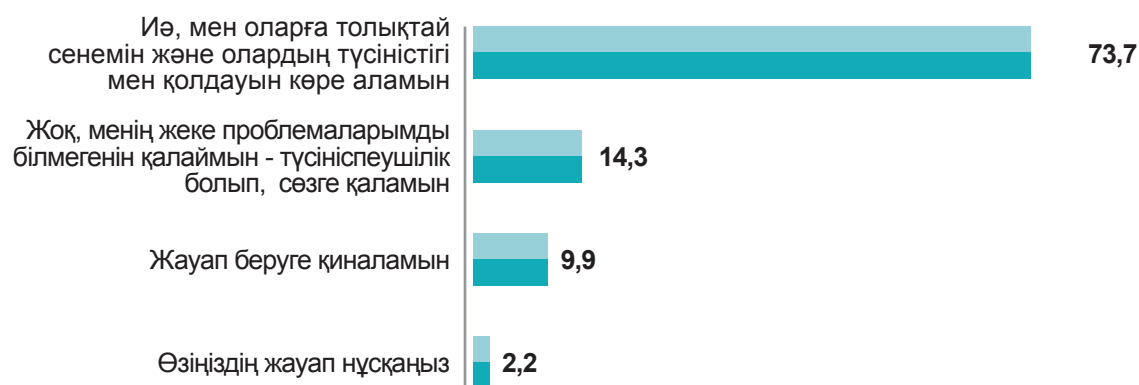
4-сурет. «Отбасыңызда қызығушылығыңызды талқылайсыз ба?» деген сұраққа балалардың жауаптары, %

Дереккөз: ҚР БҒМ БҚҚК, 2020

Қызығушылық пен хобби – бұл бала немесе жасөспірім өмірінің маңызды бөлігі, бірақ өсу процестеріне тән жеке уайымдаулар мен қорқыныштар одан да маңызды болуы мүмкін. Балалардың басқа отбасы мүшелеріне деген сенім деңгейі қаншалықты жоғары?

5-сурет. «Сіз отбасыңызбен жеке мәселелеріңізді, қорқыныш, уайымыңызды талқылай аласыз ба?» деген сұраққа балалардың жауаптары, %

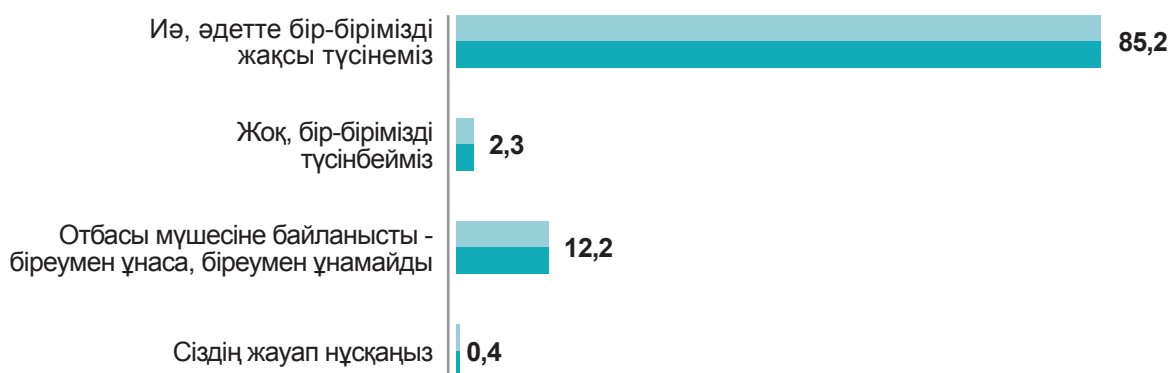

Дереккөз: ҚР БҒМ БҚҚК, 2020

Респонденттердің басым көпшілігі өз отбасыларына толықтай сенеді және оның қолдауына ие бола аламыз деп жауап берді. Алайда, балалардың едәуір бөлігі (14,3%) түсінбеушілік пен айыптаудан қорқатындықтарын көрсетті. Мұндай жағымсыз жауаптардың ең көп бөлігі 12-16 жас аралығындағы жасөспірім респонденттерге – осы жауап нұсқасын таңдаған 95,4%-на тиісілі. Сондықтан бұл алаңдаушылық тудыруға себеп болып отыр.

Жалпы, көрініс айтарлықтай жақсы, бірақ кейбір отбасыларда сауалнамаға қатысушылардың өтпелі жасымен байланысты отбасылық диалогтағы қиындықтар мен сәтсіздіктерді болжауға болады. Сауалнамадан өткендердің көпшілігі (85,2%) отбасымен сөйлескенді ұнатты, 12,2%-ы тек кейбір отбасы мүшелерімен сөйлескенді жөн көреді және 2,3%-ы үй ішіндегілермен сөйлескенді ұнатпайтындықтарын мойындады.

6-сурет. «Сізге отбасыңыздың мүшелерімен сөйлескен ұнай ма? деген сұраққа балалардың жауаптары, %»

Дереккөз: ҚР БҒМ БҚҚК, 2020

Коммуникация процесінің маңызды құрамдас бөлігі – отбасындағы құндылықтарды тарату. Егер біз Рональд Инглхарт пен Кристиан Велцельдің теориялық тұжырымдамасына жүгінетін болсақ, онда құндылықтардың «өмір сүруге бейімделуге» қарама-қайшы ретінде «өзін-өзі таныту» бағытында өзгергеніне назар аударуға болады. Балаларда өзін-өзі құрметтеуге (14,5%-ға), өзіне деген сенімділікке (17%-ға), әділдікке (9,7%-ға), рухани өсуге (13,1%-ға), өзін-өзі дамытуға (6,4%-ға), қаражатқа қарай өмір сүруге (2,4%-ға) тәрбиелейтін ата-аналардың үлесі айтарлықтай өсті. Өзін-өзі таныту құндылықтары жетістікке жетуге, жеке басының маңыздылығына, даралыққа, адам құқықтарына, прагматизмге бағытталған. Бұл құндылықтар жиынтығы «Рухани жаңғыру» рухани жаңғыру идеяларымен тығыз байланысты.

9-кесте. Балаңызды, ең алдымен қандай құндылықтарға тәрбиелейсіз? %

	2020	2021
Өзін-өзі құрметтеу	28,5	43,0
Үлкендерді сыйлау	54,9	61,3
Еңбексүйгіштік	64,1	61,0
Өз-өзіне сенімділік	20,6	37,6
Патриотизм	16,4	16,5
Басқа адамға көмектесу	12,6	11,7
Еркіндік	6,0	5,6
Әділдік	16,2	25,9
Даралық	6,7	9,5
Рухани өсу	6,0	19,1
Өзін-өзі дамыту	13,7	20,1
Басқа халықтар өкілдерінің мәдениетін, тілдерін, дәстүрлерін құрметтеу	5,2	7,2
Қаражатына қарай өмір сүре білу	3,4	5,8
Қиын жағдайларға бейімделе білу	13,7	11,5
Парасаттылық	-	0,4
Барлық жоғарыда талған құндылықтар	0,7	0,7
Жауапкершілік	-	0,2
Отбасылық құндылықтар	-	0,2

Осылайша, жалпы қазақстандық отбасылардағы өзара қарым-қатынастардың жағымды көрінісін байқауға болады:

- көптеген респонденттердің ішкі отбасылық диалогы белсенді және жағымды, сенім арту сипатында;

- онда балалардың оқуына, денсаулығына және қызығушылығына маңызды орын беріледі;

- отбасын біріктіретін бірлесіп уақыт өткізу дәстүрлері тұрақты әлеуметтік практика сипатына ие. Ата-аналардың балалармен жеткілікті уақыт өткізе алмауының негізгі себебі – жұмысбастылық болып табылады;

- ұрып жазалауды қолдайтын ата-аналардың үлесі айтарлықтай төмендеді;

- бір жыл ішінде балаларды тәрбиелеу процесінде өзін-өзі таныту құндылықтарын (өзін-өзі бағалау, рухани өсу, өзіне деген сенімділік, өзін-өзі дамыту) трансляциялау бағытында айтарлықтай өзгеріс болды.

1.3 Қазақстандық қоғамдағы ата-ана модельдері және оның негізгі белгілері

Ата-ана модельдерінің негізгі өлшемшарттары: отбасы құрамы (екі ата-анасы бар немесе жалғыз ата-ана, тұрпайылау немесе кеңей-

тілген отбасы, балалар саны), рөлдерді гендерлік бөлу, тәрбие әдісі (дербес немесе функцияларды басқа адамдармен бөлісу), тәрбие стилі (авторитарлық, демократиялық, енжар, иеліктен шығарылған).

Әр түрлі құрамға сүйене отырып, ата-ана модельдері екі топқа бөлінді:

- 1) Екі ата-ана бар отбасы үшін;
- 2) Жалғызбасты отбасы үшін.

Екі ата-анасы да бар отбасылар үшін рөлдерді гендерлік бөлу және тәрбие функцияларын беру негізінде келесі модельдер бөлінді: дәстүрлі, бірлескен, өкілдік, белгісіз және эклектикалық.

7-сурет. Екі ата-анасы да бар отбасылардағы ата-ана модельдері

ӨКІЛДІК

рөлдерді тең бөлу, мансапқа бағдарлану, тәрбиелеу функцияларын басқа адаммен бөлісу

ДӘСТҮРЛІ

рөлдерді дәстүрлі гендік бөлу, онда ер адам отағасы болып саналады, көп балалы болуға ұмтылу

БІРЛЕСКЕН

бір-бірін толықтырушы ата-ана рөлі, бала тәрбиесіне бірдей қатысу

ЖАҒДАЯТТЫҚ

ата-ана рөліне сәйкес келудегі қиындықтармен сипатталады

ЭКЛЕКТИКАЛЫҚ

бюджетті басқаратын және отбасының басшысы әйел болып саналатын модель, бұл ретте ол негізгі үй жұмысын орындайды және баланы тәрбиелеумен айналысады

АРАЛАС

бірнеше модельдердің белгілері қамтылған

Ата-ананың дәстүрлі моделі – көп балалы болуға ұмтылумен және рөлдерді дәстүрлі бөлумен сипатталады, онда әке материалдық әл-ауқатқа жауап беретін отағасы ретінде қарастырылады, ал анаға бала тәрбиелеу және тұрмыспен айналысу функциялары жүктелген.

Ата-ананың бірлескен моделі – бұл балаларға және олардың біліміне басымдық берілетін модель. Ата-ананың екеуі де тәрбиеге бірдей жауап береді, әке мен ананың арасында рөлдерді қатаң бөлу жоқ, олар бір-бірін толықтырады.

Ата-ана тәрбиесінің өкілдік моделі – мұндай отбасындағы ата-аналар көбінесе мансапқа назар аударады, ал бала тәрбиесі үшін жауапкершілік көбінесе басқа адамдарға тапсырылады (беріледі).

Сарапшылардың пікірінше, Қазақстанда ата-ананың қандай да бір бірыңғай моделі басымдық танытпайды, әдетте – бұл бірнеше модельдің элементтерін біріктіретін аралас модель. Сонымен қатар, отбасылардың негізгі үлесіне өкілдік модель элементтерін ала отырып, ата-ананың дәстүрлі және бірлескен модельдері тиесілі.

«Менің ойымша, дәстүрлі және бірлескен модельдер арасындағы негізгі айырмашылық жағдаяттық және өкілдік модельдердің аз бөлігі бар. Бізде аралас. Өкілдік модель – бұл баланы ата-әжесі тәрбиелеген кезде, ондай белгілер дәстүрлі отбасыға да тән. Әдетте ата-ана – ол әке мен ана, бірақ бізде бұл үш ұрпақ» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қалалық отбасыларда өкілдік моделімен бірге дәстүрлі нұсқа басым. Ал ауылдық жерлерде, провинцияда аға буынға өкілдік ету басым. Қалада балабақшаларға, күтушілерге өкілдік етеді. Жастарға жағдаяттық, аралас тән» (әлеуметтанушы, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қазақстандық отбасыларда өкілдік және дәстүрлі модель басым. Әлі күнге дейін тұңғышын атасы мен әжесінің тәрбиесіне беру дәстүрі сақталған. Жұмыс істейтін ата-аналар балаларын ата-әжелеріне береді, себебі анасы да, әкесі де жұмыс істейді» (әлеуметтік педагог, Саран қ.).

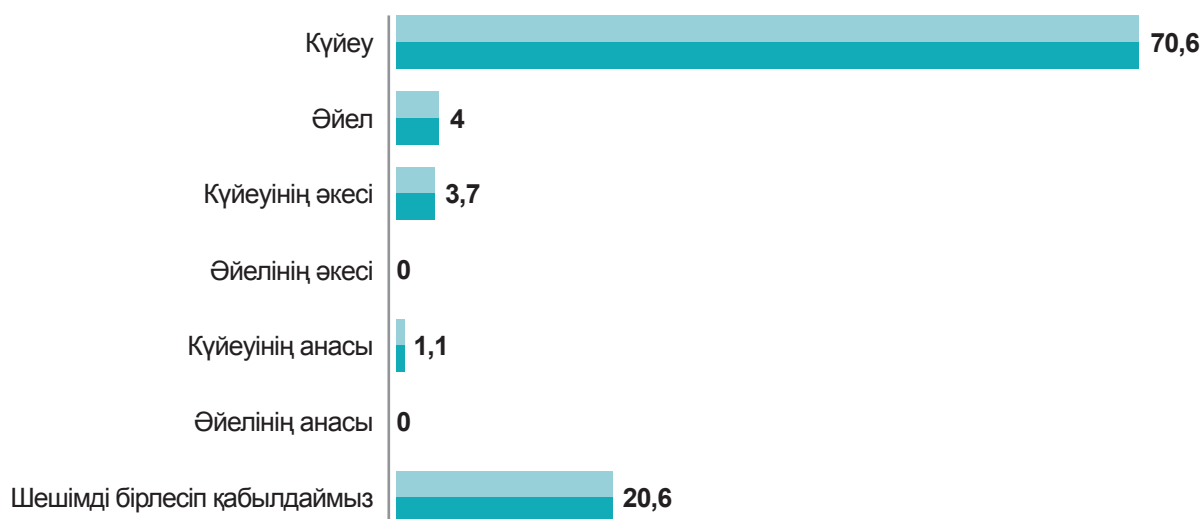
Сарапшылардың көпшілігі қазақстандық отбасыларда рөлдерді дәстүрлі бөлу бар екенін атап өтті. Әдетте, ер адам үшін бұл отағасы рөлі (шешім қабылдау) және отбасын материалдық қамтамасыз ету, әйел үшін – күнделікті тұрмыс мен бала күтімі. Рөлдерді осылайша бөлудің ұтымдылығына қатысты сарапшылардың пікірлері екіге бөлінді: олардың кейбіреулері аталған бөлуді дұрыс деп санайды, ал екінші бөлігі оны қазіргі шындыққа бейімдеу қажеттілігін айтып, толық негізді емес деп санайды:

«Әр отбасында рөлдер отбасының өзіне ыңғайлы түрде бөлінуі керек. Ер адам тамақ пісірсе немесе ыдыс жуса онда тұрған ештеңе жоқ. Еркек пен әйел өзара құрметін көрсете білуі қажет. Балалар ата-аналардың жүріс-тұрысына қарап үйренеді. Сондай-ақ, әйелдер отбасындағы ер адамның кейбір міндеттерін өз мойнына ала алады деп санаймын. Қазіргі уақыт осы тақырыпты кеңірек қарауға мүмкіндік береді. Барлық жерде «ортасы» болуы тиіс» (тәрбие ісі жөніндегі оқу ісінің меңгерушісі, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бұл арада тең жауапкершілік туралы сөз болады, ата-ана болуға ана жағынан да, әке жағынан да саналылық болу керек. Келіспеушіліктер болмау үшін екеуі де икемді, бейімделгіш, ортақ құндылықтарға ие болуы тиіс, әке немесе ана қандай болуы керек деген жалпы түсінікке ие болуы қажет. Қоғам да гендерге баса назар аудармай, жауапкершілік пен саналылық туралы көбірек білуге тиіс (отбасы әлеуметтануының оқытушысы, Қарағанды қ.).

Қазақстандық отбасылардағы рөлдердің дәстүрлі бөлінуі және патриархалдық көзқарастардың басым болуы сандық деректермен расталады. Мәселен, отбасының 70%-ында күйеуі отағасы болып саналады, 4% - ында әйелі, отбасының 20,6% - ында шешімдер бірге қабылданады. Бір қызығы, отбасының 3,7% - ында отбасының отағасысы күйеуінің әкесі, 1,1% - ында отбасының басшысы күйеуінің анасы, бірақ бірде-бір отбасының басшысы әйелінің ата-анасы емес. Отбасының 75%-ында отбасының үстемдігі күйеуі бойынша айқындалады.

8-сурет. Сіздің ойыңызша, отбасыңызда отағасы кім? %

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтанулық зерттеуі (2021)

Сарапшылардың пікірінше, қазіргі уақытта көптеген отбасыларда ата-аналардың екеуі де жұмыс істейді, сәйкесінше тәрбие функциясы да біркелкі бөлінуі тиіс:

«Егер біз 21 ғасыр мен қала туралы айтатын болсақ, гендерлік бөліну және оның қажеттілігі туралы айту өте таңқаларлық болар еді. Қазіргі өмір ақша табу функциясы ата-ананың екеуіне де тиесілі болатындай етіп құрылғандықтан, тәрбие функциясын ата-ананың екеуі де орындаған дұрыс, егер екіншісімен бірдеңе болса, бір ата-ана да орындайды» (3-сарапшы, психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

10-кесте. Отбасыны материалдық қамтамасыз етуге жауаптылар

	%
Күйеуі	47,6
Әйелі	2,2
Бірге	48,9
Отбасының басқа мүшесі	1,0
Отбасында ондай міндет жоқ	0,0
Жауап беруге қиналамын	0,2

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтанулық зерттеуі (2021)

«Біз ерлер мен әйелдердің тең құқылы болуына ұмтылуымыз керек. Өйткені, декретке шығуға дайын ер адамдар, ал керісінше, жұмыс істегісі келетін әйелдер бар. Бұл қалыпты нәрсе болуы тиіс. Ол туралы айту керек, өйткені көптеген адамдар қалайтын да шығар, бірақ оны ұят деп санайды. Бұның бәрі дәстүрге байланысты» (дамуында ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан).

Міндеттерді тең бөлудің негізгі дәлелі ретінде сарапшылар функциялардың өзара ауысымдылығын атайды. Олардың пікірінше баланың дамуының бастапқы кезеңінде рөл атқаратын белгілі бір биологиялық мүмкіндіктер (мысалы, емшек емізу) ғана ерекшелік болады.

«Мен әке мен ананың функцияларын нақты бөлмеймін. Жалпы, олар бір-бірін алмастырады. Жалпы алғанда, мен емізу және т.б. қандай да бір биологиялық мүмкіндіктерді қоспағанда, бастапқы гендерлік функцияларды атай алмаймын: егер ата-ананың әлеуметтік рөлі (күтім, құндылықтарды ілгеріле-

ту, отбасылық рәсімдерге қатысу) туралы айтатын болсақ, онда мұның барлығы 50/50 деп санаймын» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі жөніндегі сарапшы, Нұр-Сұлтан қаласы).

Ата-ананың белгісіз (жағдаяттық) моделі ата-ана рөлімен сәйкестендірудегі қиындықтармен сипатталады, ол көбінесе жас отбасыларға тән.

«Белгісіз модель бала саналы таңдау болмаған жағдайы төмен отбасыларға тән. Мұндай жағдайда, анасы ер адамның қолдауынсыз жалғыз болса ол әке де, ана да болуы керек» (отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы, Нұр-Сұлтан қ.).

Зерттеу барысында біз қосымша **электикалық модельді** анықтадық, онда әйел бюджетті басқарады және отбасының басшысы болып саналады, сонымен бірге ол үйде де және бала тәрбиесінде барлық негізгі жұмыстарды орындайды. Электика – әртүрлі элементтердің үйлесуін білдіреді. Бұл жағдайда отбасы басшысының рөлі күнделікті міндеттермен (жинау, үтіктеу, кір жуу, ыдыс жуу) үйлеседі. Әдетте, отбасы басшысы мәртебесін алған ер адамдар бұл міндеттерді сирек орындайды.

Мәселен, әлеуметтік зерттеу деректері бойынша отбасының 4%-ында әйелі отбасының басшысы болып саналады, ал 2,2%-ында әйелдер отбасының материалдық қамтамасыз етуге жауапты. Бұл ретте жинау, кір жуу және ыдыс жуу түріндегі күнделікті міндеттерді ерлердің 0,9%-ы ғана орындайды.

11-кесте. Отбасындағы күнделікті міндеттерді орындау, %

	Жинау	Кір жуу	Ыдыс жуу	Киім үтіктеу
Күйеуі	0,9	0,5	0,5	2,0
Әйелі	80,7	86,3	86,3	84,7
Бірлесіп	14,2	9,2	9,2	9,3
Отбасының басқа мүшесі	4,0	3,1	3,1	3,5
Отбасында ондай міндет жоқ	0,2	0,9	0,9	0,4
Жауап беруге қиналамын	0,0	0,0	0,0	0,1

Дереккөз: «Отбасылық-демографиялық саясат» әлеуметтанулық зерттеуі (2021)

Қазақстанда жалғызбасты ата-ана отбасыларының үлесі айтарлықтай жоғары, олардың көбінде балаларды анасы тәрбиелейді. Кейде анасы ғана бар жалғызбасты отбасыларда балалардың тәрбиесіне басқа туған-туыстары да (әжелер, аталар, тәтелер) қатысады.

9-сурет. Жалғызбасты отбасылардағы ата-ана модельдері

Балаларын туған-туысқандарының көмегінсіз тәрбиелеуші жалғызбасты ана

Балаларын туған-туысқандарының көмегінсіз тәрбиелейтін жалғызбасты әке

Балаларын туған-туысқандарының көмегімен тәрбиелеуші жалғызбасты ана

Балаларын туған-туысқандарының көмегімен тәрбиелейтін жалғызбасты әке

Әкесі балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған отбасылар аз кездеседі. Көбінесе әкеге басқа туған-туыстар, негізінен әйел адамдар (әпкелер, аналар, әжелер) көмектеседі.

Мұндай отбасылардағы тәрбие туралы сарапшылардың пікірі екіге бөлінді. Сарапшылардың көпшілігі баланы үйлесімді тәрбиелеу және өзара қарым-қатынастың жыныстық рөлдік моделін қабылдау үшін ата-ананың екеуі де қажет деп санайды. Бірақ ата-аналардың саны емес, тәрбиенің сапасы маңызды деген пікірлер бар, кейде екеуі де болған жағдайға қарағанда жалғызбасты ата-ана көп нәрсе бере алады.

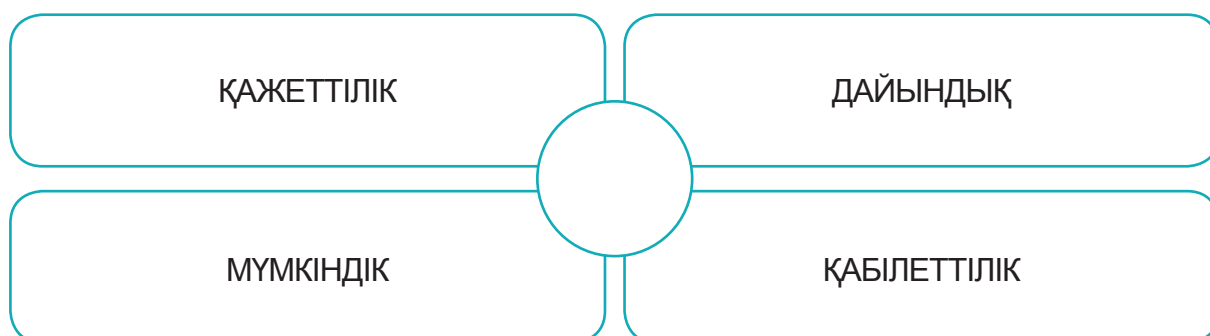
2. АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ НЫҒАЙТУ ТӘСІЛДЕРІ

2.1 Ата-ана әлеуетін іске асырудағы кедергілер және оларды еңсеру жолдары

Сарапшылық сұхбаттар мен ресми статистика деректерін талдау қорытындылары бойынша Қазақстанда ата-ана болуды дамытудың оң да, теріс те үрдістері анықталды. Оң үрдістерге мыналарды жатқызуға болады: аға буынның (балалардың тәрбиесіне ата-әжелердің) қатысуы, туудың жиынтық коэффициентінің өсуі, жұртшылықтың бала тәрбиесінде әкенің рөлін арттыруға назар аударуы, саналы түрде әке болудың кең көлемде талқылануы, ресми статистикаға сәйкес ата-ана міндеттерін тиісінше орындамау жағдайларының төмендеуі. Теріс үрдістерге отбасындағы рөлдерді бөлудің гендерлік теңгерімсіздігі, тәрбиемен айналысатын және балалармен бірге демалатын әкелер үлесінің төмендігі, ерте жаста некенің болуы, ажырасулардың айтарлықтай жоғары үлесі, балаларға қатысты дене жазаларын қолдану, қалалық және ауылдық жерлерде жағдайы төмен және аз қамтылған отбасылардың болуы, ата-аналардың балалардың қызығушылығы мен қоршаған ортасы туралы аз хабардар болуы жатады. Теріс үдерістер, ең алдымен, кейбір отбасылардағы ата-ана әлеуетінің жеткілікті түрде дамымауымен байланысты.

Ата-ана әлеуетін бала туу, қамқорлық жасау және тәрбиелеу қабілетін қамтамасыз ететін ата-ана рөлін іске асырудағы адамның, әлеуметтік топтың және қоғамның табиғаты мен қалыптасатын ресурстарының жиынтығы ретінде айқындауға болады. Ата-ана әлеуеті нақты және ықтимал ресурстарды қамтуы мүмкін. Ата-ана әлеуетінің негізгі құрылымдық элементтері: ата-ана рөлін іске асыру қажеттілігі, дайындығы, қабілеті және мүмкіндігі.

10-сурет. Ата-ана әлеуетінің құрылымдық компоненттері

1) Ата-ана болу қажеттілігі эмоционалды-жылы қарым-қатынасты, бала тууды оң ынталандыруды, балаларға қатысты құндылықтар мен көзқарастарды, балаларға деген қажеттілікті қоса алғанда, балаларға қамқорлық жасау мен тәрбиелеуді жүзеге асыру үшін уәждемелік-қызметтік сипаттамаларды қамтиды

2) Ата-ана болуға дайындық ата-ана рөлін қабылдау, саналы түрде өзін ата-ана ретінде сезіну, өмірлік жоспарлардағы ата-ана саласының басымдығы, ата-ана ұстанымдарынан тұрады.

3) Қабілет балаларға қатысты іс-әрекеттерге бейімділіктен, ата-ана практикаларынан, балалармен өзара іс-қимыл тәжірибесі мен білімінен, практикалық дағдылардан, ата-ана құзыреттілігінен ашылады.

4) Мүмкіндіктерді біз ата-ана рөліне тән (репродуктивті денсаулық, білім, дағды сапасын бағалау және т. б.), сондай-ақ әмбебап (қиындықтарды жеңе білу, өз өмірін бақылау қабілеті) талаптарды сыртқы және ішкі ресурстармен байланыстыру ретінде түсінеміз .

Басқаша айтқанда, ата-ана әлеуеті – бұл ата-ана үшін маңызды құндылықтар, ұстанымдар, білім мен дағдылардың жиынтығы, олар балаларға қатысты қолданылады және белгілі бір өмір жағдайында ата-ана рөлін қабылдаған кезде ата-ана практикасында іске асырылады (іске асырылуы мүмкін). Ата-ана әлеуеті жоғары болуы немесе төмендеуі мүмкін. Осылайша, ата-ана әлеуеті балаларға қатысты және жеке тұлғаны/әлеуметтік топты ата-ана рөлінде іске асырудан көрінетін эмоционалды, когнитивті, құндылық, жүріс-тұрыс ресурстарының сапасымен және даму деңгейімен сипатталады.

Сарапшылық сұхбат негізінде біз ата-ана әлеуетін іске асырудағы кедергілердің:

- экономикалық сипаттағы;
- құндылық-нормативтік;
- ақпараттық сипаттағы;
- институционалдық сипаттағы;
- психологиялық сипаттағы;
- әкімшілік-құқықтық сипаттағы бірнеше тобын анықтадық.

¹⁵ О. Н. Безрукова Ата-ана болу модельдері және ата-ана әлеуеті: ұрпақаралық талдау // Әлеуметтік зерттеу. 2014. № 9. 85-97-б

11-сурет. Ата-ана әлеуетін іске асыруға арналған кедергілер:

ЭКОНОМИКАЛЫҚ СИПАТТАҒЫ (экономикалық қиындықтар, жұмысқа тұрумен және тұрғын үй сатып алумен байланысты қиындықтар, отбасыны тиісті күтіп-ұстауға қаражаттың жетіспеушілігі)

ИНСТИТУЦИОНДЫҚ СИПАТТАҒЫ (денсаулық сақтаудың, мектепке дейінгі тәрбиенің, негізгі және қосымша білімнің сапасы мен қолжетімділігі, инфрақұрылымды дамыту (балабақшалардың, медициналық қызметтердің және диагностиканың қолжетімділігі)

АҚПАРАТТЫҚ СИПАТТАҒЫ (репродуктивті денсаулық, отбасыны жоспарлау, ата-ана болу мәселелері және әлеуметтік қолдаудың қолжетімді түрлері бойынша хабардар болмау)

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАҒЫ (әріптестердің психологиялық сәйкессіздігі, отбасындағы қолайсыз психологиялық климат, бір немесе екі ата-ананың эмоционалды тұрақсыздығы)

ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАҒЫ (заңнама, бюрократия, мысалы, балабақшаға кезекке қою, АӘК және мүгедектікті ресімдеу кезінде)

ҚҰНДЫЛЫҚТЫ-НОРМАТИВТІК СИПАТТАҒЫ (жастардың белгілі бір бөлігінің нақты құндылықтарға бағдарланбауы, отбасылық құндылықтарды ниверлеу, құндылықтардағы ұрпақаралық айырмашылық)

Экономикалық сипаттағы проблемалар ата-ана болуға және оны іске асыру жағдайларына айтарлықтай әсер етеді. Сарапшылардың пікірінше, неке дағдарысы – ажырасу материалдық қиындықтармен, жұмысқа орналасудағы қиындықтармен және тұрғын үй сатып алумен, отбасын тиісті қамтамасыз ету үшін қаражаттың жетіспеушілігімен байланысты.

«Мысалы, көптеген ажырасулар материалдық проблемаларға байланысты туындайды және бұл жалпы қоғаммен айналысу, халықтың экономикалық деңгейін көтеру қажет екендігін көрсетеді, содан кейін ажырасудың экономикалық себептері өткен шаққа айналады, тек жеке келіспеушіліктер қалады және ажырасу деңгейі төмендейді» (отбасы әлеуметтану оқытушысы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ., Қарағанды қ.).

«Мұны пандемияға, экономикалық дағдарысқа байланысты жағдайдан байқауға болады. Мысалы, ажырасулар саны осыған байланысты. Жұмыссыздық сияқты экономикалық факторлар бар, бұл отбасындағы қарым-қатынасқа да әсер етті» (Емхананың әлеуметтік қызметкері, Нұр-Сұлтан қ.).

Сарапшылар мемлекет тарапынан отбасыларға материалдық және материалдық емес қолдау көрсету қажеттілігіне назар аударады. Белгілі бір уақыт аралығында отбасылар мен балаларды олардың материалдық жағдайына қарамастан қолдап жүру қажет. Қолдау тек қаржылай қаражаттан тұрмауы керек, мысалы, ұзақ уақыт жұмыссыз қалмау, баланы балабақшаға уақытында орналастыру, баланы секцияларға, үйірмелерге тегін немесе жеңілдікті негізде жіберу мүмкіндігі болуы керек. Тағы бір аспект – мысалы, балабақшаға орналастыру, АӘК, балаға мүгедектік тобын ресімдеу бойынша бюрократиялық рәсімдерді төмендету болып табылады:

«Жалақы адамдарға лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ететіндей болуы керек. Бұл тек жалақы туралы ғана емес, жалпы инфрақұрылымдық мүмкіндіктердің, медицинаның дамуы, балабақшалардың, мектептердің, секциялардың болуы. Мұның бәрін ұзақ кідіріссіз алу мүмкіндігі болуы тиіс». (Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-да әлеуметтану оқытушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

Құндылық-нормативтік кедергілер тобына әлеуметтік инфантилизм, отбасын құруда прагматизм мен жоспарлаудың болмауы, басымдықтарды ата-ана болудан мансапқа ауыстыру және өзіне баса назар аудару сияқты проблемалар жатады.

Әлеуметтік инфантилизм проблемасы

Мемлекеттік қолдауға ие болған кейбір отбасыларда әлеуметтік инфантилизмнің және мемлекетке тұтынушылық көзқараспен қарау көріністері байқалады. Сарапшылардың пікірінше, отбасын қамтамасыз ету үшін өз күш-жігерін жұмсамай, мемлекеттен жан-жақты көмек күтетін ата-аналар санаты бар.

«Мен барлық көп балалы отбасылар туралы айтып отырған жоқпын, алайда олардан мемлекетке деген тұтынушылық қарым-қатынасты және жауапкершіліктің төмен деңгейін жиі байқаймын. «Мен пәтер, жәрдемақы алу үшін босанамын» деген пікір қалыптасады. «Балаға не бере аламын» деген сұрақ соңғы орында қалған. (Тәрбие жұмысы жөніндегі оқу ісінің меңгерушісі, Нұр-Сұлтан қаласы).

Сонымен қатар, ата-аналардың бала тәрбиесінде жауапкершілігі жетіспейтіні байқалады. Сарапшылардың пікірінше, мұның себебі

ата-аналардың баланың мүддесі үшін өз мүдделерін құрбан еткісі келмеуі және баланың қажеттіліктеріне емес, өзіне бағытталуы болуы мүмкін.

«Балалар мен ата-аналар байланысы тәртіп пен тәрбиеге негізделген. Адамдар жауапсыз болып өседі, ал бала – бұл үлкен жауапкершілік және өз-өзін құрбан ету, яғни баланың мүддесі үшін өз мүдделерінен бас тарту. Әркім өз мүдделерінен жоғары жасауға дайын емес. Адам жас кезінен бастап бала үлкен жауапкершілік екенін түсінуі керек. (Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).»

Прагматизмнің жетіспеушілігі және отбасын құруды жоспарлаудың болмауы

Сарапшылар жоспарлауды отбасын құрудың маңызды құрамдас бөлігі деп санайды. Бұл компоненттің болмауы отбасының ата-ана әлеуетін оның пайда болуының алғашқы кезеңінде төмендетеді. Бала туудың негізгі факторлары оны туу және тәрбиелеу үшін материалдық ресурстардың, эмоционалды-психологиялық және физикалық ресурстардың болуы (оның ішінде әйелдің денсаулық жағдайы) болып табылады. Қазақстандықтардың бір бөлігі бұл процесті саналы және салауатты прагматизмді танытып, барлық факторларды есепке ала отырып, жоспарлайды, бірақ, өкінішке орай, отбасының толығыуы ағымдағы проблемаларды есепке алмай және баланың туылуы үшін қажетті базалық ресурстар болмаған кезде де өздігінен жүретін басқа үрдіс те бар:

«Мен қоғамды екіге бөлетін едім. Бірінші бөлім, мен әлі күнге дейін адамдар отбасын жоспарлап, балаларға қамқорлық жасап, мүмкіндігінше және денсаулығына қарай балаларды дүниеге әкелетін жақсы үрдісті көремін. Бұл бір бөлік. Екінші бөлім, әйелдердің денсаулығы нашарлауына, өмір сүру жағдайлары бар-жоғына қарамастан, 3-4 баланы ойланбастан қатарынан туады». («Қорғау Астана» жеке қорының басшысы, Нұр-Сұлтан қ.).»

Үлкендердің беделінің үстемдігі және баланың жеке басының мүдделерін елемеу

Құндылық-нормативтік сипаттағы кедергілерге келетін болсақ, ата-ана әлеуетін толық іске асырудағы негізгі кедергіні үлкендердің

мызғымас беделіне, баланың қажеттіліктері мен жеке басын құрметтемеуге негізделген «ұят» принципі деп атаған жөн.

«Ұят сезімі «ұятты» сезіндіру балаға теріс әсер етеді. Дәстүрлі отбасыларда сіз әрқашан ақсақалды тыңдауыңыз керек, менің ойымша, «үлкеннің айтқаны дұрыс» ұстанымы әрқашан дұрыс бол бермейді. Үлкендердікі дұрыс дей бермей баланы не алаңдататынын және не қызықтыратынын білу керек. Сонымен бірге, аға буын бала тәрбиесіне, қалай өмір сүруге болады және қалай өмір сүруге болмайды деген мәселелерге араласып жатады. Мұның бәрі балалардың ата-аналарымен қарым-қатынасына әсер етеді» («Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қаласы).

Ата-аналардың өз қажеттіліктеріне бағдарлануы

Сарапшылар құндылықтардың ауысуын және бір уақытта жас ата-аналардың психологиялық қабылдауындағы басымдықтардың өзгеруін атап өтеді. Мысалы, жас әкелер мен аналар үшін ата-ана болуды негізгі функция және құндылық ретінде қабылдау қазіргі уақытта соншалықты танымал емес. Жастар отбасын құруға емес, өздерінің қажеттіліктері мен қалауына бағдарланған.

«Қазіргі отбасылар – толық емес отбасылардың балалары. Біздің ата-аналарымыздың түсінігі бойынша бала үшін олар жанын беретін. Анасы тек балаларымен тұратын. Қазіргі жастар арасында бұл сирек кездеседі. Ата-аналарды көп нәрсе қызықтырады: демалу, бір жерге бару және олар отбасын құруға, балалы болуға асықпайды, тұрмысқа шығуға немесе үйленуге тырыспайды» («Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

«Отбасы дағдарысы деп бұқаралық ақпарат құралдарында неке институты ескірген деген ойдың қалыптасуы, яғни бақытты болу үшін неке құрудың қажеті жоқ деген пайымдаулардың болуы шығар. Егер бізді әлемде ең бастысы – отбасы деп тәрбиелеген болса, қазір оқушылар болашақта отбасын құруға ұмтылмайды. Бұл шағын дағдарысты көрсетеді. Қыздар отбасын құруға, бала тууға тырыспайды, ұлдар да отбасын артық проблема деп ойлайды» (Педагог, оқушылар сарайы, Ақтөбе).

Иллюзиялар мен күтулер дағдарыстың себебі ретінде

Бірқатар сарапшылар әлеуметтік желілерде және БАҚ-та басқа өмірге назар аудара отырып бақытты отбасы моделін қалыптастыруды ата-ана әлеуетін іске асырудағы **ақпараттық сипаттағы** кедергілер деп атайды. Отбасындағы күнделікті тіршілік қамы туралы иллюзияны бұзу, материалдық қаражаттың жетіспеушілігі және асыра үміт арту отбасындағы дау-дамайға және оның бұзылуына себеп болады.

«Ерлі-зайыптылар, негізінен серіктестер, қазіргі таңда бір-біріне көптеген шағымдар жасайды. Олар адамдарға белгілі бір құндылықтарды сіңіруге тырысатын жарнама негізінде дамиды, мұның бәрі өмір сүрудің қымбаттығына әкеп тіреледі. Бір сәтте адамдар өздерінің отбасылары телефонда, БАҚ-та және интернетте көретіндерге қарағанда жақсы өмір сүрмейтіндерін түсінеді. Онда олар өздерінде жоқ мүмкіндіктері бар отбасыларды көреді. Соның салдарынан адамдар өзінің серіктесіне белсенді түрде таратылатын қандай да бір идеалға сәйкес келмегені үшін оны кіналай бастайды» (даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

Сарапшылардың пікірі бойынша мемлекеттік аппарат пен ҰЕҰ-дан басқа ата-ана әлеуетін арттыру және халықты хабардар ету бойынша жұмысқа қосымша ұйымдардың 3 түрі: мектептер, кітапханалар, емханалар жұмылдырылуы тиіс. Мектептер деңгейінде жыныстық тәрбиелеу сабағын енгізу ұсынылады.

Жыныстық ағарту жүйесін, бала туу құқықтары мен заңнамадағы өзгерістер туралы ақпараттандыруды енгізу. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл бойынша институт, аталған аспектіде профилактикалық шаралар кешенін құру, ювеналды әділет институтын дамыту, жастардың жыныстық денсаулық туралы хабардар болуын арттыру» (Психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

Кейбір сарапшылар жыныстық тәрбиелеу мәселелерінде нысаналы аудиторияны, мәселен, мұндай мәселелерді талқылауға тыйым салынған діни отбасылардан шыққан жасөспірімдерді немесе ауылдық жерлердегі консервативті өңілдерден шыққан тұрғындарды есепке алу қажеттілігін еске салады. Сондықтан ділін, өңірлік ерекшеліктерін және діндарлығын есепке алу маңызды.

«Маған діни отбасыларда жыныстық тәрбиелеуге дамытуды елестету қиын. Таңдау бойынша, нысаналы топқа қарай жасау қажет. Кейбіреуі мұны мүлдем қабылдамаса, біреулері қолайлы емес деп санайды.» (Отбасын әлеуметтендіру оқытушысы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды қ.).

12-сурет. Ата-ана әлеуетін нығайтуда қосымша жұмылдыру үшін ұсынылатын ұйымдар

МЕКТЕПТЕР

- репродуктивті денсаулық, отбасын жоспарлау сабақтарын енгізу, психологиялық денсаулық мәселелерін (достық, антибуллинг тақырыптары) талқылау

ЕМХАНАЛАР

- бала туғанға дейін және туғаннан кейін жеке консультациялар өткізу, аналармен іс-шаралар ұйымдастыру

КІТАПХАНАЛАР

- ақпараттық-ағарту және демалыс іс-шараларын өткізуде кітапханалардың рөлін нығайту, мультимедиялық және ойын бөлмелерін орнату, жабдықтау

Мектептен бастап жыныстық тәрбие, репродуктивті денсаулық сабақтарын енгізу, психологиялық денсаулық мәселелері (достық, антибуллинг, өзінді жаман сезінсең не істеу қажет тақырыптары) бойынша ақпараттандыру. Мектеп негізгі таратушы ретінде ұсынылады.

Ақпараттық-ағарту іс-шараларын өткізу үшін кітапханалардың рөлін нығайту қажет. Сарапшылардың сөзіне қарағанда батыста, кітапхана кішкентай балалары бар ата-аналарға арналған қосымша бөлмелерден тұратын тұтас әлеуметтік орталық болып табылады.

«Балалар ойнап жүрген кезде ата-аналар семинар өткізіп, сөйлесе алады. Үлкенірек жастағы балалар үшін мультимедиялық бөлмелер бар, барлық отбасылардың мультфильдерді үлкен экраннан көруге мүмкіндігі бола бермейді, ал онда тегін» (Отбасылық даму және бала қауіпсіздігі бойынша сарапшы, Нұр-Сұлтан қ.).

Сондай-ақ сарапшылар баланы туғанға дейін ғана емес, туғаннан кейін де әйелдер консультациясын өткізу үшін емханаларды жұмылдыруды, аналармен іс-шаралар ұйымдастыруды ұсынады. Сондай-ақ әйелдердің репродуктивті денсаулығын бақылау және жақсарту бағдарламаларын іске асыруды ұсынады.

«Әйелдердің дені сау болуын насихаттап, репродуктивті жастағы әйел жылына екі рет мемлекет есебінен білікті зерттеуден өтуі үшін арнайы бағдарламаларды іске асыру қажет. («Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.)

Институционалдық сипаттағы кедергілерге денсаулық сақтау сапасы мен қолжетімділігі, мектепке дейінгі тәрбие, негізгі және қосымша білім беру проблемалары, балабақшалардың, медициналық қызметтердің қолжетімділігі нысанындағы инфрақұрылымның толық дамымауы, ыңғайлы қозғалыс жасауға арналған диагностика мен жағдайлары жатады.

Балалар инфрақұрылымының дамымауы

Инфрақұрылымның дамымауы да ата-аналарға кедергі келтіреді. Сарапшылар балалар мен кішкентай балалары бар ата-аналар үшін бала арбаларына арналған ыңғайлы пандустардың және қолайлы әжетханалардың жетіспеушілігін атап өтті. Бірақ қолайлылық – негізгі өлшемшарт емес. Балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге арналған жағдайлар көзделмегені де айтылды.

«Бірінші кезекте, біз бала призмасы арқылы қарауға тиіспіз, қоғамда бала қауіпсіз бе, оған қолайлы ма, өзі арбада отыратын адамдарды айтпағанда арбамен жүрген ана барлық жерден өте ала ма. Бізде арбасы бар ана пандустан өте алмайды, тіпті жаяу жүріп та одан өте алмайсың. Орындау үшін кермет ештеңені қажет етпейтін қарапайым заттар, техникалық затты жасауға болады ғой. Мысалы егер дүкенге барған кезде баласы бар анаға арналған әжетхана бар ма, мәселен сенің ұлың жетіде болса және оның әкесі қасында болмаған кезде сен ерлердің әжетханасына жалғыз жібере алмасаң не істеуге болады, үлкен жеті жасар баланы әйелдерге арналған әжетханаға апарасың ба? Жалпы әжетхана болмаса не жалпы әжетханада анасы мен баласына арналған бөлме болып, әкесі мен баласына арналған бөлме болмаса ше. Ал әкесі баласымен қыдыруға шықты делік, памперсін қай жерде ауыстыра алады. Анасы баласын емізіп жатқан ана мен бала бөлімесінде ме? Бала үшін қауіпсіздікті қалай қамтамасыз ету қажет, бізде қауіпсіз жерлерден гәрі қауіпті жерлер көп. («Ойна» балалар институты ҚБ төрағасы, Нұр-Сұлтан қ.)

Психологиялық сипаттағы кедергілерге өзара қарым-қатынастағы проблемалар, әріптестердің психологиялық жағынан сәйкес келмеуі, отбасындағы қолайсыз психологиялық климат, бір немесе екі ата-ананың эмоционалдық тұрақсыздығы жатады.

«Ішкі факторлар – мінездері сәйкес келмеген, уақыт өте келе өзгере бастаған жағдайлар, себебі отбасының ішінде болуы мүмкін» (Әлеуметанушы, Нұр-Сұлтан қ.).

«Тіпті отбасында олар бір-бірімен сөйлеспейді, ата-ана мен балалар арасындағы өзара қарым-қатынас – ең алғашқы фактор. Егер олар балаларымен сөйлеспесе, онда бала анасына бір нәрсе айтуға ұялатын болады. Неге олар азаматтық некеде болады? Себебі ата-аналарына айтуға қорқады. Себебі анасы оған ұрсады немесе әкесі ұрсады. Себебі ол негізі оқу немесе жұмыс істеу үшін кеткен. Ақша таппайды, оқымайды, оның орнына бір еркекпен тұрады. Сондықтан өзара қарым-қатынас жасайды. (Аналар үйінің үйлестірушісі, Нұр-Сұлтан қ.).

Бала асырап алуға кедергілер

Бала асырап алу сияқты өзекті тақырыпқа деген көзқарас сарапшылар арасында біртекті емес. Сарапшылардың бір бөлігінің пікірінше, мемлекеттік органдардың рәсімді жеңілдету жөніндегі күш-жігеріне қарамастан, біздің қоғам мұндай практикаға дайын емес.

«Бала асырап алуға мемлекет барлық бюрократияны жеңілдеті отырып, бала асырап алуды қалай насихаттаса да, теріс қарайды. Қоғам пісіп жетілген жоқ және оған сақтықпен қарайды деп ойлаймын» («Тәлімгерлер» жобасына қатысушы, Нұр-Сұлтан қ.).

Бала асырап алу жөніндегі ұлттық агенттіктің ақпараты бойынша осы саладағы негізгі проблемалық аспектілер «қайталанған жетімдік» жағдайлары, «қайталанған жетімдіктің» алдын алу бағдарламаларының болмауы, заңнамада көзделген асырап алушы ата-аналардың міндетті арнайы даярлығының болмауы және басқа да мынадай бірқатар проблемалар болып табылады:

- жыл сайын ~ асырап алынған балалардың 11 %-ы балалар үйлеріне қайтарылады;

- ұйымдар тәрбиеленушілерінің 40 %-ы кәмелеттік жасқа толғанға дейін мекемеде тұрады;
- заңнамада әлеуетті асырап алушы ата-аналарды міндетті түрде даярлау көзделмеген;
- мекемелер балаларды асырап алушы отбасындағы өмірге дайындамайды;
- отбасыға орналастырғаннан кейін асырап алған отбасыны қолдау жоқ;
- бірге тұру үшін отбасыларды және балаларды іріктеу жүйесі жолға қойылмаған;
- балаларын алып қояйын деп немесе олардан бас тартайын деп тұрған тұрмысы төмен отбасылармен жұмыс істейтін арнайы әлеуметтік қызметтер жоқ;
- «қайталанған жетімдіктің» алдын алу бағдарламалары жоқ .

Бала асырап алуға дайын болмау проблемасын шешу үшін Қазақстанда асырап алушы ата-аналар мектептері бар. Мұнда әлеуметтік қызметкерлер, психологтар, медицина қызметкерлері, заңгерлер арқылы барлық қажетті ақпаратты алуға болады. Бала асырап алуды немесе баланы тәрбиелеуге алуды жоспарлаған кез-келген ересек адам немесе ерлі-зайыптылар, сондай-ақ асырап алған балаларды тәрбиелеп жатқан адамдар мектептің тыңдаушысы бола алады. Сабақтар шағын топтарда, әркім өз ойын айту, сұрақ қою, бала асырап алған тәжірибелі ата-аналармен және мамандармен сөйлесу үшін құпия түрде өткізіледі .

Сарапшылардың бірі бала асырап алу мәселесіне жалпы балаларға дайындық тұрғысынан қарау керек деп санайды. Бұл жағдайда ақпараттық-ағартушылық және институционалдық жағдайлардың болмауы кедергі болуы мүмкін. Асырап алған баланы тәрбиелеу үшін, мысалы, психологтар мен әлеуметтік қызметкерлер тарапынан ата-аналарды тиісті даярлауды талап ететіндіктен, бұл мәселеде кешенді тәсіл мен мемлекеттің қолдауы қажет.

«Баланы асырап алуға жалпы баланы тәрбиелеуге дайын болатындай дәрежеде даярлық болуы керек. Асыранды баланың бірқатар ерекшеліктері болады. Асырап алушы ата-аналардың тиісті әлеуметтік, психологиялық қолдау алуы маңызды. Мен бізде ондай қолдау барына және жеткілікті түрде сапалы екендігіне сенімді емеспін» (Психолог, ҚАЗМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

¹⁶ <http://dom-mamy.kz/kontakty/nau/>

¹⁷ https://egov.kz/cms/ru/articles/guardianship/2Ffoster_parents

Сондай-ақ, сарапшылар көптеген отбасылардың баласыздығының жоғары статистикасына және бала асырап алудың кезегіне сүйене отырып, жалпы қазақстандықтар бала асырап алуға қызығушылық танытып отыр деген пікір білдірді. Бұл ретте респонденттер бұған қажетті анықтамаларды дайындау мен тапсырудағы және рәсімдерден өтудегі әкімшілік кедергілерді, сондай-ақ шенеуніктердің оң шешім қабылдауына жеке жасанды түрде жасалатын бюрократиялық кедергілерді айыптайды.

«Қазақстандықтар балаларды асырап алуға дайын – көптеген баласыз жұптар асырап алу үшін өз кезегін күтуде. Проблемалық аспектілер – бюрократия өте көп. Ата-аналар қажетті анықтамаларды дайындап жатқанда – көп уақыт өтеді және бұл өте қиын рәсім» (Педагог, оқушылар сарайы, Ақтөбе қ.).

Сарапшылардың бірі үлкен жастағы ата-аналар тарапынан бала асырап алуға қызығушылық пен оның нәтиже көрсеткен үдерісін атап өтті, өйткені қорғаншылық органдарының қатаң талаптарын ескеретін болсақ, кейбір жастар өз отбасына балалар үйінен немесе сәбилер үйінен бала ала бермейді.

«Негізінен балаларды орта жастағы адамдар асырап алады, өйткені жастар экономикалық тұрғыдан тұрақты емес. Қамқоршылық органының қатаң қағидалары бар: табыс, тұрғын үй жағдайлары, психологиялық дайындық және т.б. Баладан бас тарту экономикалық жағдайына байланысты» (емхананың әлеуметтік қызметкері, Нұр-Сұлтан қ.).

Сарапшылардың ұсынымдары

Себептері мен кедергілерді анықтау Қазақстанда ата-ана әлеуетін іске асыру проблемасының ауқымын бағалауға көмектеседі.

Кедергілердің түріне байланысты сарапшылар одан шығу жолдарын және ата-ана әлеуетін іске асыру талаптарын жақсартуды ұсынады. Мысалы, білікті мамандар ұйымдастырған курстар арқылы **болашақ және қазіргі отбасыларды оқыту және хабардар болуын арттыру.**

«Отбасылар мен болашақ отбасылар, бала асырап алған ата-аналар үшін білікті мамандар, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер арқылы курстардан өтетін ұйым болса керемет болар еді. (Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

«Асырап алушы ата-аналар мектептерінің тәжірибесімен адамдарға «ата-ана болу деген не», «отбасы қандай қиындықтарға тап болуы мүмкін» деген сұрақтарға жауап беретін отбасылық қатынастар мектебін құру қажет. (Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

Отбасының оң имиджін және табысты адам – отбасылық адамның үлгілерін насихаттау сөзсіз маңызды. Отбасылық құндылықтар, кез-келген басқа құндылықтар сияқты, бейімді және икемді. Сарапшылар мұндай үлгілерді әлеуметтік желілер мен бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратуды ұсынады, бірақ қабылдауға зиян келтіретін шамадан тыс қысымның алдын алу үшін ерікті түрде болуы маңызды.

«Міндеттеу түрінде емес, саналы түрде ата-ана болу мен табысқа жеткен балаларды насихаттау үшін дұрыс үлгі-өнеге қажет. Мүмкін, отбасылық Love story-ді көбірек жасау керек шығар, мысалы, бұрын кеңес заманында әулеттік тәсіл танымал болған, атасы, ата-анасы, немерелері бір фабрикада болған. Мүмкін қазір бұл біздің қоғам үшін қолданылмайтын шығар, бірақ қандайда бір үлгіні көрсетіп отбасынсыз өмірдің толық мәні жоқ, адам жұмыста да, отбасында да өзін-өзі дамыту тиіс дегенді көрсетуіміз керек. Мәжбүрлеп жасатқанның бәрі бойға дарымайды» (отбасы әлеуметтануының оқытушысы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ., Қарағанды қ.).

«Әлеуметтік желілер арқылы, интернеттегі мақалалар арқылы және мектептегі мұғалімдер, отбасындағы ата-аналар да отбасылық құндылықтарды насихаттауы тиіс» (Педагог, оқушылар сарайы, Ақтөбе қ.).

Сонымен қатар, сарапшылар отбасылық құндылықтарды тарату кезінде екі зайырлы және діни көзқарасты араластырмауға, тәрбиелеу, жыныстық тәрбие және медицина саласындағы ғылыми зерттеулер мен жетістіктерге сүйенуге кеңес береді.

«Қараңғылықпен және қазіргі жағдайда зайырлы отбасына кейде келе бермейтін кейбір дәстүрлермен мемлекеттік деңгейде күрескен жөн. «Дәстүрлі құндылықтар» және «ұлттық

модель» тіркесінің өзі қауіпті. Қараңғылық туралы айтқан кезде мәселен, ғылыми идеяларды діни көзқарастарға алмастыруды айтып отырмын. Мысалы, 21-ғасырда отбасын репродуктивті жоспарлау немесе вакцинациялау кезінде ғылыми фактілерге емес, діни факторларға, мифтерге сүйенуге жол берілмейді (Психолог, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

Тәрбиенің маңызды элементі мұғалімнің жалпы ғылыми және педагогикалық тәжірибесін емес, балаға күш көрсетпей және жеке басына тиіспей **баланың тұлға ретінде жан-жақты дамуына** негізделген тәсіл болуы керек. Бұл тәсіл отбасылық саясаттың орталығына – бірінші деңгейдің қайнар көзі ретінде болашақта отбасының басқа мүшелеріне ықпал ететін баланы қояды.

«Біздің жүйе «ауызыңды жап» қағидаты бойынша емес, баланы баспай, оған педагогтың жеке галлюцинациясын міндеттемей, репрессивті емес қағидаттар бойынша болуы тиіс, керісінше, білім беру сыни ойлауды дамытуы тиіс. Содан кейін отбасы институты тартылады» (Психолог, ҚазМЗУ, Нұр-Сұлтан қ.).

Экономикалық кедергілерді жою үшін шаралар кешенін қолдану бойынша ұсыныстар келтіріледі: **жас отбасыларға арналған жеңілдіктерден бастап бала күтімі бойынша материалдық төлемдер деңгейін арттыруға дейін.**

«Жас отбасыларға жеңілдетілген мүмкіндіктер беріледі, бізде ондай бағдарламалар туралы айтылады, бірақ олар өз кезегінде тиімсіз. Жеңілдікпен тұрғын үй беру, балабақшаға кезекті азайту. Бала күтіміне байланысты лайықты төлемді қамтамасыз ету, біз бар, бірде жоқ. («Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

Табысты шетелдік практика

Өзіміздің және шетелдік тәжірибенің негізінде сарапшылар ата-ана тәрбиесінің үздік әдістері бар бірқатар елдердің практикасына бағдарланған жөн деп санайды. Мысалы тұрмыстық зорлық-зомбылық болған жағдайда балаға әлеуметтік қызметкерді бірден шақыратын АҚШ тәжірибесі тек салдарынан кейін ғана болған істі талқыламай, қауіп-қатерді жоюға қажетті жағдай жасайды.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелерін шешу тұрғысынан АҚШ-тың тәжірибесін алуға болады. Онда біреудің шағым жазғанын және т.б. күтіп қажет емес, егер біреу дүкенде және т.б. жерлерде балаға және әйелге қатысты қандай да бір зорлық-зомбылықты байқаса бірден полиция келеді, агрессорды алып кетіп, балаға әлеуметтік қызметкерді шақырады. Яғни алдымен жағдай жасап, содан соң талқылау жүреді. (Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

Сондай-ақ сарапшылар көптеген батыс елдерінде практикада қолданылатын балаларға көп еркіндік беріп, балаға өзіндік шекарасы мен қалауы бар бар жеке тұлға ретінде қараған жөн деп санайды.

«Мен шетелдегі достарымның балаларын қалай тәрбиелеп жатқанын көрдім. Онда ата-аналар балаларына көп еркіндік береді, олардың пікіріне қызығушылық танытады. Онда біздегідей емес, бала долдана бастаса, ата-анасы ол үшін ұрыспайды, себебі балаға да ашулануға мүмкіндік беру қажет. Онда агрессия аз. (Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

«Балаға еркіндік беруде және өзін-өзі танытуға мүмкіндік беруде батыстың моделін алуға болады. (Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

Сарапшылардың бірі отбасының толыққанды жұмыс істеуі үшін Германиядағыдай жұмыс күндерін қысқарту және бала күтімі бойынша демалысты әкесіне беру түрінде экорномикалық жағдай жасауды ұсынады. Сонымен қатар Үкімет тарапынан неміс отбасыларын материалдық қолдау бағдарламалары – ана болу бойынша жәрдемақы, баланы бағуға материалдық көмек және тіпті бала 18 жасқа толғанға дейінгі жәрдемақы туралы айтылды.

«Германияның жұмыс күнін қысқарту бойынша тәжірибесі мемлекеттің экономикалық мүмкіндіктеріне негізделеді. Бізге отбасының кез келген нысанына (жалғызбасты отбасы, көп балалы отбасы) жұмыс күнін қысқарту, әйелге ғана емес, күйеуіне де демалыс беру және т.б. әлеуметтік материалдық емес қолдау алу қажет. Онда әр баланы туғаны үшін 8000 евро төлейді. Германияда барлығы нақты белгіленген, балалардың санына байланысты қандай да бір көтермелеу мен жеңілдіктерге ие бола алады.

Онда қолдау мықты» (Отбасыны әлеуметтендіру оқытушысы, Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды қ.).

Сарапшылардың арасында әйгілі ұсынымдардың бірі Ресей Федерациясындағы ана капиталы бағдарламасы сияқты материалдық қолдау шаралары болды. Ұзақ уақыт бойынша мемлекет тарапынан жас отбасыларға материалдық қолдаудың көрсетілмеу фактісі уәждемеге айналды.

«Жас отбасыларды қолдау практикасы: егер сен көп балалы ана болсаң саған бала күтушіні, подушку безопасности ұсына алады. Ресейдің «Ана капиталы» бағдарламасы мінсіз емес, бірақ жақсы аспектілері бар. Қаржылай қолдау тууға ынталандырады. Жоғарыға ұмтылатын жастарды қолдау қажет және тұтынушылар ұрпағы емес, жасампаз ұрпақ өседі. (Тәбие жұмысы бойынша оқу ісінің меңгерушісі, Қосымша білім беру мектебі, Нұр-Сұлтан қ.).

«Ресейдегі ана капиталы түріндегі материалдық көмек немесе 3 жасқа дейінгі жәрдемақы сияқты қарапайым көмек бала тууды арттыруға ықпал етеді. Біз сәл ғана қол ұшын созсақ, кез келген отбасы екінші, үшінші, төртінші баланы тууға дайын, себебі адамдар мемлекеттің қолдауын сағынған. Практика көрсеткендей, Ресейде ана капиталы өте жақсы нәтиже берген» (Отбасыны әлеуметтендіру оқытушысы, Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды қ.).

Сондай-ақ сарапшылар тұруға және оқуға қаржылай қолдау көрсету арқылы ғылыми қызметпен айналысатын жас отбасыларға жағдай жасау бойынша Сингапурдың тәжірибесін ұсынды.

«Сингапур тәжірибесі... Ғылыммен, оқумен айналысатын жастарға пәтер сияқты артықшылықты ұсына отырып, өздері ақшасын төлей алмайтындарға оқуын төлеп беріп, балалы болуға мүмкіндік береді» (Педагог, Оқушылар сарайы, Ақтөбе қ.).

Институционалдық қолдау шаралары ретінде сарапшылар әлеуметтік педагогтардың, әлеуметтік қызметкерлердің және полиция қызметкерлерінің жұмысын қоса алғанда АҚШ-та жас ата-аналарды қолдау бойынша арнайы қызметтердің жүйесін ұсынады.

«Американдық тәжірибе бойынша әр мектепте жас (жеткіншек) ата-аналарды қолдайтын арнайы қызмет жұмыс істейді. Бізде де ондай курстар бар, бірақ көбінесе теориялық деңгейде. Арнайы отбасыларға көмектесетін муниципалды қызметтер деңгейінде арнайы бригада бар. Олар мультитәртіптік бригаданың бірлескен жұмысын жүргізеді, оның құрамына кәмелетке толмағандармен жұмыс жасайтын инспектор, әлеуметтік педагог, әлеуметтік қызметкер, учаскелік инспектор кіреді. Олар дағдарыстағы, жас, қарапайым және т.б. әртүрлі санаттағы отбасыларға көмектеседі (Емхананың әлеуметтік қызметкері, Нұр-Сұлтан қ.).»

Осылайша, ата-ана болуға қалыптасқан және қайта пайда болған кедергілер талдау жасау үшін тұрақты түрде мониторинг жүргізуді талап етеді. Кедергілердің барлық түрлерін алып тастау үшін мүдделі тараптар, мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар, денсаулық сақтау және білім беру ұйымдары, әлеуметтік қызметтер және т.б. кешенді жүйелі жұмыс жүргізуі тиіс. Алайда осы бағыттағы басты жұмыс өз проблемаларын шешу тәсілдері мен құралдарының толық арсеналы бар, қандай да бір іс-әрекетті жасай алатын отбасыларда жүргізіледі.

2.2 Ата-ана әлеуетін іске асырудың және ынталандырудың шетелдік тәжірибесі

ДАНИЯ жыл сайын балаларды тәрбиелеу үшін қолайлы елдердің және бала құқықтарын іске асыру деңгейі жоғары елдердің халықаралық рейтингтерінде жетекші орындарға ие болады, сондай-ақ бақыт деңгейі бойынша елдер рейтингінде көшбасшы болып табылады. Даниядағы ата-ана әлеуетін нығайту құндылық-нормативтік, сондай-ақ материалдық және заңнамалық деңгейде жүзеге асырылады. Мемлекет ана мен ата-анаға берілетін демалысқа қолдау көрсетеді¹⁸. Бұл ретте Даниядағы декреттік демалыс қысқа мерзімді болып табылады. Баланың анасына төрт апта жүктілік бойынша демалыс беріледі. Егер ол қоғамдық ұйымда жұмыс істесе, онда сегіз апта беріледі. Ал кейбіреулері дәрігердің ұсынысы бойынша немесе нақты жұмыс жағдайларына байланысты еңбекке жарамсыздық демалысына ертерек шығады. Данияда декреттік демалыстың жалпы ұзақтығы 18 аптаны құрайды, бұл ретте еңбекақының 53% төленеді. Бұл келесі басқа елдерге қарағанда ұзақтығы бойынша көп, бірақ төлемдер мөлшері бойынша аз елдердің бірі болып табылады.

¹⁸ Шалаева С.Л. Отбасылық саясаттағы шетелдік әлеуметтік тәжірибелер // Марийск мемлекеттік университетінің хабаршысы. 2016. Т. 10. № 2 (22).

12-кесте. Елдер бойынша жүктілік пен босануға байланысты демалыс, 2021 ж.

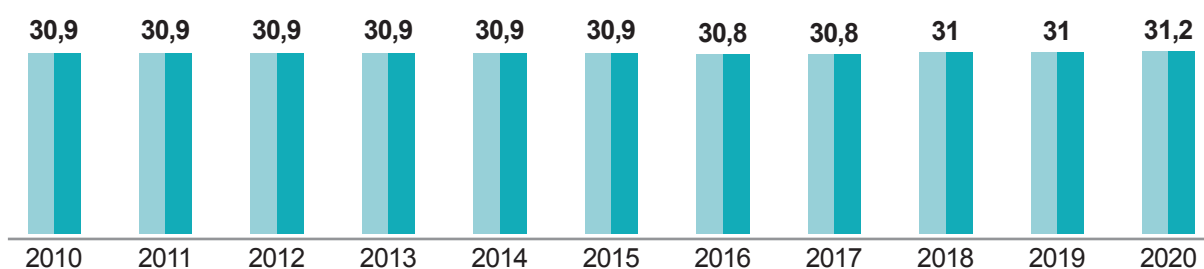
Ел	Төленетін апта	Жалақыдан төленетін төлемдердің үлесі, %	2021 жылғы халық саны
Дания	18	53	5 813 298
Германия	14	100	83 900 473
Жапония	14	67	126 050 804
Норвегия	13	94	5 465 630
Швеция	12.90	77	10 160 169
АҚШ	-	0.00	332 915 073

*Дереккөз: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/maternity-leave-by-country>
(*Елдердің біршама толық тізбесі 5-қосымшада ұсынылған)*

Егіздерді немесе үшемдерді күтіп жүрген анаға бір баланың анасы сияқты декреттік демалыс беріледі. Сонымен қатар балалардың саны декреттік демалыстың төлеміне де әсер етпейді. Егіздердің аналарына бала туғаннан кейін жеті жыл бойы алатын қосымша балалар жәрдемақысы беріледі. Дания елінде балаларға берілетін жәрдемақы 18 жасқа дейін төленеді, ол туғаннан кейін бірден ең жоғары деңгейге жетіп, 18 жасқа қарай біртіндеп төмендейді.

Дания елінің халқы тек есейген шақта ғана ата-ана болуға ниет етеді. Яғни, оларда әйелдердің орташа бала туу жасы 31 жасты көрсетеді.

13-сурет. Дания еліндегі әйелдердің орташа бала туу жасы (жылдар бойынша динамикасы)

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/575758/average-age-of-women-given-birth-in-denmark/>

Негізінен Дания елінде жүкті әйелдерге деген айрықша көзқарас жоқ. Оларға қалыпты құбылыс сияқты қарайды. Сондықтан барлық әйелдер белсенді өмір сүруді жалғастыра береді, яғни, жұмысқа, сауық кештеріне барады, спортпен шұғылданады.

Данияда «әлеуметтік қызмет туралы» заң әрекет етеді (2014). Заңның бір тарауы балалармен жұмыс істеуге: құқықтарды қорғауға және көмек көрсетуге арналған. Егер бала отбасында өзін нашар сезінсе, егер ол қолайсыз жағдайда өмір сүріп жатса ғана, мемлекет отбасының істеріне араласады. Дания заңнамасына сәйкес, бала ананың құрсағында эмбрионның қалыптасу сатысында да әлеуметтік тұрғыдан қорғалады. Мыса-

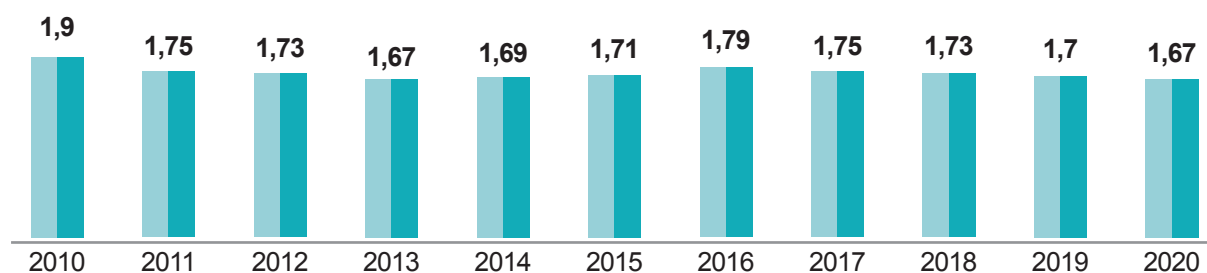
¹⁹ <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2014/577>

лы, егер жүкті әйел көп темекі шегетін немесе ішімдік ішетін болса немесе психикалық аурумен ауырса, бұл оның болашақ балаға қамқорлық жасай алатындығына күмән тудырады. Жаңа туған балалары бар отбасыларға баратын арнайы медициналық қызметкерлер санаты бар. Олар ата-аналардың баланы тәрбиелуге және барлық қажеттіліктерін қамтамасыз етуге қабілетті ме, жоқ па, соны бақылайды. Егер қандай да бір проблемалар туындап жатса, қызметкер өз тарапынан көмек ұсынады. Егер көмек әлі де жеткіліксіз болса, ол әлеуметтік қорғау бөліміне хабарласа алады.

Дания елі балаларға дене жазасын қолдануға тыйым салған соңғы Скандинавия елі болды (1997).

10 жылдағы динамиканы талдау елдегі бала туудың жалпы коэффициентінің (бір әйелге шаққандағы балалардың орташа саны) төмендегенін көрсетеді: 2010 жылғы 1,9-дан 2020 жылы 1,67-ге дейін.

14-сурет. Даниядағы бала туудың жиынтық коэффициенті

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-denmark/>

Данияда әке болуға ынтызарлық танытқандарға қолдау көрсетіледі. Бала туғаннан кейін анасына 14 апта, ал әкесіне 2 апта ақылы декреттік демалыс беріледі. Сонымен қатар, ата-аналардың екеуіне де өзара бөлісуге болатын 32 апталық декреттік демалыс беріледі. Декреттік демалыстың барлығы төленбейді, дегенмен оның көп бөлігі 100% төленеді. Декреттік демалыс кезінде қанша уақыт толық жалақы алуға болатыны, әдетте, жұмыс келісімшартында көрсетіледі. Декреттік демалыс кезінде жалақы алу құқығы аяқталғаннан кейін, қалған декрет уақытында жұмыссыздық бойынша жәрдемақы алуға болады.

Көп жағдайда декреттік демалысты аналар алады, бірақ қазіргі кезде әкелердің көпшілігі декреттік демалысты аналарымен бөліседі. Дания елінде әкелер балалардың дамуы мен тәрбиесіне белсенді түрде ат салысады.

Даниялықтар бақытты болу, кез келген қарапайым қуаныштан ләззат алу, бір-біріне көбірек көңіл аудару және уақыт бөлу, жұмыс пен отбасылық істер арасындағы әр сәтті бағалау өнерін білдіретін «хюгге» ұғымын енгізді. «Хюгге» көбінесе отбасымен және уақытты бірге өткізумен үйлестіріледі.

²⁰ <https://endcorporalpunishment.org/ru/global-progress/>

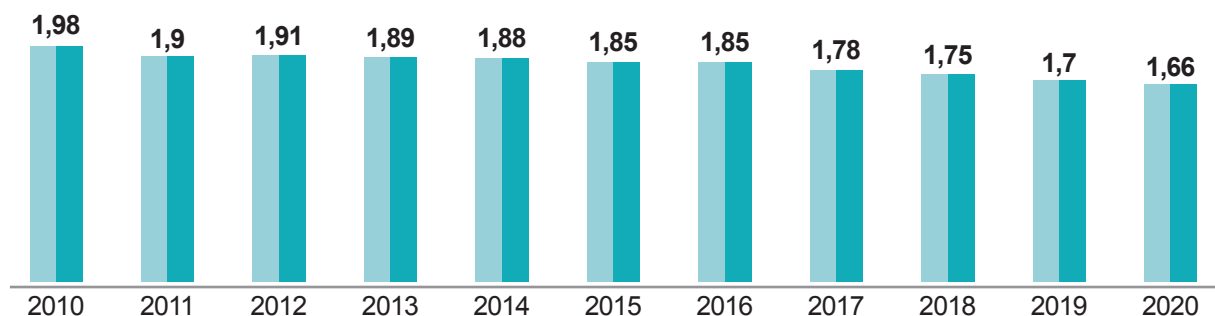
ШВЕЦИЯ балаларды тәрбиелеудің үздік елдерінің халықаралық рейтингтерінде көш бастап тұрған келесі ел болып табылады.

1979 жылы Швеция балаларды физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғау туралы заң қабылдаған әлемдегі алғашқы ел болды. Бұл ата-ананың баланы ұруға немесе оған басқаша физикалық күш қолдануға құқығы жоқ, өз үйінде болса да, балаға айқайлауға, дауыс көтеруге құқығы жоқ дегенді білдіреді. Мұндай жағдайларға жол берілсе, ата-аналар қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Ата-аналар балаларға бос уақытты өткізуде еркіндік беруге тырысады. Олардың мектеп жасына дейінгі балалары белсенді ойындар ойнайды — велосипед тебеді, ағаштарға, турникetterге көтеріледі, жүгіреді, секіреді, өзенде шомылады. Осыған қарамастан, Швецияда балалардың жарақаттануының көрсеткіші ең төмен екендігі таңқаларады. Шведтіктер өз балаларының еркін, ұйымдастырылмаған ойындар ойнауына қарсылық білдірмейді және егер балалардың өздері тілек білдірмесе, оларды әртүрлі үйірмелерге жазуға тырыспайды.

Швед отбасылары көбінесе шағын, орта есеппен бір әйелге екі баладан аз келеді. 10 жылдағы динамика Швецияда бала туудың жалпы коэффициентінің жыл сайын төмендеп келе жатқанын көрсетеді.

15-сурет. Швецияда бала туудың жиынтық коэффициенті, 2020 жыл

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-sweden/>

Мемлекет балалы отбасыларды қолдау үшін көп күш салуда. Швециядағы балаға берілетін жәрдемақы бала 16 жасқа толғанға дейін төленеді. Жәрдемақы екі ата-анаға да бөлінеді және олар салық төлеуден босатылады.

Әрбір ата-ана бала күтімі бойынша 240 күндік демалыс алуға құқылы. Жалғыз басты ата-ана 480 күндік демалыс алады. Уақытша еңбекке жарамсыздық бойынша жәрдемақы қазіргі уақытта жоғалған табыс сомасының 80%-ын құрайды, дегенмен жақында оның мөлшері жалақының 90%-на жетті. Науқастанудың алғашқы үш аптасында қызметкерлер жұмыс

берушілерден өтемақы алады, олар аяқталғаннан кейін мемлекет жоғалтқан табыс сомасының 77,6% мөлшерінде жәрдемақыға кепілдік береді.

Барлық муниципалитеттерде Швецияның отбасыларына ата-аналарға қолдау көрсетудің үш модулі ұсынылады:

Бірінші модуль: Әл-ауқаттың Солтүстік моделінің дәстүрлері бойынша қызметтердің көпшілігі жан-жақты болуы керек, яғни олар мұқтаждықты тексерусіз барлығына бірдей ұсынылады. Бұл сондай-ақ ата-аналық қолдауға және жүкті әйелдерге арналған қызметтерге, босануға, балалардың денсаулығын қорғауға және кішкентай балалары бар барлық отбасыларға ұсынылатын мектепке дейінгі мекемелердің қызметтеріне қатысты келеді.

Екінші модуль ата-аналарға топтарда қолдау көрсетуді қамтиды. Мақсатты аудитория - бұл өзінің балаларымен немесе ата-ана дағдыларымен қиыншылыққа тап болған ата-аналар. Мысалы, олардың басқа балалармен, ағаларымен, әпкелерімен және ата-аналарымен жиі қақтығысқа түсетін балалары болуы мүмкін. Не болмаса, бұл ата-аналық қабілеттерін жақсартуда қолдау іздейтін ата-аналар. Оған өздері көмек іздейтіндер немесе балалар денсаулығы бағдарламаларының, мамандардың, мектепке дейінгі мекемелердің, әлеуметтік қызметтердің немесе басқа ата-аналардың ұсыныстарын қадағалайтындар жатады. Осындай топтарға басқа ата-аналармен бірге ата-ана болған басшылар да қосылады. Мұндай ата-аналардың топтары аптасына бір рет 2-2,5 сағатқа 10-12 жағдайды талқылау үшін кездеседі. Аталған топтарда ата-аналарды қолдау бағдарламасы бойынша оқытылған 1-2 көшбасшы болады. Оқытудың әдісі – «шағын дәрістер», топтық пікірталастар, рөлдік ойындар мен отырыстар арасындағы орындалатын жаттығулар. Ұсынылатын бағдарламалар: РМТО – ата-аналар құзыреттілігі тренингі (араласу тобы), КОМЕТ – «Байланыс әдісі».

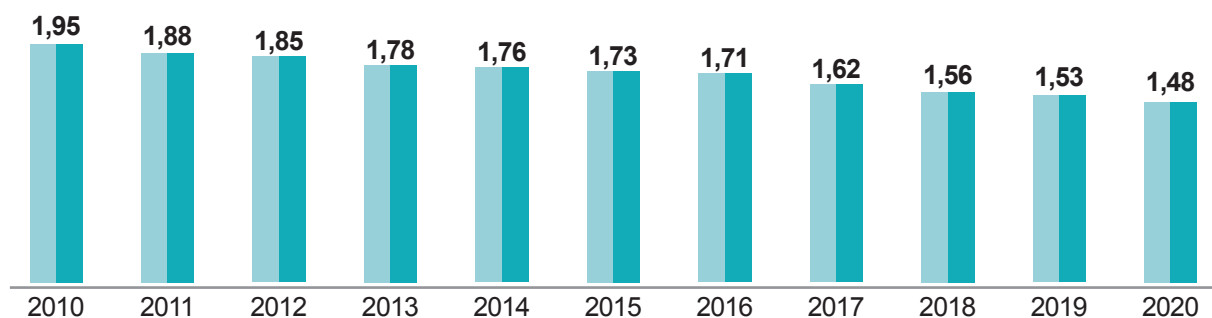
Үшінші модуль мінез-құлқында айтарлықтай проблемалар кездесетін балалары бар ата-аналарға жеке қолдау көрсетуді қамтиды. Мысалы, ұзақ уақыт бойы ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынас тұрақты жанжалға айналса, ол бала мен оның сыныптастары арасында немесе бала мен мектепке дейінгі/мектептегі қызметкерлер арасында да көрінуі мүмкін. Отбасы топта ата-ананың қолдауына ие болса да, бұл араласу жеткіліксіз болды. Бағдарламаның мақсаты баланың оң дамуына ықпал ететін ата-аналар мен балалар арасында жағымды қарым-қатынас орнату болып табылады. Ата-аналар ата-аналық дағдыларды және баланы қарым-қатынастың жаңа тәсілдеріне үйретуге қалай ынталандыру керектігін үйренеді. Сондай-ақ, ата - аналар ата-аналық бақылауды қалпына келтіруді және баламен оң қарым-қатынасты дамытуды да меңгереді. Бағдарламаға тәжірибелік жаттығулар

мен үй тапсырмалары кіреді. Ата-аналар мен терапевт емдеу процесінде қол жеткізудің мақсаттарын, ішкі мақсаттарын және стратегияларын анықтайды. Бір сессия 1-1,5 сағатқа созылады, ал сеанстардың саны әр отбасының қажеттіліктерін ескере отырып анықталады²¹.

НОРВЕГИЯДА ата-аналар балаларға ерте жастан бастап норвегиялық сипаттағы ұстамдылық пен еңбекқорлық, үлкендерге құрмет, табиғатқа деген сүйіспеншілік пен қастерлі көзқарас, бірге жұмыс істей білу сияқты ұлттық қасиеттерге тәрбиелейді. Оларда үйде атқарылатын міндеттерді барлығына тең бөлу тәжірибесі қолданылады. Балаларға келесі міндеттер тізімі ұсынылады: үй жинау, қоқыс шығару, сабақ орындау, ата-аналарға көмек көрсету. Норвегияда әжелер мен аталар немерелерін тәрбиелеуге белсенді түрде қатыспайды. Мұның себебі: норвегиялықтар тәуелсіз болуға дағдыланған және олар үлкендердің көмегіне мұқтаж емес; олардың түсінігі бойынша, ата-аналар тәрбие мен білім беру арқылы өз үлестерін қосты, енді демалуға құқылы.

Норвегияда бала туудың жиынтық коэффициенті жыл сайын төмендеп келеді: 2010 жылғы 1,95-тен 2020 жылы 1,48-ге дейін төмендеген. Сондықтан мемлекет балалы отбасыларға және әке болуға ынталыларға қолдау көрсетеді.

16-сурет. Норвегиядағы бала туудың жиынтық коэффициенті

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-norway/>

Декреттік демалыстың ұзақтығы - 46 аптаны (100% жалақыны сақтай отырып) немесе 56 аптаны (80% төленеді) құрайды. Декреттік төлемдерді есептеу үшін жүктілік кезінде 6 ай жұмыс істеу керек. Норвегия 1993 жылы «әкелік квоталарды»/fedrekvote қабылдаған алғашқы елдердің бірі: әкелер бала күтімі бойынша демалысқа 14 аптаға шыға алады. Егер әкелер демалыс алмаса, отбасы оған берілген демалысты жоғалтады;

²¹ http://eii.ru/doc/ranee_ymeshatel_stvo_dlya_detej_i_semej.pdf, Солтүстіктегі балалар Балалар мен отбасыларға арналған ерте араласу, Солтүстік әл-ауқат және әлеуметтік зерттеулер орталығы (NVC), қараша 2012 ж.

осылайша, әкенің квотасы демалыс кезеңінің өзі емес, керісінше демалыс кезеңінің белгілі бір бөлігін тек әкелер ғана қолдана алады.

Зерттеулер көрсеткендей, балалармен бірге декретте отыратын норвегиялық әкелер жұмыс істейтін әкелерге қарағанда балалармен көбірек уақыт өткізеді, оларды шомылдырады, тамақтандырады және ойнатады. Әкесі тәрбиелеумен айналысатын отбасында өсетін балалардың әкелері тәрбиеден тыс қалған құрдастарына қарағанда артықшылықтары басым болады. Мысалы, мұндай балалар заңды бұзуға және мектепті тастап кетуге бейімділігі аз, олар ұзақ қарым-қатынаста болғанды ұнатады және жалақысы жоғары жұмыс табады. Бүлдіршіндерді мектепке дейінгі мекемелерге ерте беру әдетке айналған. Егер бала бір жастан екі жасқа дейін балабақшаға бармаса, отбасы бала күтушінің қызметіне қосымша жәрдемақы алады.

ЖАПОНИЯ Даму психологиясының мамандары тәрбие стилінің екі түрге бөледі: проксимальды және дистальды.

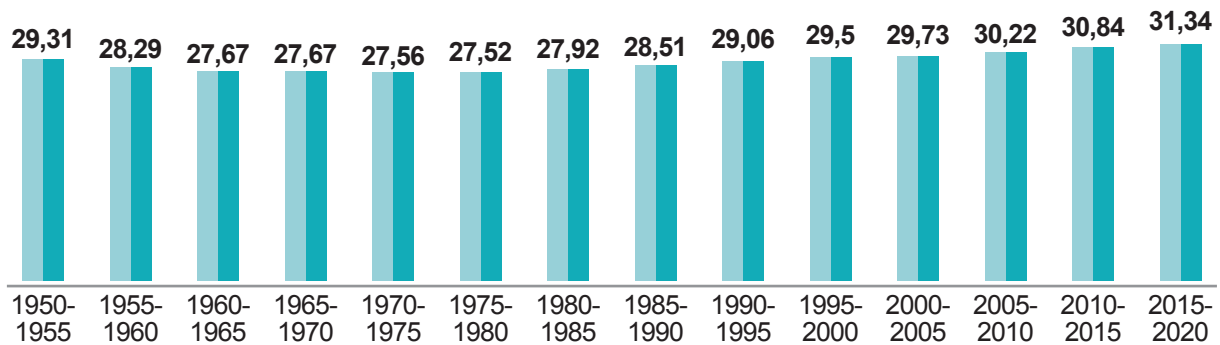
Тәрбиенің проксимальды стилі ана мен бала арасындағы тұрақты және ұзаққа созылатын дене қатынастарымен байланысты, ал тәрбиенің дистальды стилі бет-әлпет пен сөз арқылы көру мен қарым-қатынас жасауға көбірек бағытталған.

Жапонияда тәрбиенің проксимальды стилі кеңінен таралған. Осылайша, бірге ұйықтау, бірге шомылу және ана мен бала арасындағы физикалық байланысқа бағытталған ойын қалыпты жағдай болып табылады. Жапон аналары өмірінің алғашқы екі жылында әрдайым балаларымен бірге болады. Орташа алғанда, олар үйден тыс жерде 24 сағат өткізетін американдық аналарға қарағанда аптасына 2 сағат қана баладан алыс уақыттарын өткізеді. Жалдамалы бала күтушілер, баладан алыс кешкі киноға бару немесе тек анасы мен әкесіне арналған демалыс күндері сияқты құбылыстар жапон мәдениетінде мақұлданбайды. Олардың түсінігінше, бала кем дегенде өмірінің алғашқы екі жылында анасының барлық назарында болуы керек. Алайда, заманауи жағдайда ананың үйде тұрақты болуы күн өткен сайын сирек кездеседі, өйткені көптеген әйелдер өздерінің жұмыс орнын сақтап қалуға тырысады.

Жапондықтар ата-ана болуға өте саналы түрде қарайды, жапон әйелдері өте жетілген жаста ана болуды қалайды. Осылайша, 2015 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңде Жапонияда бала туудың орташа жасы 31,3 жасқа жетіп, 1975 жылдан бастап өсу үрдісін жалғастырды. Азия аймағында Жапония Сауд Арабиясы мен Гонконгтан, Тайвань мен Оңтүстік Кореяға орын беріп, бала туудың ең жоғары орта жастарын көрсетті.

²² <https://www.genderperspectives.by/events/news/kak-ustroen-dekretnyj-otpusk-v-raznykh-stranakh-mira//>

17-сурет. Жапонияда бала туудың орташа жасы 1950 жылдан 2020 жылға дейін

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/611773/japan-mean-age-childbearing/>

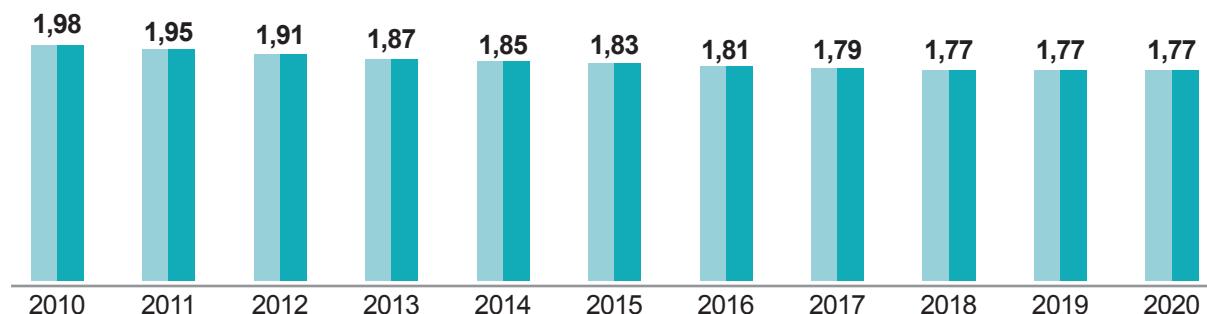
2020 жылғы деректер бойынша Жапонияда бала туудың жиынтық коэффициенті (бір әйелге шаққандағы балалар саны) 1,37 құрады, яғни Жапониядағы отбасылардың көпшілігі аз балалы болып табылады. Бала туу көрсеткішінің көбін 20-34 жастағы әйелдер қамтиды.

2021 жылғы 26 ақпанда Жапония Үкіметі министрлер кабинетінің отырысында 2022 жылдың қазан айынан бастап ер адамдарға әйелдері босанғаннан кейін көп ұзамай бала күтімі бойынша демалыс алуға мүмкіндік беретін бала күтімі бойынша арнайы демалыс жүйесін енгізу туралы заң жобасын қабылдады. Жаңа жүйеге сәйкес, әкелерге бала туылғаннан кейінгі сегіз апта ішінде төрт аптаға дейін бала күтімі бойынша демалыс алуға рұқсат етіледі. Бұл демалысты 2 бөлікке бөлуге болады. Демалыс кезінде әкелер жұмысқа орналастыру алдындағы жалақысының 67 пайызы мөлшерінде жұмыспен қамтуды сақтандыру бойынша жәрдемақы алатын болады. Тиісті заңдарды, оның ішінде бала күтімі және отбасылық күтімге берілетін демалыс туралы заңды қайта қарау туралы заң жобасы ерлердің бала тәрбиесіне қатысуын ынталандыруға және әйелдердің жұмыспен қамтылуын қолдауға бағытталған.

АҚШ-та әйелдерге тек 12 апталық бала күтімі бойынша демалыс беріледі. Заңнама жұмыс берушілерді декреттік төлемдерді жасауға міндеттемейді. Бірақ оны бәрі бірдей ала бермейді – демалыс тек қызметкерлер саны 50-ден асатын компанияларда жұмыс істейтін және мұндай ұйымда кемінде бір жыл жұмыс істеген аналарға ғана беріледі. Бұл өлшемшарттарға АҚШ-тағы жұмыс істейтін әйелдердің жартысы ғана кіреді. Нәтижесінде, американдық әйелдердің тек он пайызы бала күтімі бойынша демалысты пайдаланады, олардың көпшілігі декретті кем дегенде бірнеше күнге ұзарту үшін әдеттегі демалыс пен еңбекке жарамсыздық уақытын үнемдеуге тырысады.

АҚШ-та бала туудың жиынтық коэффициенті 2021 жылы бір әйелге 1,781 баланы құрады, бұл 2020 жылмен салыстырғанда 0,11%-ға артық. 10 жыл ішіндегі деректерді талдау осы көрсеткіштің жыл сайын 2010 жылғы 1,98-ден 2020 жылы 1,77-ге дейін төмендеуін көрсетеді.

18-сурет. АҚШ-та бала туудың жиынтық коэффициенті

Дереккөз: <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/fertility-rate>

Америка Құрама Штаттарында балалы отбасыларды әлеуметтік қолдаудың бірыңғай жүйесі жоқ. Бүкіл елде, штаттарда және қауымдастықтарда әрекет ететін көптеген үлкен және кіші атаулы әлеуметтік көмек көрсету бағдарламалары жұмыс істейді. Бұл бағдарламалардың мақсаты - отбасылардың ең аз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қаражаттың жетіспеушілігін толығымен немесе ішінара өтеу. Көмек көрсетудің шарттары:

- 1) табысы белгілі бір деңгейден төмен;
- 2) ата-аналардың бірінің болмауы немесе жұмыссыздығы.

Көмек ақшалай түрде (жәрдемақылар мен салық жеңілдіктері) және заттай (қызметтер мен тауарлар) көрсетіледі. Жеңілдіктерді заңсыз пайдалануды болдырмау үшін көмектің заттай түрлеріне басымдық беріледі.

Отбасының мөлшері мен құрамын, этникалық тиістілігін, тұратын жерін, жұмыс орны мен табыс көздерін, білімін, тұрғын үй жағдайларын және т. б. ескере отырып, халықтың әртүрлі топтары үшін кедейлік шегінің көрсеткіштері қажеттіліктерді айқындаудың негізгі өлшем-шарттары болып табылады.

Балалы отбасылар кіретін әлеуметтік көмектің бағдарламалары келесі бағыттар бойынша топтастырылған²³:

1. Салықтық жеңілдіктер.

2. Азық-түлікпен көмек көрсету:

- Мектептегі тегін және жеңілдетілген түскі ас, таңғы ас.

²³ АҚШ-та балалы отбасыларды әлеуметтік қолдау Г.Ф. Войтенкова, Е.В. Лебедева («Народонаселение» журналында жарияланған, 2007, №4, 94-106 б.) <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0353/analit04.php>;

- 5 жасқа дейінгі балалары бар әйелдер үшін арнайы қосымша тамақтану.

- Күндізгі балалар орталықтарында балаларды тамақтандыру.

3. Медициналық көмек және медициналық қызмет көрсету:

- Балаларды мемлекеттік медициналық сақтандыру (БММС)

- Медициналық қызмет көрсету орталықтары.

4. Тұрғын үй көмегі:

- Аз қамтылғандар үшін әлеуметтік тұрғын үй құрылысы

- Жеке тұрғын үй сатып алуға және салуға субсидиялар.

- Тұрғын үйді жалға алуға және жылытуға субсидиялар.

5. Білім беру бағдарламалары:

- Білім алуға және кәсіби даярлыққа қолдау көрсету.

- Хэдстарт (Head Start) - бұл аз қамтылған отбасылардан шыққан бес жасқа дейінгі балалардың танымдық, әлеуметтік және эмоционалды дамуын жақсарту арқылы мектепке дайындығын қамтамасыз ететін федералды бағдарлама²⁴. Бағдарламалар балалардың тіл үйрену, сауаттылық, әлеуметтік және эмоционалды дамуы сияқты көптеген салаларда дамуына ықпал ететін оқу ортасын қалыптастырады. Head Start ата-аналардың балалары үшін алғашқы және маңызды ұстаздар ретіндегі рөліне айрықша назар аударады.

Әлеуметтік қызметтер:

1) Студент балалар мен жұмыс істейтін мұқтаж отбасыларға уақытша берілетін көмекті (МОУК) алушылардың балаларын күтуді қамтамасыз ету.

2) Бала асырап алуға жәрдемдесу және асырап алушы отбасыларға көмек көрсету.

3) Үйден қашқан және панасыз қалған балаларға көмек.

4) Жасөспірімдерге құқықтық және психологиялық көмек.

5) Қылмыс және тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары болған балаларға көмек көрсету

6) Алимент төлеуден жалтарған әкелерді іздестіру.

АҚШ-та қайырымдылық ұйымдары, жеке бизнес және шіркеу балалы отбасыларға көмектесуде үлкен рөл атқарады. Олар қаржылық қолдау көрсетеді және кішкентай балаларға күтім жасауды өздеріне алады, қиын жағдайларда ата-аналар мен балаларға психологиялық қолдау көрсетеді, білім алуға жәрдемдеседі. Көптеген еріктілер ақысыз қызмет көрсетеді.

²⁴ <https://www.benefits.gov/benefit/1913>

²⁵ <http://www.gutmacher.org/pubs/journals/3221200.html>. Retrieved on 2007-05-23

Мектептерде 5-тен 10-сыныпқа дейінгі кезеңде оқушыларға жыныстық тәрбие беру бойынша сабақтар жүргізіледі. Кейбір мектептер бұл тақырыптарды 3-4 сыныптарда оқи бастайды²⁵. Талқыланатын тақырыптар әр штатта және әр мектептерде әртекті, өйткені бағдарлама туралы шешімдер орталықтандырылмаған. Көптеген штаттарда жыныстық білім беру сабақтарында не үйрететінін анықтайтын және ата-аналарға тақырыптарды таңдауға мүмкіндік беретін заңдар бар. Штаттардың кейбір заңдары бағдарлама бойынша шешім қабылдау құқығын мектептің өзіне қалдырады²⁶. АҚШ-тың 5-10 сыныптарындағы жыныстық білім беру курстарының көпшілігі жыныстық жетілу, АИТВ, жыныстық жолмен берілетін аурулар, ішімдік ішу, жасөспірімдердің жүктілігінің салдары және құрдастарының қысымына қалай қарсы тұру туралы тақырыптарға назар аударады.

АҚШ-та ата-ана тәрбиесі американдықтар үшін маңызды түсінік болып табылады. Американдық менталитеттің негіздері ерте балалық шақтан бастап қалыптасады, мысалы, емін-еркіндік, қиын жағдайлардан үрейсіз шығу және саяси дұрыстық пен заңға бағыну арқылы толық ішкі еркіндік сезімі. Ата-аналар балаларын ерте жастан бастап ынталандырып, алға қойған мақсаттарына жетуге үйретеді. Американдықтар балаларына қолайлы жағдай жасауға ұмтылмайды. Балалар нарық пен бәсекелестік жағдайларына өздері бейімделеді және күнделікті өмірдің шындығына ерте жастан үйренеді.

ГЕРМАНИЯДА жүкті әйелдерді, балалар мен жастарды қорғау және қаржылық қолдау мақсатында балалы отбасыларға жан-жақты көмек көрсетіледі. Жүкті әйелдердің декреттік демалысқа, ана болу бойынша жәрдемақы алуға және жұмыс берушілерге дотация алуға құқықтары заңды тұрғыда айқындалған. Әлеуметтік көмек алатын әйелдер қосымша шығындарға да ақша ала алады. Қайырымдылық ұйымдарында, денсаулық сақтау мекемелерінде кеңес беру орталықтары жұмыс істейді, онда сіз отбасы ала алатын көмектің түрлері мен мөлшері туралы ақпарат ала аласыз. Федералды статистикалық басқарманың мәліметі бойынша, Германияда бірінші бала туған кездегі ананың орташа жасы - 30,1 жасты, әкесінің орташа жасы - 33,1 жасты құрайды²⁷.

13-кесте. Бала туған кездегі Германиядағы ата-аналардың орташа жасы

Баланың тууы	Анасының жасы	Әкесінің жасы
Бірінші бала	30,1	33,1
Екінші бала	32,2	35,2
Үшінші бала	33,2	36,6

Дереккөз: Германияның Федералды статистикалық басқармасы

²⁶ Sex Education in the U.S.: Policy and Politics. Kaiser Family Foundation. October 2002.

²⁷ Германияның Федералды статистикалық басқармасы, 2020 <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/Tables/mean-age-birth.html>

Германиядағы балаға арналған негізгі жәрдемақы/баланың ақшасы **Kindergeld** деп аталады. Ол отбасында тұратын әр балаға арналған және бала 18 жасқа толғанға дейін ай сайын ата-анасының біреуіне немесе қамқоршысына төленеді. Жеке өмір сүретін бала баланың ақшасын өзінің банк шотына алады²⁸.

Жәрдемақы мөлшері отбасындағы балалардың санына байланысты болып келеді.

Мүгедек балаларға жәрдемақы 25 жасқа дейін төленеді.

2020 жылғы мәліметтер бойынша жәрдемақының ең төменгі мөлшері 204 еуроны құрайды. Отбасындағы балалар неғұрлым көп болса, отбасына соғұрлым Германияның заңнамасында бюджеті күнкөріс деңгейінен төмен отбасылардың балаларына демеуқаржы қарастырылған (Kinderzuschlag). Егер отбасы әлеуметтік көмек немесе жұмыссыздық бойынша жәрдемақы алмаса (Arbeitslosengeld-II), ол тұрғын үйді жалға алуға демеуқаржы алуға құқылы (Wohngeld). Балаларға берілетін демеуқаржының ең жоғары мөлшері бір балаға айына 185 еуроны құрайды. Бұл жәрдемақы да, Kindergeld сияқты, отбасылық кассадан төленеді.

Жоғарыда көрсетілген жәрдемақыларды алатын отбасылар, сондай-ақ балалардың біліміне және мектептен тыс іс-шараларға қатысуына байланысты нақты шығыстарын жабуға арналған әртүрлі төлемдерді алуға құқылы.

Мұндай төлемдердің қатарына мыналар жатады:

- Мектепке керек-жарақтар;
- Экскурсиялар, бір немесе бірнеше күнге арналған саяхаттар;
- Мектепке бару үшін көлік шығындары;
- Мектеп асханасындағы түскі ас шығыстары;
- Оқытуды қолдау;
- Қоғамның әлеуметтік және мәдени өміріне қатысу (музыка мектебі, спорт үйірмелері)²⁹.

Балалары екінші ата – анадан алимент алмайтын жалғыз басты ата-аналарға (немесе оларды тұрақты емес немесе ішінара алатын) баланы күтіп-бағуға материалдық көмек көрсетіледі (Unterhaltsvorschuss). Жәрдемақы 12 жасқа дейінгі балаларға төленеді, белгілі бір жағдайларда 12 жастан 18 жасқа дейінгі балаларға төленуі мүмкін.

Аналық жәрдемақы (Mutterschaftsgeld) бүкіл декреттік демалыс кезінде төленеді. Декреттік демалыс дәрігер белгілеген баланың өмірге келуінен 6 апта бұрын басталады және босанғаннан кейін 8 ап-

²⁸ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

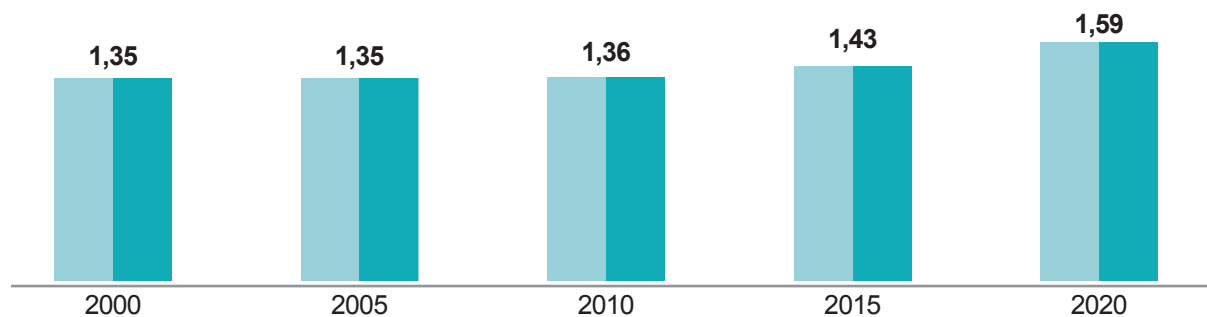
²⁹ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

таға созылады, бұл мерзім мерзімінен бұрын босану кезінде 12 аптаға дейін ұзартылуы мүмкін³⁰.

Бала күтіміне байланысты демалыс үш жасқа дейін болуы мүмкін және оны екі ата-ана арасында бөліп алуға болады. Ата-ана мүлдем жұмыс істемеуді немесе жарты жұмыс күніне жұмысқа шығуды (аптасына 30 сағатқа дейін) өзі таңдай алады. Бала күтіміне байланысты демалыс ақы төленбейтін кезең болса да, демалысқа жаңа шыққан ата-аналар ата-ана жәрдемақысын алуға өтініш бере алады (Elterngeld). Осы бюджеттік бағдарлама бойынша жалақының жетіспеушілігін өтеу үшін айына 1.800 еуроға дейін төленеді³¹.

Германияда бала туу коэффициенті 2020 жылы бір әйелге 1,596 тууды құрады, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 0,31%-ға көп.

19-сурет. Германиядағы бала туудың жиынтық коэффициенті

Дереккөз: <https://www.statista.com/statistics/1033102/fertility-rate-germany-1800-2020/>

20 жылдағы деректерді талдаудың нәтижесі бала туудың жиынтық коэффициентінің 2000 жылғы 1,35-тен 2020 жылы 1,59-ға дейін біртіндеп өсуін көрсетеді.

Германияда жастар отбасын құруға асықпайды: олар білім алуды, мансап құруды дұрыс санайды. Бала мен ата-ана қарым-қатынасында өктемшілдік, мәжбүрлеу, ерік-жігер мен іс-әрекетке кедергі жасау мүлдем жоқ. Неміс ата-аналары баламен қарым-қатынаста жасауда өздерін тежемейді. Баланың әрбір жетістігін мадақтап отырады. Ата-аналардың әрбір мақтауы жетістікке, оның маңыздылығына және мөлшеріне байланысты айтылады. Ата-аналардың бұл тәсілі балаға өз қабілеттеріне сенімді болуға көмектеседі, жетістіктердің ауырлығын объективті бағалауға үйретеді.

Шетелдік тәжірибе декретке шығатын әкелердің үлесін арттыруға және тұтастай әке болуға ынталануды дамытуға «әкелік квоталарды»

³⁰ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

³¹ <https://www.simplegermany.com/parental-leave-germany/>

енгізудің тиімділігін көрсетіп отыр. Шетелдік тәжірибенің басқа да кең таралған бала күтудегі тәсілдері оқу орындарында жыныстық ағарту бойынша сабақтар өткізу, дене жазаларын қолдану практикасынан бас тарту, ерте жастан бастап балалардың дербестігін тәрбиелеу болып табылады.

Ата-ана әлеуетін материалды тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар құндылық-нормативтік деңгейде де нығайту аса маңызды. Жастарды отбасылық өмірге, бір-бірімен және жұбайының (зайыбының) туыстарымен өзара араласып тұруға дайындау жөнінде жұмыс жүргізу, ата-аналарға балалар психологиясының ерекшеліктерін және қайшылықтар мен жанжалдарды тиімді шешу жолдарын түсіндіру қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі таңда мемлекеттік деңгейде ата-ана әлеуетін нығайту және отбасы институтын қолдау бойынша кешенді іс-шаралар атқарылып жатыр. Атап айтқанда, көп балалы отбасылар үшін жәрдемақы мөлшері ұлғайтылды. Барлық отбасыларға материалдық көмектен басқа, қажетті психологиялық, консультациялық, әлеуметтік, құқықтық және ақпараттық қолдау алуға мүмкіндік беру ерекше маңызды. Ол үшін елімізде Отбасын қолдау орталықтары құрылды. Өңірлерде білім беру бөлімдері, балалар үйлері және кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары жанында отбасын қолдау қызметтері жұмыс істейді. Балалар мен олардың ата-аналары адвокаттың, психологтың және басқа мамандардың білікті көмегін ала алады.

Сараптамалық сұхбат алу негізінде ата-ана әлеуетін іске асыру жолындағы кедергілердің 6 тобы анықталды:

1) Экономикалық сипаттағы (экономикалық қиындықтар, жұмысқа орналасудағы және тұрғын үй сатып алудағы қиындықтар, отбасын лайықты күтіп-бағуға қаражаттың жетіспеуі).

2) Институционалдық сипаттағы (денсаулық сақтау, мектепке дейінгі тәрбие, негізгі және қосымша білім беру сапасы мен қолжетімділігі, инфрақұрылымды дамыту (балабақшалардың, медициналық қызметтер мен диагностиканың қолжетімділігі).

3) Ақпараттық сипаттағы (ұрпақты болу денсаулығы, отбасын жоспарлау, ата-ана болу және әлеуметтік қолдаудың қолжетімді түрлері мәселелері бойынша хабардарлықтың болмауы)

4) Психологиялық сипаттағы (серіктестердің психологиялық сәйкессіздігі, отбасындағы қолайсыз психологиялық климат, бір немесе екі ата-ананың эмоционалды тұрақсыздығы).

5) Әкімшілік сипаттағы (сыбайлас жемқорлық және бюрократия, мысалы, балабақшаға кезекке қою, АӘК ресімдеу және мүгедектік алу кезінде).

6) Құндылық-нормативтік сипаттағы (кейбір отбасыларда нақты құндылық бағдарларының болмауы, отбасылық құндылықтарды теңестіру, құндылықтардағы ұрпақтар арасындағы айырмашылық).

Сандық және сапалық деректерді талдау қазіргі уақытта бала тәрбиесінде әйелдің рөлі басым екенін көрсетеді (аналар балалармен көбірек уақыт өткізеді, олардың тәрбиесіне, бос уақытын ұйымдастыруға және оларға күтім жасауға көп көңіл бөледі). Сондықтан мемлекеттік саясат әйелдерге үй шаруашылығын жүргізе отырып, жұмыс істеуге де, оқуға да мүмкіндік беретін жағдай жасауға бағытталуы керек. Қазіргі таңдағы өзекті мәселелер әлі де: кедейлік деңгейін, әсіресе көп балалы отбасылардағы кедейшілік деңгейін төмендету, әйел-аналардың жұмыспен қамтылу деңгейін арттыру, осал отбасыларды әлеуметтік қолдаудың өзекті шаралары мен оларды алу тәсілдері бойынша халықпен ақпараттық жұмыс жүргізу, бюрократиялық кедергілерді жою болып қалып отыр. Сондай-ақ, «әкелік квоталар» беру және әкелерге тренингтер өткізу арқылы әке болуға ынталануды дамытуға ықпал етуді жетілдіру қажет.

ҰСЫНЫМДАР

«Авторитарлық ата-ана моделінің орнын беделді ата-ана моделі алмастыруы тиіс»

Сарапшылар отбасындағы жазалау шараларын гуманистік шараларға ауыстыру қажеттілігіне қатты назар аударады. Жазалау тәрбиесі сыртқы мәжбүрлеудің болуымен, мінез-құлыққа қатаң талаптар қою жүйесімен сипатталады. Мұндай тәрбиемен адам бірізділікке салынып, дайын қалыпқа, үлгілерге, модельдерге, стандарттарға бейімделеді және дене жазаларын қолданумен сипатталады. Тәрбиенің гуманистік моделі ең алдымен баланың ішкі жан дүниесін зерттеуге және байытуға бағытталған, оның жеке ерекшеліктерін ескереді, дене жазаларын қолдануға қатаң тыйым салынады. Жазалау тәрбиесі бағынуға бағытталған, ал гуманистік тәрбие баланың сыни ойлауы мен тәуелсіздігін дамытуға ықпал етеді.

«Мен шетелде балаларды қалай тәрбиелейтінін көрдім. Онда ата-аналар балаларға көбірек еркіндік береді, олардың пікіріне қызығушылық танытады. Оларда біздегі сияқты емес, бала айқайлап, өзінің мінезін көрсетуі мүмкін, бірақ ата-ана оған ұрсып, дауыс көтермейді, себебі бала да өзінің ішкі дүниесіндегіні қандай да бір амалмен көрсетуі керек қой. Олар агрессияға салынбайды. Әрқашан балаға өзі бір нәрсені жасай алуы үшін мүмкіндік беріп отыру керек, мысалы, бас киімін кию және т.б.» («Тәлімгерлер» жобасына қатысушы, Нұр-Сұлтан қ.).

Тәрбиенің демократиялық стилінде балаға берілетін бостандық басыздыққа айналмауы үшін, ал ұмтылысы баланың қажеттіліктерін ескеру үшін белгілі бір шекараны белгілеу керек.

Мұны сарапшылар басқару бақылауы, баламен қарым-қатынастағы серіктестік деп атайды, бұл тәрбие үрдісінде сәттілікке ықпал етеді. Қорқыныш пен бағынуға негізделген авторитарлық әдістерден айырмашылығы, мұнда ынталандыру мен ынтымақтастық маңызды элементтердің бірі болып табылады.

«Балаларға басшылық бақылауды орнату ерекше маңызды. Бұл баланы мәжбүрлеу немесе ықтиярсыз көндіру дегенді білдірмейді, ол баламен ынтымақтастықта әрекет етуді білдіреді. Сондықтан ересектер мен балалардың қарым – қатынасы ынтымақтастыққа негізделуі тиіс. Баланы әр нәрсеге ынталандырып, ата-анасы оның пікірімен санасып отыруы керек. Бала манипулятор болмауы керек, әркімнің (ата-ананың да, баланың да) өзара пайдасы болуы керек» (Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс істеу жөніндегі психолог, Нұр-Сұлтан қ.).

«Баланы тәрбиелеу өзара сыйластық жағдайына құрылуы керек, отбасында салауатты қарым-қатынас, ешқандай қысымсыз болуы керек, ең дұрысы кеңейтілген отбасы: бала қарым-қатынасқа қатысатын адамдардың айналасында болуы керек. Шамадан тыс қысымның болмауы, баланың жеке тұлға екенін, оны құрметтейтінін, жақсы көретінін және бағалайтынын түсінуі үшін бәріне барынша құрметпен қарауға ұмтылдырады».

Сарапшылар тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасының өзектілігі және осы проблеманы шешу үшін жүйелі шаралардың маңыздылығы туралы айтады. Бұл мәселедегі неғұрлым маңызды қадам заңнаманы реформалау және құқық қолдануды (құқықтық нұсқамаларды іске асыруды) бақылау болуға тиіс.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін шешу керек. Егер елімізде ана мен бала мәртебесі бұрынғы деңгейде қалса, бұл мәселе ешқашан шешілмейді, өйткені біздің елімізде әйелдер мен балаларға қатысты қоғам барынша агрессивті, оны заңнамалық деңгейде жою қажет, ал тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне мемлекет қолдау көрсетпейді» («Тәлімгерлер» жобасының қатысушысы, Нұр-Сұлтан қ.).

- Отбасыларды әлеуметтік-экономикалық ынталандыру - балаларды тәрбиелеу процесіне әкелердің тартылуын арттыру үшін отбасыларды қолдауға арналған «ана капиталының» аналогын және «әкелік квоталарды» (тек әкелер ғана пайдалана алатын декреттік демалыстың бірнеше аптасын) енгізу мүмкіндігін қарау.

- Балалар инфрақұрылымын дамыту - балалар арбаларына арналған пандустарды дайындау, балалар арбаларымен жеңілдетілген кіру үшін автобустарды техникалық жабдықтауды қамтамасыз ету, балалар мен кішкентай балалары бар ата-аналарға арналған әжетханаларды жабдықтау.

- Білікті мамандар ұйымдастырған курстар арқылы болашақ және қазіргі отбасыларды оқыту және олардың хабардарлығын арттыру.
- Жасөспірімдерді жыныстық ағарту жүйесін енгізу және ұрпақты болу денсаулығы мен отбасын жоспарлау туралы хабардар ету мүмкіндігін қарастыру.
- Дене жазасын қолданудан бас тарту, отбасындағы балаларды тәрбиелеудің гуманистік әдістеріне баса назар аудару.
- Психологиялық көмекке жүгінуді стигматизациялаумен күресу (көптеген отбасылар психологтардың көмегіне жүгінуге және проблемаларын бөлісуге қысылады).
- Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықты болдырмау, зорлық-зомбылықтың қайталанған жағдайларына қарсы алдын алу шараларын әзірлеу. Сарапшылар АҚШ-тың тәжірибесін үлгі ретінде ұсынады, онда балаға дереу әлеуметтік қызметкер шақырылған кезде, қауіпті жою үшін қажетті жағдайлар жасалады және баланың қауіпсіздігі қамтамасыз етілгеннен кейін ғана істің мән-жайы қаралады.
- «Қайталама жетімдіктің» алдын алу және асырап алушы ата-аналарды міндетті арнайы даярлау бағдарламаларын енгізу.
- Бала асырап алу, балаларды балабақшаларға орналастыру, АӘК алу кезінде бюрократиялық кедергілерге қарсы күрес.
- Әлеуметтік желілер мен бұқаралық ақпарат құралдары арқылы отбасының жағымды бейнесін және табысты отбасылық адамның үлгілерін насихаттау, бірақ қабылдауға зиян келтіретін шамадан тыс қысымның алдын алу үшін ол еркін түрде жүруі керек.

ЖОБАНЫ ОРЫНДАУДЫҢ ЖҰМЫС ЖОСПАРЫ

№	Іс-шараның атауы	Ұзақтығы
Дайындық жұмысы		10 күн
1	Ғылыми әдебиеттер мен статистикалық мәліметтерге шолу	4 күн
2	Социологиялық құралдарды әзірлеу (зерттеу бағдарламасы, гайд сұхбат)	4 күн
3	Пилотажды зерттеу жүргізу	1 күн
4	Зерттеу бағдарламалары мен құралдарын мемлекеттік тілге аудару	1 күн
Сұхбатты ұйымдастыру және өткізу		20 күн
5	Сарапшыларды іздеу және кездесу туралы келісу	2 күн
6	Сұхбат жүргізу	18 күн
Деректерді өңдеу		22 күн
7	Сұхбаттың транскриптерін дайындау (аудиоматериалды мәтіндік нысанға аудару)	20 күн
8	Зерттеу бағдарламасына сәйкес алынған материалды блоктарға бөлу	2 күн
Деректерді ғылыми талдау және түсіндіру		22 күн
9	Талдамалық есепті дайындау	20 күн
10	Зерттеу қорытындысы бойынша ұсыныстар әзірлеу	2 күн
ЖИЫНЫ		74 күн

2-қосымша

**«АТА-АНА БОЛУ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ»
ТАҚЫРЫБЫНА САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТ ГАЙДЫ**

Құрметті сарапшы!

*Рухани жаңғыру ҚҚДИ отбасы институтын зерттеу орталығы осы мәселе бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу мақсатында «Ата-ана болу модельдері және ата-ана әлеуеті» тақырыбында сараптамалық сұхбат өткізеді. Біз Сізден осы сұхбатқа қатысып, біздің сұрақтарымызға жауап беруіңізді өтінеміз.
Сізге қатысқаныңыз үшін алғыс білдіреміз!*

САРАПШЫҒА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

- D1. Сарапшының Т.А.Ә.** _____
D3. Лауазымы _____
D4. Мамандандыру _____
D5. Еңбек өтілі _____
D6. Ұйым _____

D7. Қызмет саласы:

- 1) Педагогика/ тәрбие
- 2) медицина
- 3) балалар психологиясы
- 4) мәдениет
- 5) спорт
- 6) әлеуметтік сала
- 7) Басқа (жазыңыз) _____

D8. Ұйымның түрі:

- 1) Мемлекеттік ұйым, мекеме
- 2) Үкіметтік емес қоғамдық ұйым
- 3) Квазимемлекеттік ұйым
- 4) Жеке коммерциялық ұйым
- 5) Жеке кәсіпкер
- 6) Басқа (жазыңыз) _____

СҰХБАТТАСУ СҰРАҚТАРЫ

1. Отбасындағы бақытқа қандай факторлар әсер етеді деп ойлайсыз?
- экономикалық (отбасының материалдық әл-ауқаты, тұрғын үй жағдайлары);

- психологиялық (отбасындағы психологиялық ахуал, ерлі-зайыптылардың психологиялық үйлесімділігі, ерлі-зайыптылардың мінезінің ерекшеліктері);

- әлеуметтік (қоғамдық пікірдің әсері, туыстарымен қарым-қатынас, ерлі-зайыптылар, ата-аналар және балалар арасындағы қарым-қатынас).

- басқа факторлар (денсаулық, экология және т. б.);

Сіз үшін осы факторлардың қайсысы басым және неге?

2. Тәуелсіздік алған кезеңде қазақстандық қоғамда отбасы және отбасылық қатынастар институты қайта құрылды деп айтуға бола ма, қалай ойлайсыз? Бұл неден көрінеді және неге олай болды?

3. Қазақстандық қоғамда отбасылық өмір сүру салтының дағдарыстық құбылыстары туралы айтуға бола ма және ол неден көрінеді?

4. Сіз қалай ойлайсыз, ерлі-зайыптылар және балалар мен ата-аналар арасындағы байланыстардың әлсіреуіне не себеп болады?

5. Отбасындағы әке/ана рөлінің негізгі мақсаты қандай деп ойлайсыз? Баланың әкесі/анасының қандай жеке қасиеттері болуы керек. Баланың әкесіне / анасына сүйіспеншілік дәрежесі қандай болуы керек?

6. Сіз ата-аналардың қандай да бір негізгі құзыреттіліктерін, қасиеттерін бөліп көрсете аласыз ба? Бұл құзыреттіліктерде гендерлік айырмашылықтар бар ма?

7. Сіздің ойыңызша, қазақстандық қоғамда балаларға қатысты қандай қоғамдық ұстанымдар басым?

- балалар – өмірдің мәні;
- балалар – бұл жауапкершілік, қарыз;
- балалар – бұл тәуекел;
- балалар – бұл қоғамдық мойындау;
- балалар белгілі бір мағынада бостандықты шектейді;
- ата-ана болу мансапқа теріс әсер етуі мүмкін;
- балалар – бұл өзін-өзі жүзеге асырудың негізгі жолы;
- балалар – ынталандырушы күш;
- балалар – құдайдың сыйы;
- балалар – бақыт.

8. Сіздің ойыңызша, ата-аналар мен балалар арасында үйлесімді қарым-қатынас орнатуға не әсер етеді?

9. Сіз қалай ойлайсыз, қазақстандық отбасы үшін балалардың қанша саны нормотиптік болып табылады (яғни, көптеген адамдар ұмтылатын балалар саны) және неге? Заманауи қазақстандық жастардың репродуктивті ұстанымдарын қандай факторлар көбірек анықтайды (бала тууға бола ма, қай жаста, қандай жағдайда, қанша бала болуы керек)?

10. Егер Сізге ата-ананың қазақстандық үлгісін жасауды ұсынса, оны қалай сипаттар едіңіз? (мысалы, қазақстандық модельдің батыстан, Ресейден және т. б. айырмашылығы неде?)

11. Сіздің ойыңызша, бүгінгі таңда қазақстандық қоғамда ата-ана тәрбиесінің қай үлгісі басым (дәстүрлі, ортақ, өкілдік және белгісіз)?

**Сұхбат алушы үшін: қазақстандық отбасылардағы рөлдердің бөлінуіне баса назар аудару.*

Нақтылаңыз:

Ата-ана болудың өкілдік моделі – мұндай отбасындағы ата-аналар көбінесе мансапқа ұмтылады, ал ата-ана тәрбиесі жауапкершілігі басқа адамдарға көбірек беріледі.

Ата-ана болудың дәстүрлі моделі – ол көп балалы болуға бағдарланумен және рөлдерді дәстүрлі бөлумен сипатталады, онда әкесі материалдық әл-ауқатқа жауапты отбасының басшысы ретінде қарастырылады, ал анасы балаларды тәрбиелеу және тұрмысты сақтау функциялары болып табылады.

Ата-ана болудың ортақ моделі – бұл балаларға және олардың біліміне басымдық берілетін модель. Ата-ананың екеуі де тәрбиеге бірдей жауап береді, әке мен ананың арасында рөлдерді қатаң бөлу жоқ, олар бір-бірін толықтырып отырады.

Ата-ана болудың белгісіз (ситуациялық) моделі ата-ана рөлімен сәйкестендіру қиындықтарымен сипатталады.

12. Бала тәрбиесіне тек бір ата-ана немесе екі ата-ана да қатысатын отбасыларда ата-ана болу моделі мен ата-ана тәрбиесінің ерекшеліктерінде қандай айырмашылықтар бар деп ойлайсыз?

13. Қазақстандық жастар бала асырап алуға қаншалықты дайын? Осыған байланысты проблемалық аспектілер бар ма?

14. Сіздің ойыңызша, бала асырап алу кезінде бала тәрбиесінде қандай да бір ерекшеліктер болуы мүмкін бе?

15. Сіздің ойыңызша, ата-ана болудың мінсіз моделі қандай болуы керек, қандай басты қасиеттері болуы керек? Балаларды тәрбиелеу процесі қандай қажетті элементтерді қамтуы керек?

16. Сіз қазақстандық отбасылардағы тәрбиенің қандай да бір ерекшеліктерін атап көрсете аласыз ба? Ата-ана әлеуеті қандай компоненттерден тұрады деп ойлайсыз?

17. Оның қалыптасуына не әсер етеді және оны нығайту үшін (жастардың ата-аналық рөлін жүзеге асыру қажеттілігін, дайындығын, қабілеті мен мүмкіндіктерін нығайту үшін) қандай шаралар қолдану керек?

18. Жастардың ата-ана болуға дайындығын арттыру, балаларға қамқорлық жасау құндылықтары мен тәжірибелері жүйесін нығайту, балалар мен ата-ана болу құндылықтарын күшейту үшін қандай жұмыстар жүргізу керек?

19. Егер ата-ана мен отбасылық тәрбие модельдері саласындағы шетелдік тәжірибені қарастыратын болсақ, сіз оның қазақстандық қоғамда енгізуге болатын қандай да бір элементтерін ұсына аласыз ба? Ол біздің қоғам үшін қаншалықты мүмкін болады?

Сұхбатқа қатысқаныңызға алғыс білдіреміз!

«АТА-АНА БОЛУ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ» ТАҚЫРЫБЫНА САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТ ТРАНСКРИПТИНІҢ ҮЛГІСІ

Құрметті сарапшы!

*Рухани жаңғыру ҚҚДИ отбасы институтын зерттеу орталығы осы мәселе бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу мақсатында «Ата-ана болу модельдері және ата-ана әлеуеті» тақырыбында сараптамалық сұхбат өткізеді. Біз Сізден осы сұхбатқа қатысып, біздің сұрақтарымызға жауап беруіңізді өтінеміз.
Сізге қатысқаныңыз үшін алғыс білдіреміз!*

САРАПШЫҒА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

D1. Сарапшының Т.А.Ә.: Киикова Гаухар

D3. Лауазымы: ҚБ төрағасы

D4. Мамандандыру: педагог-психолог

D5. Еңбек өтілі: Мектепке дейінгі салада 27 жыл

D6. Ұйым: «Ойна» балалар институты ҚБ

D7. Қызмет саласы:

- 1) Педагогика/ тәрбие
- 2) медицина
- 3) балалар психологиясы
- 4) мәдениет
- 5) спорт
- 6) әлеуметтік сала
- 7) Басқа (жазыңыз) _____

D8. Ұйымның түрі:

- 1) Мемлекеттік ұйым, мекеме
- 2) Үкіметтік емес қоғамдық ұйым
- 3) Квазимемлекеттік ұйым
- 4) Жеке коммерциялық ұйым
- 5) Жеке кәсіпкер
- 6) Басқа (жазыңыз) Қоғамдық бірлестік

И: Сәлеметсіз бе. Өзіңіз туралы айта аласыз ба? Аты-жөніңіз, қайда жұмыс істейсіз?

Р: Менің атым Гаухар Киикова. Мен Назарбаев Университетінде білім беру мамандығы бойынша жоғары білім беру мектебінің докторантымын, сонымен қатар «Ойна» балалар институты қоғамдық бірлестігінің төрағасымын.

И: Бұл қандай ұйым?

Р: Бұл қоғамдық бірлестік. Ұйымның мақсаты - ата-аналарды, педагогтарды ақпараттандыру, балаларды ғылыми тұрғыдан дамыту.

И: Бұл педагогика, тәрбие саласы ма?

Р: Жалпы, менің мамандығым адамның дамуы және отбасы туралы ғылым деп аталады. Бұл нақты бір саланы қамтымайды, мұнда педагогика да, тәрбие де, бала психологиясы да бар.

И: Бірінші сұрақ. Отбасындағы бақытқа қандай факторлар әсер етеді деп ойлайсыз? Экономикалық, психологиялық, әлеуметтік немесе өзге факторлар?

Р: Шын мәнінде, менің ойымша, мәселе өте күрделі, дегенмен, егер түпкі негіз ретінде қарастыратын болсақ, мен психологиялық фактор деп ойлаймын. Егер адамдар саналы түрде серіктесті таңдаса, некеге дайын болған кезде, серіктесіне тек үйленіп не болмаса тұрмысқа шығу емес, сол адаммен бүкіл ғұмырын өткізгісі келетінін сезінсе, егер ол адамды серіктес ретінде көретін болса, не олардың кез-келген мәселелерінің шешімі табылатын болса, онда бұл негіздің қалыптасқанын білдіреді, ал қалғанының бәрі, әрине, экономикалық факторларға жатады. Әрине, олар да әсер етеді, бірақ отбасы саналы түрде құрылған кезде, менің ойымша, бұл жерде ойланбаған шешімдер болуы мүмкін емес, мысалы көп балалы болу үшін оларды қалай қолдау керектігін, қалай аяқтарынан тұрғызып жіберу керектігін ойланып қимылдауы тиіс, ал егер адамдар серіктес ретінде некеге тұрса, онда мұндай проблемалар болмауы керек, барлығы келісім бойынша, барлығы өзара ниет етумен жүруі қажет.

И: Екінші сұрақ. Тәуелсіздік алған кезеңде қазақстандық қоғамда отбасы және отбасылық қатынастар институты қайта құрылды деп айтуға бола ма, қалай ойлайсыз? Бұл неден көрінеді және неге олай болды?

Р: Менің ойымша тәуелсіздік алған кезеңнен бері айтып отырған модель бірнеше рет өзгерді, еліміздің әртүрлі өңірлерінде отбасы моделі әртекті, адамдар да бірдей емес. Меніңше, қазіргі уақытта бірнеше түрлі нұсқалар бар, дәстүрлі отбасылар оңтүстікке, батысқа қарай, тіпті орталық

өңірлер мен солтүстіктегі үлкен қалаларда да біршама сақталады. Модель эгалитарлық отбасы моделіне қарай аздап өзгеріп келеді, бұл кезде ерлі-зайыптылар серіктес ретінде, неғұрлым саналы некеге кеш отырады, ақыл-ойлары толысып, жетілген кезде ата-ана болуға ниет білдіреді. Отбасындағы бала саны да бізде әртүрлі, бұл да отбасы моделіне байланысты келеді. Бірақ, соңғы кездері отбасында бала санын көбейтуге деген құштарлық артып келе жатқсан сияқты, бұл мен үшін өте таңқаларлық құбылыс.

И: Қазақстандық қоғамда отбасылық өмір сүру салтының дағдарыстық құбылыстары туралы айтуға бола ма және ол неден көрінеді?

Р: Меніңше иә, бұрындары адамдар тыныш қана өмір сүріп, барына қанағат десе, ал қазіргі қоғам өткенмен салыстырғанда қатты өзгерді, тіпті кей отбасылар немесе адамдар бір іспен айналыспай бірнешеуін қатар алып жүріп, бәріне үлгергісі келетіндер де бар. Дәстүрлі отбасында әйелдер жұбайымен тең болғысы келеді, білім алуға да, жұмыс істеуге де, балаларды қарауға да үлгеруге тырысады. Мен мұндайды құптамаймын, адам бір уақытта біздегі сияқты супер-келін бола алмайды, бәрін жасап үлгеру, оның ішінде білім алу, жұмыс істеу, балаларға қарау және т.б. үнемі қатар алып жүру мүмкін емес. Бұл әйелдерге психологиялық тұрғыда қатты әсер етеді, ол шаршап-шалдығады, қажиды, осының бәрі жиналып келіп түрлі ауруларға ұшыратады, т.б. Сондықтан, мен осындай кезеңді дағдарыс дер едім, мен әйелдерге қалай да бір жақты таңдауды ұсынар едім, әйел адам дәстүрлі отбасының қорғаушысы, ұйымдастырушысы, ұйытқысы, ал ер адам табыс табушы болуы керек. Бірақ, әйелден ол әлі жұмыс істеуге және ақша табуға уақыт табады деп күтпеу керек. Егер әйел жұмыс істеп, ақша табатын болса, онда екі серіктес отбасына қаржылық жағынан ғана емес, сонымен қатар бала күтімі, үй күтімі, тұрмыстық міндеттер тұрғысынан да бірдей күш салса, бұл адал, әрі әділетті болады.

Міне, осы жағдайларда меніңше, анда да мында да үлгеремін деп, отбасында қандай да бір дағдарыстың пайда болғанын байқамай қалады. Бұл әрине, менің жеке қарапайым ойларымның бірі ғой, осыдан барып бізде отбасыларды ажырасып кету факторлары да үдеп келеді, әйелдерден бәрін күтіп отыра беруге болмайды, олар бәріне бірден үлгеруге тырысқанымен уақыт өте келе ұзаққа созылмай мұндай ауыртпалықтарға төтеп бере алмай морт сынуы мүмкін. Қазіргі кезде жастар үйленген соң, әйелдердің білімі жақсы болса, оған «сен неге үйде отырсың, жұмысқа неге шықпайсың» деп жан-жақтан түрткілеу басталады, яғни отбасы мен туысқандары тарапынан қыспаққа алынады. Менің ойымша бұл дұрыс емес, өз-өзіңді қолға алып бір бағытты таңдау, сол бағытты ұстану қажет.

И: Сіз қалай ойлайсыз, ерлі-зайыптылар және балалар мен ата-аналар арасындағы байланыстардың әлсіреуіне не себеп болады?

Р: Бұл біздің отбасымызда, күнделікті кейбір нәрселерде ер адамдардың тарапынан назардың жеткіліксіз болған кезде байқалады, яғни бізде ер адам балаларымен бірге әйелге көмек ретінде ғана емес, тұрақты негізде баланы қарауға көмектесуге бағытталған норма жоқ, шынымен де солай, әйелдер қандай да бір іспен айналысса, еркектер де үйдегі шаруамен, балалармен айналысуы керек, бәрі тепе-тең атқарылуы тиіс деп ойлаймын. Бізде мұндай норма жоқ, бізде мұның бәрі әйелдердің міндеті деп саналады, тіпті қазіргі заманғы, жетілдірілген заманда да, әйелдердің міндеттері бөлек, ерлердің міндеттері де бөлек. Егер ерлі-зайыптылар бұл туралы алдын ала келіссе, бұл екеуін де қанағаттандыратын болса, қалыпты жағдай, бірақ соңында бізде келісім бойынша ештеңе орындалмайды, содан бір-бірін күтеді, кейін еркектер өз балаларының тәрбиесіне аз уақыттарын ғана арнаса, бұл ақырында ерлі-зайыптылар арасындағы байланысқа әсерін тигізеді. Менде мынадай жағдай болды, менің үлкен балам үш жаста болған кезінде мені іссапарға жіберді, мен баланы осыған дейін шамамен екі ай бұрын кеудеден айыреанмын, бір аптаға ұшып кеттім, ал баламен әкесі қалды, күйеуім артынан осы жағдайдың оған оң әсер еткенін айтты, яғни баламен қарым-қатынасы жақсара түскен. Олар бірге ұйықтады, өзі тамақтандырды, күнделікті бос уақыттарын бірге өткізді, осының бәрі-бәрі әке мен баланың арасында жағымды қатынас орнатты, барлық әкелер осындай бір сәттерден өтуі керек. Сондықтан, аналар тым болмаса бір аптаға немесе бір-екі күнге демалыс алып, бір жаққа кету керек. Себебі бұл әкелер үшін үлкен көмегін тигізеді, олар амалсыз бәріне көніп, баламен қалады, әкеге бала екеуінің арасындағы байланысты нығайтуға ықпал етеді. Күйеуім сол кездерді әлі күнге дейін қуанышпен еске алады, өзінің түні бойы алаңдағанын, оның ұйқыдан тұрғанын, тамақ сұраған кездерін айтып отырады, меніңше осындай маңызды сәттерде әкелер баланың қасында болып бәрін сезінуі тиіс. Қазіргі кезде осындай әкелер көп, дегенмен әлі де көбейе түскенін қалар едім.

И: Отбасындағы әке/ана рөлінің негізгі мақсаты қандай деп ойлайсыз?

Р: Менің жеке пікірім, тағы да айтып өтемін, әке мен ана бірінші кезекте серіктестер болып келеді, олар отбасын құруға келіседі, олардың міндеттері қалай құрылатындығы туралы уағдаласады және екеуі де бала тәрбиесіне бірдей қатысуы керек. Менің ойымша, бала әкесімен де, анасымен де жеткілікті уақыт өткізуі керек, әкенің белгілі бір жеке рөлі, ананың жеке рөлі болу керек деп ойламаймын, олардың бала тәрбиесіндегі ролдері бір-бірінен қатты ерекшеленбеуі қажет, баланың жынысына қарай кей кезде болады, ұлға әкесі көптеу көңіл бөлсе, қызға анасы көп көңіл бөлу к-

рек деген, бірақ бұл да жалпы алғанда, екі ата-ананың да бірдей рөлі болуы керек деп ойлаймын, ең алдымен ата-аналар арасында сенікі, менікі деген болмауы керек. Мен бала шағымда есімде қалғаны анам ананы да мынаны да мен үшін істеп жататын, ал әкем бір бос орын сияқты, үнемі жұмыста, үйде болса диванда жатады, менің әкем туралы есімде қалғаны осы, мұндай естеліктер балаға не береді, білмеймін, ата-аналардың бірге жүріп, бала тәртібіесіне араласқан, жайма шуақ қуанышты сәттердің көп болғаны абзал.

И: Баланың әкесі/анасының қандай жеке қасиеттері болуы керек?

Р: Біздің қоғамдағы ең үлкен мәселе, ересектер балалы болу туралы жауапкершілікті алып, шешім қабылдаған сәтте, олар ендігі уақытта әрбір қадам – осыдан да он есе көп жауапкершілікті талап ететінін жақсы түсініп, сезіне білуі тиіс. Олар жүктілікті жоспарлауға, отбасында жаңа туатын сәбиді күтуге, оны қалай күтіп бағатындарына, оған қандай қажеттіліктерді өтей алатындарына жауапкершілікті өз мойындарына алады, бұл тұтастай алғанда басқа адамның өмірі ғой, сонымен қатар өмірдің барлық негізі ең алдымен отбасынан басталады, басқа бір жерде емес, дәл осы отбасында қалыптасады. Меніңше мұны көп адамдар түсіне бермейді, бала туу керек пе туады, ал одан әрі ең басты қиындықтары басталады, бізде бұл туралы ешкім жиі ойланбайды, соңғы кездері мені бұл мәселелер қатты толғандырып жүр, тіпті кейде қынжылып кетемін, оған айналамда кездесетін, машинада белдігі салынбай отырған, машина ішінде көп сөйлейтін балаларды көргенде шыдамай кетемін, осы бір-екі күнде болған жағдай, кішкентай бала машинаның терезесінен құлап кетті, жанып кетіп жатқан үйлер, айта берсең толып жатыр, бұндай жағдай үнемі болып тұрады. Бұл жерде ең алдымен әр нәрсеге ата-ана жауапты, басқа ешкім де жауапты емес, мемлекет те, әкімдік те жауапты емес, кім баланы белдігін тақпай машинаға отырғызады – ана-ана, кім машинаның терезесін ашық қалдырады – тағы да ата-ана, кім үйде қауіпсіздік ережелерін сақталуы үшін қамқорлық жасамайды тағы да ата-ана, яғни тек ата-ана ғана баланың өмірі мен қауіпсіздігі үшін бәріне жауапты болады. Иә, кей кезде мемлекет қандай да бір көмек көрсетуі керек, ол дұрыс, дегенмен ата-аналар ересек адам бола отырып, өзінің баласына бірінші орында жауапты тұлға болып табылады, бұл заңмен де қарастырылған. Өкінішке орай, бізде бұл туралы адамдар жиі ойланбайды, мен кейде өзімнің әлеуметтік желідегі достарымнан балалары машинаның салонында көп сөйлеп, ата-аналардың көңілін бөліп отыратынын жиі кездестіремін, мұндай жағдай менің қатты ашуымды келтіреді, себебі балалар ересектердің қателігі үшін жауап бермеуі керек. Кейде бір отбасында балалар ата-аналарының абайсыздығынан қайтыс болып жатқан кезде, қоғам ата-аналарға аяныш білдіреді, ата-аналарға да аяныш білдірген жөн шығар, ал баланы

кім аяйды, бала осындай жағдайға өзі тап болған жоқ қой. Мен ата-аналардың балаға деген жауапкершілігін күшейте түсу керек деп ойлаймын, шын мәнінде, баланы оның ата-аналарынан басқа ешкім де қорғамайды, десек те, ата-аналары баласына қарамаса, бала өз бетімен қорғаусыз қалады.

И: Баланың әкесіне / анасына сүйіспеншілік дәрежесі қандай болуы керек?

Р: Сүйіспеншілік – бұл балаларға аман қалуға мүмкіндік беретін ең негізгі сезім, инстинкт, инстинкт әртүрлі болып келеді дейді, бала туғанда ең маңызды, негізгі инстинкті, ынтықтық инстинкті қалыптасып тұмайды, оған тірі қалу үшін қасында ересектер болуы керек, егер баланың қасында ересектер болса қалғанының бәрі де орындалады, егер бала ересектерге ынтықтық сезімімен жақын болмаса, ол аман қалуы неғыбайыл.

Сондықтан бала үшін ең негізгі инстинкт - бұл сүйіспеншілік, біз қоғамда бала бетімен жіберілген, оны қолға үйретпеу керек дегенді жиі естиміз, мұның бәрі балаға ересектермен жақындық қажет дегенді білдіреді, егер ол көп қолда болғысы келсе, егер оған көбірек назар аударуды қажет етсе, яғни оған соншалықты қажеттілік керек деген сөз, әр баланың қажеттілігі әр түрлі. Сондықтан бұл өте маңызды, егер түпкі негіз қалыптасса, ол баланың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді, бала қасында өзі үшін маңызды, сенім артуға болатын ересек адам бар деген сезіммен өссе, ол өзін әрдайым қауіпсіз сезінеді. Тиісінше, ол өзінің барлық қасиеттерін қауіпсіз дамыта алады, эмоционалды даму, әлеуметтік даму және кейбір дағдылар одан әрі дами түседі, бірақ олардың бәрі басты негізге бағдарлануы керек. Баланың қауіпсіздік сезімі болмаған кезде, ата-анасы оны ұрып-соғып, үнемі ұрысса немесе қолына алып, жақын тартпаса, баладан осы жаста жасай алатынан гөрі көп нәрсені талап ететін болса, бұл кейінірек психологиялық тұрғыдан қатты әсер етеді.

И: Сіз ата-аналардың қандай да бір негізгі құзыреттіліктерін, қасиеттерін бөліп көрсете аласыз ба? Бұл құзыреттіліктерде гендерлік айырмашылықтар бар ма?

Р: Құзыреттілік тұрғыдан алғанда мұның бәрі жүре қалыптасатын қасиеттер, яғни кейін пайда болатын дағдылар. Сондықтан мұнда гендерлік айырмашылықтар жоқ, кез келген адам кез келген дағдыны меңгере алады, мәселен, әйелдер де машинаны жақсы айдай алады, мұның бәрі дағдыланумен келеді, сол сияқты ерлер де әйелдер жасайтын істі үйіріп әкетуі мүмкін, мәселен, тамақ пісіру, дегенмен біз еркектердің әйелдерге қарағанда тамаша ас әзірлей алатынын жақсы білеміз, тағы да қайталап айтарым, мұның бәрі дағдыланумен қалыптасады, оны әрі қарай дамытуға да болады. Сол сияқты ата-ана құзыреті, қасиеттері де дағдылану-

мен келеді, адамдар оны дамытып, жетілдіруі керек, егер дамытқылары келсе ең алдымен жауапкершілік сезімдерін арттыруы тиіс, себебі ата-ана болу – жауапкершіліктен басталады.

Махаббат деген – әрине, құзырет те емес, дағды да емес, бұл ерекше сезім, мен кез келген ата-ана егер ол психикасы дұрыс ата-ана болса, өзінің баласын жақсы көреді дегенге сенемін, баланың айтқанын тыңдай білу, оны сезіне білу дағдылары, ата-аналар баласының өміріне жеткілікті түрде араласқан кезде, олар баласының көңіл-күйі қалай өзгеретінін қадағалай алады, сен оған бірдеңе болғанын бірден сезінесің, оны баланың өзін-өзі басқаша ұстауынан байқайсың, міне, осындай бір байқалмайтын елеусіз сәттер, меніңше, ата-аналардың бойында болатын ерекше дағдылары мен қасиеттері, оны кез келген ата-ана дамытып отырса, сол кезде біз бала қандай да бір қиын жағдайға тап болғанда дереу көмек бере аламыз, сонымен өзіміздің балаға қаншалықты көңіл аударатынымызды, сезінетінімізді көрсетеміз, қолдай отырып, оның қауіпсіздігін одан сайын арттырамыз, ал бала есейген шақта, егер оның негізі мықты болса, ол отбасынан ешқашан алшақтамайды, өмірде де жолы болғыш келеді.

И: Сіздің ойыңызша, қазақстандық қоғамда балаларға қатысты қандай қоғамдық ұстанымдар басым? балалар – өмірдің мәні; балалар – жауапкершілік, қарыз; балалар – бұл тәуекел; балалар – бұл қоғамдық мойындау; балалар белгілі бір мағынада бостандықты шектейді; ата-ана болу мансапқа теріс әсер етуі мүмкін; балалар – бұл өзін-өзі жүзеге асырудың негізгі жолы; балалар – ынталандырушы күш; балалар – құдайдың сыйы; балалар – бақыт.

Р: Меніңше, бала – өмірдің мәні, бұл әрине, ең негізгі көзқарастардың бірі, өкінішке орай, ол көбінесе жауапкершілікті балаларға жүктейді, баланы өз өмірінің мәніне айналдырғандай, біз оған өз өмірі үшін жауапкершілікті жүктейміз, содан кейін мен саған бар өмірімді салдым, ал сен әлі де ризашылық білдірмейсің деген сияқты жағдайлар туындап жатады. Балалар – бұл ынталандырушы күш деген көзқарас та жақсы айтылған, дегенмен өмірден алынған оқиғаларға қарасақ, тағы да ынталандырушы күш барлық адам үшін бірдей емес, балалар – құдайдың сыйы көзқарасына келсек, өмірде қазіргі заманда саналы ата-ана болу қағидаты біршама қарқындап келе жатқан сияқты, бұл менің пікірімше, яғни ата-ана болуды алдын ала жоспарлайды, ал құдайдың сыйы деу жүктілікті жоспарламаған кезде өзінен жауапкершілікті алып тастау үшін айтылатын сияқты, яғни алла тағала қанша берсе, сонша бала болады деген көзқарас ересектердің жауапсыздығын көрсетеді. Ал қалғандары, меніңше, ерекше басым болып табылмайды, әрине, әр адамның пікірі алуан түрлі.

И: Сіздің ойыңызша, ата-аналар мен балалар арасында үйлесімді қарым-қатынасты орнатуға не әсер етеді?

Р: Бұл баланың жасына байланысты, егер ең басынан бастасақ, онда бұл баланың сүйіспеншілік сезімі, балаға қорған болу, ересек бала үшін дос емес, не болмаса тағы басқа біреу емес, ол ең алдымен бала үшін оның ата-анасы, ендеше, ол баланың сүйенетін тірегі, егер бала өзінде сүйенетін тірегі бар екенін сезінсе, бұл дұрыс, ол солай болу керек, ата-ана балаға қандай да бір шектеулер қояды, бірақ оны өзінің махаббатымен, сүйіспеншілігімен әрдайым баурап отыруы керек, егер бала мен ата-ана арасындағы қатынас жақсы дамыса, ата-ана баласын түсінсе, тыңдай білсе, есейе келе біртіндеп баласына жауапкершілік міндеттерін игерте бастайды, жалпы алғанда, ата-ана болу да ерекше бір дағдылардың бірі, жай ғана дағды емес, бұны өнер деп те айтуға болатын шығар, ата-ана болу өздігінен болмайды, себебі біз ата-ана болуға шешім қабылдадық қой, сол себепті біз бәрін зерттеп-білуіміз қажет, әдейі дайындалу керек, осы саланы зерттейтін тұтас бір ғылыми бағыт, ғылыми зерттеулер бар емес пе. Меніңше, ата-ана ең алдымен дайындалуы керек, сонда оған бұл рөлді орындау әлдеқайда жеңіл болады. Сонымен қатар, ата-ана мен бала арасында сенім болуы қажет, менде ұлым екеуіміздің арамызда мынадай бір оқиға болды, біз Америкада пәтер жалдап тұрдық, балам бірдеңені кілемге төгіп алыпты, ал ол үйдің еденіне тұтас ашық түсті ковролан төселген, оны алуға, жууға болмайды, егер бірдеңесі бүлінсе, кейін біраз мөлшерде айыппұл төлейсің, ол бірдеңені төкті де, оны үстінен жауып қойып, маған ештеңе де айтпады. Мен әрине, қатты ашуландым, ұрыстым, неге олай істедің, неге маған айтпадың деп айқайладым, ол болса маған ештеңе айта алмай жылады, мен осы сәтте өзімнің айқайыммен қатты кеткенімді сезіндім, баламды қорқытым алдым. Кейін екеуіміз асықпай отырып, әңгімелескен кезде ол маған айтса мен оған ұрсатынымды ойлап, айта алмай қатты қорыққан екен, алайда, біздің арамызда бұрын мұндай болған емес, ал мұндай қақтығыс біз үшін ерсі көрінді, сол сәтте мен өзімді сабырға шақырып, өзіме баламның көзімен қарай бастадым, егер менің балам анасынан қорықса, бұл дұрыс емес, өте-мөте дұрыс емес. Құдайға шүкір, бұл тек бір ғана оқиға болды, біз жақсылап сөйлестік, мен оған оны түсінгенімді, оны қорқытқым келмегенін айттым, өз-өзімді ұстай алмаған себебімді айтып түсіндірдім, енді бірге осы дақты кетіріп көрейік дедім, сөйтіп балам тынышталды, міне осы бір балаға ұрысқаннан кейінгі сәтті адамдар жіберіп алады, ашу тарқаған соң бір-бірімен сөйлесіп, жағдайды түсіндіріп, талқылап, баланың пікірімен бөлісіп, түсініп отыру керек, әйтпесе бала ата-анасынан қорқып өседі. Әрине, ол өскен кезде, оның жасөспірімдік шағы басталғанда, сенім туралы айту қиынға соғады, сондықтан бала ата-аналары білмейтін бірдеңені жасаған кезде, қатты таңқалып жатады, балалар, әсіресе жасөспірімдер көп нәрсені айтпай, жасырып қалады. Өзіміз де жасөспірім шақтан өттік, бұл кезеңде сенімнің рөлі ерекше маңызды, кейбір ата-аналар өзінің баласының алдында кешірім

сұрамауым керек, бала алдындағы беделім төмендеп қалады деп ойлайды, шын мәнінде бұл дұрыс емес, барлық адам қателеседі, өзінді әлі де сенім артуға болатын ата-ана ретінде көрсете отырып, қатеңді мойындай білу керек. Ал бала өзінің ата-анасынан қорықпауы керек, бала әрдайым үлкендерге сенім артуы тиіс.

И: Сіз қалай ойлайсыз, қазақстандық отбасы үшін балалардың қанша саны нормотиптік болып табылады?

Р: Меніңше, қандай да бір шек қоятын норма жоқ, әр отбасы шамасы келгенше, қалағандарынша балалы бола алады, өздері жақсы негізді жағдайлармен қаншалықты қамтамасыз ете алатынын әркім жеке сезінуі керек, мен материалдық жағдай дегенде машина, пәтер алып беру керек деп отырғаным жоқ, бірақ ең басты адамгершілік құндылықтарды, балаға жағдай жасауды жөн деп ойлаймын, мәселен, бір отбасы бес баласы болғанын, біреулер тек бір баламен, ал кейбіреулері үшін баласыз өмір сүру де норма болып табылады, шешімді әр отбасы өздері қабылдайды.

И: Бұған дейін сіз дәстүрлі отбасыларда балалар көбірек, ал басқаларында аз деп айттыңыз

Р: Бұл өзі қандай да бір тренд шығар, үнемі өзгеріп отырады, егер бұрын дәстүрлі отбасында балалар көбірек, ал біршама заманауи отбасыларды бір, екі баладан деп айтқан болсақ, қазір бұл өзгере бастады, менің үш баладан артық, төрт, бес баласы бар достарым, таныстарым көп. Біздің ата-балаларымыз қазақ отбасы – үлкен бір отбасы деп айтқандай, шынында да солай шығар. Мен өзімді көп балалы болғым келеді деп айта алмаймын, өйткені мен ата-ана болуға әбден ойланып келемін. Мен үш балам болғанын қалаймын, әзірге біздің екі баламыз бар, біз тіпті үшінші балалы болу туралы нақты шешімге келген жоқпыз, себебі бұл аса маңызды қадам. Оны жан-жақты ойланып аттаған жөн.

И: Заманауи қазақстандық жастардың репродуктивті ұстанымдарын қандай факторлар көбірек анықтайды (бала тууға бола ма, қай жаста, қандай жағдайда, қанша бала болуы керек)?

Р: Меніңше, қоғамдағы жастар да сан аулан түрлі, біреулер үлкен қалаға астаналық жігітке тұрмысқа шығу үшін келеді, ал кейбір жігіттер де өзіне тұрмысы қамтамасыз етілген қыздарды іздейді. Сондай-ақ, мансап жолын таңдайтын жастар да бар, олар дамып-жетілген соң ғана отбасын құру туралы ойлана бастайды, ал енді біреулер бала кезінен үлкен отбасын армандайды. Менің ойымша, мұның бәрі әр адамның үлкен бір жеке-жеке тарихы, олар ешқашан бір-біріне ұқсамайды, егер біз астананы, үлкен қаланы, шағын қаланы, өңірді жеке алып қарасақ, бәрі бір тарих та әртүрлі болады, осы әр жердің өзінің сан түрлі жастары болады. Егер

сен астанада тұрсаң, фейсбукке кіріп, өзіңнің достарыңмен қарым-қатынас жасаған кезде, бүкіл еліміздің, Қазақстанның суреті көз алдына келетін сияқты, шын мәнінде ол олай емес, басқаша қарап көрсек, барлық жастар қазір оқып, білім алғысы келеді, отбасын саналы түрде құруға ұмтылады, ал фейсбуктен тысқары шығып қарасаң, өмірде бәрі басқаша.

И: Егер Сізге ата-ананың қазақстандық үлгісін жасауды ұсынса, оны қалай сипаттар едіңіз?

Р: Бізде қалай, дәстүрді де сақтауға тырысамыз, супер заманауи талапқа сай болғымыз келеді, мұның бәрі отбасы үшін кейде зиян да келтіріп жатады, ең алдымен әйелдер үшін, екі кеменің басын ұстаған суға кетер демекші, бұл мүмкін дұрыс емес те шығар. Дегенмен, мен шетелде тұрып, олардың тұрмыс-тіршілігімен таныс болған соң айтқым келетіні, біздің ең бір мықты қасиеттеріміз бар, ондай қасиеттер тіпті аты ұрып тұрған Американың өзінде жоқ.

И: Сонда айырмашылық неде?

Р: бізде бар қасиеттер оларда жоқ, иә, шынында әрбір адам өзінің шыққан тегін, отбасының әрдайым жанында екенін сезініп жүруі керек, бұл ең басты себептердің бірі. Мен оқуға шетелге кеткен кезде, мен PhD сол жақты бітіргім келді, ол үшін біз әлі де бес жыл сол жақты тұру керек болдық, бірақ біз отбасынан алыс жүруге шыдамадық. Мен үшін отбасы шешуші факторлардың бірі болады деп ешқашан ойлаған емеспін, біз елден тым қашықта болдық, қасымызда не достарымыз, не отбасындағы туған-туысқандар болған жоқ. Менің күйеуімнің отбасы өте үлкен, ол отбасында бесінші бала, ал мен отбасында жалғызбын, дегенмен біздің де отбасымыз үлкен, туған-туысқандарымыз көп. Мен өзімді осындай жағдайда бойжеткеніме етім үйреніп кеткендіктен бе, бертін келе мен өзімнің балаларымды осындай отбасында қандай да бір жан-жақты демеудің дәмін таттыра алмайтынымды түсіндім, олардың қазақша тойға да бармайтыны мен үшін ой салды, десек те бір кездері қазақша тойларды мен де ұнатпайтынмын, бірақ уақыт өте келе шетелде жүргенде осының бәрі халқымның тамаша қасиеттерінің бірі екенін түсінеді екенсің. Қазір мен балаларымның мен сияқты болмағанын қалаймын, әр адам өзінің түпкі тамырын біліп, сезініп жүруі керек, ол үшін алыс-жақын туыстар араласып тұрғаны жөн, бұл біздің ең мықты қасиетіміз. Бүгінде пандемия кезінде әлі де той жасап жатырмыз, былай қарасаң ол да дұрыс емес, бірақ егер жалпы тұрғыда алсақ, біз әрдайым бір-бірімізді қолдап, өзіміздің мақтан тұтатын салт-дәстүрімізді жалғастыра беруіміз керек. Осыдан бес, он жыл бұрын осындай әңгіме қозғалса, мен басқаша айтар едім, ол кезде менің көзқарасым мүлде басқаша болды, әр нәрсенің өзінің уақыты болады дейді ғой, дәл осы Америкада болған екі жыл мені

қатты өзгертті. Мен бұған дейін де Америкада, Англияда тұрдым, ол сәтте менің отбасым болған жоқ, жалғыз өзім, баласыз, әрі жас студент едім. Кейін елге келген кезде үнемі кеткім келіп тұратын, отбасымды алып кетіп қалдым, алыста жүрген кезімде қасымда күйеуім мен балаларым болса да, мен өзімді жалғыз сезіндім, көңіл-күйім болмай жабығып жүрдім, жанымда достарымның да, туған-туысқандарымның да орны босап тұрды. Осының бәрі қарапайым болып көрінгенмен, олардың қасында болмауы қатты әсерін тигізеді екен. Сондықтан біз өзімізде бар осындай құндылықтарды сақтап қалуымыз керек. Қазіргі заманғы жастар отбасынан алыс кетіп, өз бетінше өмір сүргісі келіп жатады, тойларға барғысы келмейді, тіпті туған-туысқандармен аралас-құралас жүргенді ұнатпайды, егер отбасында қандай да бір қысым болған кезде оларды да түсінуге болады, олар отбасынан қашықтап кеткісі келеді, менде де сондай бір кезең болды, бұл ата-аналар тарапынан балаларға еркіндік пен таңдауды бере алмауынан туындап жатады. Біздің қоғамда балаларға таңдау сирек беріледі, балабақшада таңдау бермейміз, мектепте де таңдау бермейміз, осыдан оларда өз беттерінше әрекет еткісі келетін уақыт туады, оған мүмкіншілік жасамаймыз, жеткіншек шақта мінез-құлқы өзгеріп, отбасынан қашықтап кетуге асығып тұрады. Егер қазір біз осындай қарым-қатынастарды жақсартып, дамытуға болатынын түсінеміз, отбасына, тегіне деген сүйіспеншілікті сақтап, арттыра түсу керек, бұл туралы ең алдымен білім алу кезінде ұмытпауға тиіспіз, қазірдің өзінде бізде мәдени білім беру саласы дамып, бір жолға қойылды деуге болады, бізде элитарлық білім беру деген проблема бар қазіргі сәтте, мәселен, НЗМ, ЕҒУ және «Болашақ» сияқты білім беру ұйымдары жұмыс істеп тұр, меніңше білім қай жерде болмасын бірдей, жақсы деңгейде берілуі керек, білім берудің элитардық моделінен бас тарту керек, барлық бала үшін қажетті мүмкіндіктерді қолдан келгенше жасаған абзал. Біздің халқымыз өзінің қандай да бір моделді әлі де іздестіруде. Бұрын мен сендер батыстың бар салт-дәстүрін, үлгілерін бізге әкелгілерің келеді, бірақ біздің өзіміздің де салт-дәстүр, әдеп-ғұрыптарымыз бар емес пе дегенді жиі еститінмін. Сол кезде мен адамдардың нені айтып тұрғанын шын мәнінде түсінбейтінмін, есесіне қазір бәрін ұғына бастадым, өйткені олардың өз тарихы, өз менталитеті бар, бізде өзіміздікі, біз батыстың моделін әкеліп, бізде қолдана алмаймыз, тіпті оны әкелудің де қажеті жоқ, өзіміздің қолымызда барды сақтап, жетілдіре беру қажет деп ойлаймын. Меніңше өзіміздің ең басты құндылығымызды сақтауымыз, бәріне бағдарланатын моделді ұстанып, дамытуымыз керек. Осындай сөздерді айтамын деп ешқашан да ойламаппын. Қазірдің өзіне осы беріп отырған сұхбаттың өзі орыс тілінде жүріп жатыр, мұндайды да болдырмауға тырысу керек, мен өзімнің туған тілім қазақ тілін меңгеру бойынша біраз жұмыстар жасап жатырмын, жалпы мектепке дейінгі білімнен бастап өзіміздің туған тілімізге көшуіміз ке-

рек деп ойлаймын, осы мәселе туралы да сөз қозғаймын деп ешқашан ойлаған емеспін, мұндай ойлар, есейе келе, тәжірибе жинақтаған сәтте туындайтын шығар бәлкім, бір сөзбен түсіндіру қиын.

И: Сіздің ойыңызша, бүгінгі таңда қазақстандық қоғамда ата-ана тәрбиесінің қай үлгісі басым (дәстүрлі, ортақ, өкілдік және белгісіз)?

Р: Осыған дейін айтып өткендей, әртүрлі нұсқалар бар, көп балалы дәстүрлі тарату, модельдер де сан аулан, сол сияқты отбасылар да сан түрлі, ата-ана болудың ынтымақты моделі бой көтеріп келеді, яғни ата-аналардың екеуі де тепе-тең жауапты болу моделін ұстанатын отбасылар шамалы, тіптен аз. Көп отбасылар дәстүрлі моделді ұстанады, ал мансап жолына көп көңіл бөлетін, жұмыста жүретін отбасылар өкілдік модельді ұстанады, олардың бала күтушілері бар, ата-аналары көмектеседі, балаларын арнайы орталықтарға апарады. Былай қарап тұрсаң мұның бәрі өмірдің бұлтартпас тіршіліктері, дегенмен біз декретті сақтап қалдық, одан біз ешқашан бас тартпауымыз керек. Мысалы, Америкада декреттік демалыс деген атымен жоқ, алты аптадан бастап баланы балабақшаға береді, яғни бала жарты айға толғанда балабақша барады, осыдан балада қандай сүйіспеншілік сезімі болуы мүмкін, қауіпсіздік сезімі туралы айтпасақ та болады, кейде американдықтардың өздері аңғара бермейтін проблемалар толып жатыр, өкінішке орай, олар оны көрмейді, олар үшін бұл қалыпты тіршілік, меніңше бұл өте-мөте дұрыс емес. Бізде қанша дегенмен жағдай жасалған, бала бір жасқа толғанша мемлекет жәрдемақы береді, бұл өте керемет, оны алып тастамау керек. Кейде бір жасқа дейінгі балаларға арнап бөбекжай ашу керек деп жатады, ондайға барудың еш қажеті жоқ, себебі кейін ата-аналар баламен жақын болудан қалады, тым болмаса бір жасқа дейін бала ата-анасының қасында, қамқорында болғаны жөн. Шын мәнінде отбасында қандай да бір модельді ұстану маңызды, бірақ біз отбасының өкілдік моделін таңдамауымыз керек, керісінше ата-ана болудың ынтымақты моделін барынша арттыру қажет, яғни мұнда әйелдер ғана бала тәрбиесімен айналыспайды, еркектер де тәрбиеге тепе-тең тұрғыда белсене қатысады. Ол үшін меніңше, әлеуметтік жағдайды жасау керек, бұл әйелдер декретке шықпаса, еркектерге шығуға мүмкіндік беру деген сөз, бұл әзірге бізде міндетті емес. Мысалы, Скандинавия елдерінде, Швецияда декреттік демалысқа әйелдердің баратын міндетті уақыты бар, сондай-ақ еркектердің де жеке уақыттары бар, меніңше бұл өте дұрыс. Бұл әкенің баланы тәрбиелеу үрдісіне белсене қатысуын арттыра түседі, бұдан ешкімге де жаман болмайды деп ойламын.

И: Швецияда декреттік демалысқа алдымен аналар, кейін әкелер шығады, солай ма?

Р: Иә, оларда арнайы құрылған сызба бар, бір уақытта аналар декрет-

ке шықса, белгілі бір уақыттан кейін әкелер шығады, бұл әркімге міндетті болып табылады.

И: Шетелдік тәжірибе туралы айтыңызшы?

Р: Мұнда тағы да әртүрлі нұсқалар бар деп айтуға болады, егер отбасын құру сияқты мәселелерді қарастырғанда американдық тәжірибені қолданудың мүлде қажеті жоқ деп ойлаймын, американдық мемлекет, американдық ел - бұл әлеуметтік игіліктерді қамтамасыз ететін мемлекеттік құрылым емес. Мысалы, бұрын кеңестік дәуірде қалай еді, тегін декреттік демалыс, тегін балабақшалар және т.б. бәрі қамтамасыз етілді. Ал Америкада мұндай жоқ, олар капиталистік ел болғандықтан, кейбір қолдау бәріне жүрмейді, тек қоғамның осал тобына ғана қатысты қолданылады. Олардың қоғамның осал топтарына қолдау көрсететіні мадақтауға тұрарлық. Сонымен қатар, оларда кедейлерге арналған бағдарламаға кіретінде ғана кедей болып саналады, егер сізде ең төменгі күнкөріс деңгейінің жүз сегіз он пайызы болса, яғни сізге қандай да бір нәрсені пайдалану үшін толығымен ашығуға болмайды. Негізінен бізде де осындай бағдарламалар болса, меніңше көбі пайдаланар еді. Мен студент ретінде, мәселен менің отбасым да осындай түрлі бағдарламаларға кірер еді, оларда аналарды, отбасы мен балаларды қолдайтын тегін бағдарламалар жұмыс істейді. Соның ішінде маған мынадай бір бағдарлама қатты ұнады, жүкті әйелдердің кіріс деңгейі төмен болса, олар осы бағдарламамен айналысатын кеңсеге барып, өздерінің кірістерін растайды, оған әр ай сайын чек береді, ол чекпен дүкенге барып, керек-жараққа айырбастауға болады. Бірақ сен чекті дүкеннен кез келген нәрсеге жұмсай алмайсың, онда саған керекті азық-түліктердің, жармалар мен көкөністердің тізімі беріледі. Ананың жақсы тамақтануы үшін, жүктілік кезінде баланың сау болуы үшін қажетті заттар көрсетіледі. Кейін бала туған соң тағы да осы сияқты бес жасқа дейін қандай да бір минималды, қажетті жиынтықтармен, бір жасқа дейін – балаларға арналған сүтпен, содан соң бір жастан асқанда көкөніс, жеміс-жидектер, жармалар және т.б. сияқты тамақтармен қамтамасыз етіп отырады. Себебі Америкада мынадай үрдіс бар, әлеуметтік деңгейі төмен, табысы төмен адамдар дұрыс тамақтанбайды. Олардың тамағы көбінесе мақдональдстар, оны бір долларға сатып алуға болады, сондықтан олар баланы құнарлы тамақтандыру үшін осындайларды жойғылары келеді. Міне, осындай бағдарламалар жұмыс істеп тұр, өте керемет бағдарлама, бізде де осыған ұқсас бағдарламалар шығару керек. Егер жәрдемақы, ақшалай көмектер беріліп тұрса да, оларды қайда жұмсайтынын білмейміз ғой, көбіне олар несие жабуға кетеді, одан басқа кез келген ұсақ-түйекке жұмсалады, ал мұндай бағдарламамен осы берілетін ақшаның баланы тамақтандыруға жұмсалғанын, азық-түліктерді тек белгілі бір тізіммен ғана алғанын біліп отырады. Америкада көптеген дүкендер, көп супермаркеттер осы бағдарламалармен жұмыс істейді, яғни

сен оларға келіп, супермаркеттің буклетінен қажетті бетті ашасың, нақты нені алатыныңды біліп тұрасың. Онда айына шамамен қырық бес доллар шығады, менің ойымша, бұл, негізінен, бала үшін өте жақсы қолдау.

И: Халықтың белгілі бір топтарына кімдер жатады?

Р: Ең төменгі күнкөріс деңгейінің жүз сексен пайызы. Негізінде, барлық студенттер бұл бағдарламаға сәйкес келеді. Мен де студент болған кезімде кірдім, менің кірісім стипендиям аз болды, менің балам үш жарым жаста болғанда білдім осы бағдарлама туралы, жалпы, бір жылдай біз осы бағдарламаны қолдандық, ол бізге жақсы көмек болып тұрды. Ол жерде сенің азаматтылығыңа қарамайды, оның еш маңызы жоқ. Бұл да американдық бағдарламаның жақсы ерекшелігі. Мұндай бағдарламалар өте көп. Бірақ оларда декреттің болмау үлкен минус, ақылы декрет түгіл, декрет дегенің атымен жоқ. Яғни, сіз жұмысты қалдырып, кете алмайсыз және сіздің орныңыз сақталып қалады деген заң жоқ. Кейбір ірі компаниялар төлей алады, бірақ олар бар-жоғы ең көп дегенде үш ай төлейді. Олардың балабақшалары мемлекеттік емес, оларда тек белгілі бір бағдарламалар бар, көбінесе толық жұмыс күні емес, бірнеше сағатқа ғана, оған да орын алу керек.

И: Сонда барлық балабақшалар жеке меншікте ме?

Р: Барлық балабақшалар жеке меншік болып табылады және олар сәйкесінше өте қымбат. Шын мәнінде, аналар декретке шыға алмайды, өйткені ол табысын, күн көрісін жоғалтуы мүмкін. Бірақ баланы бақшаға бергеннен кейін, ол барлық кірістерін сол жерге береді, өйткені олар шынымен қымбат, және ол тұратын қаласына да байланысты, біздің қалада, мысалы, айына мың доллар болатын балабақша бар, шамамен айына солай шығады. Бірақ олар ана болып баланы қарауды жиі таңдай алмайды, себебі олар жұмыстарынан айырылып қалудан қорқады, кейін ол жерге қайтып оралу да өте қиын, егер сен жалақысы жақсы жерде жұмыс істесең, жұмыс орнын сақтап қалу қиынның қиыны. Жұмыс деген ол жақта да көп, дегенмен жақсы орынға тұру, сол жерде сіңіп кету үшін тер төгу керек, қандай да бір таңдау да жасау керек, бұл таңдау отбасы үшін пайдалы бола бермейді. Мысалы, оларда жұмыс шамамен бесте бітетін болса, бес жарымда баланы балабақшадан алу керек, оларда балалардың ұйқыға жату уақыты жеті жарым. Бүкіл Америкада балалар жеті жарымда ұйқыға жатады. Яғни, ата-аналарға күніне бір жарым сағаттай уақыт балаларымен болуға бөлінеді, оның көбі жолға, тамақтандыруға, шомылдыруға жұмсалады, олар тек демалыс күндері ғана балаларымен уақыттарын өткізеді. Жалпы алғанда бұл жүйе отбасымен болуға уақыты аз бөледі, ондай ата-аналардың жұмыстан кеш қайтуы сияқты жүйелер бізде де бар, дегенмен бізде декреттік демалыс сақталған, бұл біздің

басты артықшылығымыз. Скандинавия сияқты басқа елдер де бар. Мен Скандинавия туралы жеке тәжірибемнен емес, оқыған, естігенімнен айтып отырмын, өйткені мен ол жерде болған жоқпын. Оларда біршама жақсы жағдайлар жасалған, анасы да, әкесі де декретке баруы керек, жалпы отбасы үшін қолайлы жағдайлар ойластырылған. Мен бір таныстарымнан естідім, егер сен баламен қоғамдық көлікке мінсең, онда саған ешқандай жолақы билеті, куәлік, ештеңе көрсету қажет емес, баламен кіргенің үшін жолақысы тегін. Қандай тамаша!

И: Бұл біздің шындықта қаншалықты жақын?

Р: Бізде ондай жоқ, неге жасамасқа, бұл дегенің отбасын қолдау ғой. Бізде балалардан анықтама қағазын сұрайды, егер жолақы билетің болмай қалса автобустан қуып шығуы да ғажап емес. Бірде мені де автобустан қуып шыққан, ол кезде жоғары сыныптарда, ұмытпасам оныншы сыныпта оқып жүрдім, қысты күні автобуста жолақысын төлеп, ойнап отырдым білем, жоғары сыныпта жүрсем де баламын ғой, бір жерге салдым. Бір кезде контролер келіп, билеттерді қарай бастады, билетім жаңа ғана қолымда болған сияқты, қайда кеткенін таба алмадым, іздеп-іздеп таба алмадым, олар маған айқайлап, автобустан қуып шықты. Солай істеуге бола ма, айтыңызшы, мен автобустан түсіп қала бердім, мектепке жетпеген едім, үй мен мектептің ортасында қалып қойдым, сол күні ақыры мектепке бармадым, далада қатты аяз соған қарамастан мен жылап үйге жаяу келдім, жалпы балалармен солай істеуге бола ма. Бізде балаға қатты қарау деген бар, балаларға автобусты тегін жүретін қып жасап қойса болмай ма, балалардың бәрі бірдей, олардың кіріс деңгейіне қарамастан. Бізде осындай көңіл аударылмай, қалдырылып кеткен сәттер өте көп, былай қарап тұрсаң балалардың қауіпсіздігін сақтау деген қайда, көп сұрақтардың шешімі табылған жоқ әлі күнге дейін, қандай ата-ана осындай жағдайды барып талқылап жатады, оның бәрі ұзаққа созылады, оған қаншама уақыт кетеді, егер мемлекет балалардың қауіпсіздігін қолға алмаса, кім онымен айналысады, түсініксіз. Мысалы, мектепке дейінгі білім беру бізде маңызды болып есептелмейді, тіпті оның жеке БҒМ болуы керек, бұрын арнайы департамент болған, оны да жауап тастады. Қазір мектепке дейінгі білім берумен бір адам ғана айналысады, ол - Мектепке дейінгі білім беру комитеті, өкінішке орай, тек бір адам ғана айналысады. Бұл жай ғана балаларға деген көзқарастың соншалықты маңызды емес екенін көрсетеді. Бізде көптеген мәселелер көтеріліп жатады, әркімнің саясаты да әртүрлі, осы мәселелермен нақты айналысатындар әлі де табылмай тұр.

И: Қазақстандықтар бала асырап алуға қаншалықты дайын?

Р: Бұл бір өте қиын сұрақ, менің ойымша, қалай болғанда да, аса бір ойланатын жағдай, бұрын тарихта бөтен балалар болмаған, балалар-

ды көшеде қалдырмаған, туған-туысқандары асырап алған, бірақ қазір біз басқаша шындықты көріп отырмыз. Жалпы, бала асырап алу мәселесі аса күрделі, бұл тағы да ересектердің жауапкершілігіне байланысты. Бізде, ересектерде жауапкершілік деген аз, кейде баланы кері қайтаратын жағдайлар да кездесіп жатады. Менің ойымша, олар барлық маңыздылықты түсінбеген және отбасы үшін қандай да бір дайындық шаралары жүргізілмеген, кейбір мектептер бар, бұл жақында ғана ашыла бастады, ең басты маңызды мәселелер оқытылады, ең алдымен ересектерді ата-ана болуға дайындау керек, бірақ бала асырап алынған кезде, дайындық деңгейін екі есе арттыру керек. Меніңше, біз оған әлі дайын емеспіз, өйткені бұл жауапкершілік, адамдар әлі жауапкершілікті сезінбейді, ересектер де жауапкершілікті түсінбейді.

И: Сіздің ойыңызша, бала асырап алу кезінде бала тәрбиесінде қандай да бір ерекшеліктер болуы мүмкін бе?

Р: Әрине, бала асырап алу кезінде ата-аналардың дайындығы, психологиялық дайындығы, алдын-ала не болып жатқанын түсіну үшін көптеген психологиялық сәттер бар, көптеген қиын сәттер де болады. Тіпті бұған дайын ата-аналар да қиындықтарға кезігеді. Менің бір досым бірнеше бала асырап алды, ол өзі осы мәселенің маманы, тіпті кейде оған да қиын болып жатады. Олардың ең басты айырмашылығы, ол нені қалайтынын жақсы түсінді, баламен тіл табыса алмай қалған жағдай болса, оны кері қайтаруға жол жоқ екенін білді, ол ойыншық, не тауар емес қой, қандай жағдай болса да, тіл табысуға тырысып, қарым-қатынастарын жалғастырып келеді. Бізде ондай ересектер өте аз. Сондықтан оқытатын арнайы мектептер керек, бала асырап алғанға дейін және асырап алғаннан кейін белгілі бір уақыт аралығында міндетті түрде қолдау көрсетілуі тиіс. Мұндай қадамға барған кезде тіпті ата-аналардың ойна келмейтін жағдайлар, әсіресе, психологиялық тұрғыда туындап жатады. Балалар үйінде өскен балаларда сүйіспеншілік сезімдері, қауіпсіздік сезімдері жоқ, көп сәттер назардан тыс қалған. Осының бәрі артынан мінез-құлықтан көрінеді, қауіпсіздік және т.б. сезімдердің жоқтығынан, ұнатпаушылық, сүйіспеншіліктің жеткіліксіздігі байқалып жатады, мұны адамдар мінезін көрсеу деп түсінеді, ол олай емес. Кейде не болып жатқанын балалар өздері де түсінбейді. Сондықтан бала асырап алғысы келетін отбасының алдында шешілмеген көптеген сұрақтар тұрады, сол себепті оларға тұрақты қолдау көрсетілуі керек. Тіпті, олар бәріне саналы түрде дайын болса да, қандай да бір уақыт аралығында сүйемелдеп отырған жөн.

И: Сіздің ойыңызша, ата-ана болудың мінсіз моделі қандай болуы керек, қандай басты қасиеттері болуы керек? Балаларды тәрбиелеу процесі қандай қажетті элементтерді қамтуы керек?

Р: Меніңше ата-ана болудың мінсіз моделі жоқ, өйткені біз бәріміз әртүрліміз, бізге тек ең бастыларды назарға алу керек, ол – сенім білдіру, сенімді ахуал жасау. Сен балаға сенген кезде, бала да саған сенеді, бұл ең бастысы, тағы да қайталап айтарым, ата-аналардың жауапкершілігі болуы керек. Сен қандай да бір қиындықтарға дайын екенінді түсінген кезде, не істеп жатқаныңды түсінсең, не үшін істейтініңді, оның саған неге керектігін, неге сен бұл адаммен отбасын құрғың келетінін, не үшін балалы болғыңыз келеді деген сияқты сұрақтарға көбі жауап іздемейді. Бізде көп адамдар былай ойлайды, бәрі үйленіп жатыр, мен де үйлену керекпін, менің бүкіл достарым үйленді, мен де үйлену керекпін, менің барлық құрбыларым тұрмысқа шықты, мен де шығу керекпін, немесе менің жасым кеп қалды, деп жатады, бұл өте-мөте дұрыс емес. Ересек адам бәріне саналы түрде баруы тиіс. Мақсат тұрмысқа шығу емес, ана болуы емес, осы адаммен қарым-қатынасты жалғастыру, ата-ана болуға дайындалу, баланы не үшін қалаймыз, ол бізге не үшін керек, біз олар үшін не істеуге дайынбыз деген сияқты сұрақтар төңірегінде ойланған абзал, бұл менің пікірім. Бұған үнемі оқуға дайын болуы да кіреді. Қазір біздің қоғамда арнайы мәдениетке оқытатын ғылым жоқ, есесіне блогерлер бар, олардың арнайы білімі болмаса да, адамдар оларды тыңдайды, бала тәрбиелеу үрдісін қалай ұйымдастыратынын сұрайды, кеңестер алады, айтқандарын орындап жатады. Бұл дұрыс емес.

Қалай десек те, ғылымға сүйену керек, менің айтқанымдай, отбасы туралы ғылым бар, балалардың дамуы туралы ғылым бар, мұның бәрі шетелдік, батыс елдеріндегі үлкен, миллиардтық зерттеулерден өткен. Мұндай зерттеулерге көп ақша бөлінеді. Тек ойындарды зерттейтін тұтас, жеке зертхана бар, мысалы, олар балалардың өміріндегі ойынды зерттейді. Мүмкін, бұл деректерді пайдаланбау ақымақтық, керісінше, өз пікіріне негізделген адамдардың әртүрлі пікірлерін тыңдамауға көмектеседі. Ғылыми мәліметтерге сүйене білу керек, бұл біздің қоғамда әлі де терең жұмыс істеуді қажет етеді. Себебі, әсіресе пандемия, вакцинация және кез-келген ақпараттар бойынша, біздің адамдардың сыни ойлауы жақсы дамымаған, олар «анау айтты, мынау айтты» дегенге бағдарланады, ғылымға сенбейді, менің ойымша, ғылыми тұрғыда бәрін жақсы түсіндіретін парақшаларға жазылу керек, мәселен, біздің «Ойна» институтына.

И: Жастардың ата-ана рөлін жүзеге асыру үшін қажеттілікті, дайындықты, қабілетті және мүмкіндікті нығайтуға не әсер етеді? Оны нығайту үшін қандай шаралар қолдану керек?

Р: Егер мен, мысалы, бала болсам ата-аналарым маған сен үшін бар өмірімізді арнадық, сен бізге міндеттісің десе, онда менің ата-ана болуға деген қызығушылығым болмас еді, немесе керісінше болар ма еді, ата-ана болуға ниет білдіру отбасынан қалай берілетінін әрдайым қадағалап

отырған жөн. Егер мен балалармен бірге өткізген уақыт мен үшін ерекше екенін көрсете білсем, алты жастағы ұлым менен сұрайды «ана болу қиын ба» деп, ол бұл сұрақты маған жиі қояды, мен де шаршаймын, ол соның бәрін байқап жүреді, кейде оны жұбату үшін не істерімді білмей қаламын, ол соның бәрін сезінеді, сондықтан ата-ана болу қиын ба деп сұрайды. Міне, осы сәт ерекше маңызды, егер сен оған иә, өте қиын деп жауап берсең, ол баланың эмоциясын тудырады, онда мені неге өмірге әкелдіңдер деуі мүмкін. Сондықтан керісінше қиындықтар болады, бірақ біздің отбасымызда сендердің болғандарың біз үшін өте зор бақыт деп жағымды сәттерді тудыра білу керек. Канадада Ньюфаундленда деген институт бар, сонда профессор Ньюфал айтады, ата-ана өзінің баласына өзіне қаншалықты қиын екенін көрсетпеуі керек, бала көрсетілетін демеуді сезінуі тиіс, егер ол абыржыған ересектерді көрсе, ол демеуді сезіне алмайды. Сол сәтте бала ересектердің жауапкершілігін өзіне алуға тырысады. Бұл дұрыс емес, олай болмауы керек. Қандай ауыртпалықтар болса да, балалар оны көрмегені жөн. Балалар қандай да бір қиын сәттерге жауапты болмауы керек. Отбасында жағымды сәттер көп болуы керек, егер бала жағымсыз көңіл-күйде, ашулы ата-аналармен және т.б. көріп өссе, есейіп отбасын құруға дайын болса да, моральдық тұрғыда дайын болмай шығады. Сонымен қатар қоғамдағы қысым да адамдарға қатты әсерін тигізеді, жігіттерге де, бойжеткендерге де, негі үйленбейсің, неге тұрмысқа шықпайсың деген сауалдармен қысым көрсетуді жою керек, жастар отбасын туысқандары айтқаны үшін құрмауы керек. Туған-туысқандар үнемі неге тұрмысқа шықпайсың, тұрмысқа шықсаң, неге бала көтермейсің, бала туасың, неге ол жалғыз, неге екеу, қыз қашан туасың, ұл қашан туасың деген сияқты түртпектеудің астына алады, меніңше жастардың әлеміне кірісе берудің еш қажеті жоқ. Мысалы, мен қызы бар отбасыларды кездестірдім, қызы оныншы сыныпта оқып жүрсе, анасы оның қалай тұрмысқа шығатынын уайымдап жатады, ал қызының оқығысы, дамып-жетілгісі, қандай да бір қалаған жұмысында еңбек етуді армандайды. Анасының уайым жейтіні түсінікті, бірақ қызы әлі де бала ғой, оған отбасы туралы ойлаудың дәл қазір мүлде қажеті жоқ, оқысын, дамысын, ал отбасы туралы өзінің ұнатқан адамын кездестірген кезде айтқан дұрыс болады, бала кезінен тұрмысқа шығу туралы ойды балаға құя берсе, бала тіпті тұрмысқа шыққысы келмеуі мүмкін, немесе шаршағаннан алғаш кездескен біреуге тұрмысқа шыға салуы да ғажап емес. Мұндай жағдайлар да көп кездеседі. Сондықтан балаға қысым көрсетпеген жөн, керісінше оны қолдап, қандай да бір дұрыс бағыт-бағдарлар берген абзал.

И: Соңғы сұрақ, жастардың ата-ана болуға дайындығын арттыру, балаларға қамқорлық жасау құндылықтары мен тәжірибелері жүйесін нығайту, балалар мен ата-ана болу құндылықтарын күшейту үшін қандай жұмыстар жүргізу керек?

Р: Егер мемлекет тұрғысынан қарайтын болсақ, онда біз жастарға барынша қолдау көрсетіп, жағдай жасауымыз керек, жалпы, бізде мемлекет, ел, әрбір қала, кез-келген кеңістік бала үшін қолайлы болуы керек. Ең алдымен, біз баланың көзқарасы арқылы қарауымыз керек, егер бұл қоғамда балаға қауіпсіз болса, ыңғайлы болса, егер арбамен өзі жүретін адамдар туралы айтпағанда, баласын арбамен сүйреген аналардың жүретін жолдары қолайлы болуы керек. Бізде арба сүйреген аналар жолдардан өте алмайды ғой, кей жерде арба түгіл өзің жаяу өте алмайсың. Осының бәрі көзге көрінбейтін айрықша орындауды қажет етпейтін ұсақ-түйектер сияқты, дегенмен бұл техникалық тұрғыда орындалатын нәрсе ғой. Жай ғана дүкендерді алып қарасақ, оларда балалы аналарға арналған дәретханалар бар ма, егер сенің балаң жеті жастағы ұл бала болса, сен оны ерлердің дәретханасына жалғыз жібересің бе, мысалы, мен ондайға дайын емеспін, егер қасымда әкеміз болмаса, не істеймін, жеті жастағы баланы өзіммен әйелдердің дәретханасына алып кіремін бе. Егер жалпы дәретхана болмаса ше, ал егер жалпы дәретхана, балалы аналарға арналған дәретхана болса, балалы әкелер ше, олар не істейді. Әкесі баламен серуендеуге шықса, оның жөргегін қай жерде ауыстырады. Аналар баласын кеудемен қай жерде тамақтандырады. Міне, осындай қарапайым, бүкіл жерде ұйымдастыруға болатын нәрселер туралы бізде ешкім ойланбайды. Ал Америкада бұл жағы керемет ойластырылған, кез келген саябақта дәретхана бар, іші дәретхана қағазымен және сабынмен жабдықталған, субұрқақтар бар. Балалар үнемі кіші дәретке барғысы келеді, су ішкісі келеді, оларда оның бәрі қамтамасыз етілген. Егер кез-келген кеңістікті құру үшін балаға және ең алдымен отбасына ыңғайлы болу тұрғысынан қарастырсақ, ол басқалар үшін де тиімді болады. Бізде мұндай көзқарас әлі де жетілмеген. Бала үшін қауіпсіз жағдайларды қалай жасау керектігі шешілмеген мәселе боп қалып отыр.

И: Егер жастар жағдайдың жасалғанын көрсе, олар ата-ана болуға дайын бола ма.

Р: Мүмкін деңгейді төмендетер, енді қараңыз, егер біздің қаламыздағы саябақта жақсы жағдайлар жасалса, үнемі балалы әкелер, балалы аналар қыдырып жүрсе, ол бәрі бір қабылдауға қандай да бір әсерін тиізери сөзсіз, егер біз үнемі қиналған, ашуланған, балаларының соңынан жүгіріп жүрген аналарды көрсеңіз не ойлар едіңіз, сол сияқты, әртүрлі әлеуметтік желілерде, фейсбук, инстаграмда түрлі пікірлер айтылып жатады, біздің бір қорымыз бар, соңғы кезде сол жерде жағымсыз пікірлер көп айтылатын болып жүр, олар не жазады, ой, менің ешқашан тұрмысқа шыққым келмейді, балалы болғым келмейді, сосын олармен қиналудың не керегі бар дейді, сонымен қоймай-қоймай бастарынан өткен бір оқиғаларды жазады, оның бәрі де санаға әсер етеді. Мұның қаншалықты тиімді, тиімсіз

болатынын мен білмеймін, оны түсіну үшін, тиімділігі бар ма екенін байқап көру керек, не болмаса ненің тиімді әсер ететінін білу үшін мүмкін басқа елдердің зерттеулерін қарап көру керек шығар. Бірақ менің ойымша, мемлекеттің қолдауы ешқашан отбасы үшін пайдалы болмауы мүмкін емес, кейде бағдарламаларды тек ойластырылған және тиімділік тұрғысынан қарастыру керек шығар. Не жасасақ та, оның жұмыс істесе де, істемесе де, көмектесе ме, көмектеспей ме бәрі бір тиімділігін тексеріп көрген дұрыс. Қандай да бір бағдарлама іске қосылса, тиімділікті тексереміз және керек мақсаттарға қол жеткізгенімізді қараймыз, егер мақсатқа қол жеткізілмесе, өзгертіп көреміз. Сонда адамдардың алдында белгілі бір есептілік те құрылады. Егер бағдарлама жүзеге аспай қалса, бұл қалыпты жағдай, бізге тек оны өзгерту ғана қалады, бағдарламаны алып тастап, басқасын құруға тырысу керек, бұның бәрі, әрине, оңай емес.

Бізде бағдарламалар бес жылға арналған, ал бағдарламаның нәтижесін біз жұмыс істеген, жұмыс істемеген есеп түрінде өте сирек көреміз. Біз тек жаңа бағдарлама шықты, жаңа бағдарлама шықты дегенді ғана естиміз, оның ішінде отбасына қатысты бағдарламалар да бар. Біз жоғарыда айтып өткен отбасына қатысты мәселелердің ішінде маған қатты ұнайтыны «жауаптылық» мәселесі. Жауаптылық бізде көбінесе жағымсыз қырынан қабылданады, бұл негізінен «мен кінәні өзіме аламын», яғни өзім жауапты боламын дегенмен байланысты келеді. Бұл дегеніміз, егер бірдеңе дұрыс болмай қалса, мен кінәлі боламын дегенді білдіреді. Ал Америкада, ағылшын тілінде жауапкершілік басқа көзқарас, таңдау ретінде беріледі. Яғни, мен ересек адаммын, таңдау жасауға мүмкіндігім бар, мен оған жауап беремін, бірақ бұл менің жеке таңдауым. Мүмкін бізде де жауапкершілік туралы тек жағымсыз жағынан айтпау керек шығар, біз балаға ешқандай жауапкершілігің жоқ екен деп дүрсе қойғанды жақсы көреміз, ал енді оны жақсы, жағымды жағынан жеткізіп көрсек, яғни сен енді үлкенсің, өзіңнің таңдауыңды жасау керексің десек, таңдаудың өзі белгілі бір жауапкершілікті жүктейді. Егер отбасы туралы, өзіндік жеке таңдау туралы айтатын болсақ, балаға кіммін отбасын құрғың келетінін сен өзің таңдайсың, сендер бір-біріңмен тең құқылысыңдар, сендер серіктессіңдер, қашан үйлену керектігін өздерің шешесіңдер, қалай өмір сүргілерің келеді, оны да өздерің білесіңдер, отбасының шырқын бұзбай өмір сүруді үйренесіңдер, күнделікті ұсақ-түйектерді, мәселен әйелің тамақ дайындамайды және т.б. талқылап, саналы түрде шешім қабылдайсыңдар деген дұрыс. Үнемі жағымсыз қарым-қатынаста болатын адамдардың пікірлері аздап өзгертін шығар, кім біледі. Айта берсек, талқылайтын мәселелер толып жатыр, сондай-ақ біздің жақсы қасиеттеріміз де басым.

И: Рахмет сізге! Сұхбаттасу керемет өтті.

Р: Мен үшін де!

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛА ТУУДЫҢ ЖАЛПЫ КОЭФФИЦИЕНТІ, 1000 адамға

Барлық халық

Өңір	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан	22,71	22,52	21,64	21,77	21,73	22,76
Ақмола	17,12	16,90	16,71	16,82	16,63	16,99
Ақтөбе	24,11	23,53	22,47	22,69	23,40	23,97
Алматы	25,30	25,88	24,98	24,86	24,67	26,30
Атырау	27,93	27,84	26,78	27,16	26,55	27,64
Батыс Қазақстан	20,48	20,62	19,96	20,11	20,06	20,74
Жамбыл	25,72	25,27	23,71	24,18	23,98	25,71
Қарағанды	17,73	17,31	16,44	16,64	16,72	17,02
Қостанай	14,47	13,94	13,38	13,30	13,15	13,47
Қызылорда	25,92	25,04	24,39	24,34	24,22	26,92
Маңғыстау	31,30	31,18	29,74	29,72	29,72	30,65
Павлодар	16,87	16,64	15,91	15,72	15,35	15,66
Солтүстік Қазақстан	14,25	13,58	13,17	12,93	12,46	12,59
Түркістан*	29,03	28,48	27,01	27,33	27,87	30,17
Шығыс Қазақстан	16,40	16,45	15,98	15,83	15,90	16,47
Нұр-Сұлтан қ.	30,29	30,18	28,23	27,67	25,95	25,48
Алматы қ.	18,63	18,36	17,69	18,19	18,19	18,25
Шымкент қ	-	-	27,61	27,53	27,89	30,02

Қала халқы

Өңір	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан	22,73	22,65	21,99	22,16	22,09	22,60
Ақмола	19,32	19,22	18,83	18,48	18,56	18,77
Ақтөбе	25,70	24,94	24,39	24,14	24,75	24,96
Алматы	27,25	26,63	27,12	27,11	27,88	28,60
Атырау	29,41	30,12	28,14	28,22	27,48	27,49
Батыс Қазақстан	22,18	23,15	22,44	22,64	21,99	22,33
Жамбыл	25,42	25,18	24,35	25,73	26,34	28,67
Қарағанды	17,87	17,55	16,51	16,79	16,73	16,91
Қостанай	15,43	15,00	14,41	14,40	14,15	14,29
Қызылорда	28,04	27,39	26,31	26,58	27,07	29,04
Маңғыстау	30,22	32,15	33,70	32,51	30,21	31,62
Павлодар	16,82	16,47	15,70	15,60	15,33	15,21
Солтүстік Қазақстан	15,76	15,17	14,18	14,14	13,41	13,07
Түркістан*	29,97	30,09	34,40	36,56	38,82	38,83
Шығыс Қазақстан	17,41	17,51	16,82	16,76	16,67	17,03
Нұр-Сұлтан қ.	30,29	30,18	28,23	27,67	25,95	25,48
Алматы қ.	18,63	18,36	17,69	18,19	18,19	18,25
Шымкент қ	-	-	27,61	27,53	27,89	30,02

Ауыл халқы

Өңір	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қазақстан	22,70	22,34	21,15	21,22	21,22	22,98
Ақмола	15,15	14,81	14,80	15,34	14,89	15,39
Ақтөбе	21,48	21,17	18,05	19,26	20,11	21,51
Алматы	24,68	25,65	24,33	24,19	23,75	25,65
Атырау	26,60	25,74	25,27	25,99	25,43	27,83
Батыс Қазақстан	18,80	18,08	17,37	17,40	17,95	18,99
Жамбыл	25,92	25,32	23,28	23,16	22,42	23,76
Қарағанды	17,20	16,38	16,15	16,04	16,68	17,43
Қостанай	13,40	12,75	12,18	12,01	11,79	12,32
Қызылорда	24,30	23,20	22,88	22,56	21,93	25,21
Маңғыстау	32,14	30,45	26,92	27,83	29,39	30,00
Павлодар	16,99	17,07	16,42	16,00	15,40	16,74
Солтүстік Қазақстан	13,10	12,34	12,35	11,92	11,65	12,18
Түркістан*	28,27	27,16	25,19	25,08	25,15	27,97
Шығыс Қазақстан	14,91	14,87	14,69	14,35	14,67	15,55

5-қосымша

Ел	Төленетін апта	Жалақыдан төленетін төлемдердің үлесі	Халық саны 2021, млн. адам.
Bulgaria	58.60	90.00%	6,896,663
Greece	43	49.00%	10,370,744
United Kingdom	39	30.00%	68,207,116
Slovakia	34	75.00%	5,460,721
Croatia	30	100.00%	4,081,651
Chile	30	100.00%	19,212,361
Czech Republic	28	61.00%	10,724,555
Ireland	26	26.00%	4,982,907
Hungary	24	70.00%	9,634,164
Italy	21.70	80.00%	60,367,477
Luxembourg	20	100.00%	634,814
Estonia	20	100.00%	1,325,185
Poland	20	100.00%	37,797,005
Malta	18	86.00%	442,784
Cyprus	18	75.00%	1,215,584
Lithuania	18	100.00%	2,689,862
New Zealand	18	46.00%	4,860,643
Denmark	18	53.00%	5,813,298
Romania	18	85.00%	19,127,774
Australia	18	42.00%	25,788,215
Finland	17.50	74.00%	5,548,360
Costa Rica	17.30	100.00%	5,139,052
Latvia	16	80.00%	1,866,942
Austria	16	100.00%	9,043,070
Netherlands	16	100.00%	17,173,099
Canada	16	49.00%	38,067,903
Spain	16	100.00%	46,745,216
France	16	90.00%	65,426,179
Turkey	16	66.00%	85,042,738
Slovenia	15	100.00%	2,078,724
Israel	15	100.00%	8,789,774
Belgium	15	63.00%	11,632,326
Switzerland	14	58.00%	8,715,494
Germany	14	100.00%	83,900,473
Japan	14	67.00%	126,050,804
Iceland	13	68.00%	343,353
Norway	13	94.00%	5,465,630
Sweden	12.90	77.00%	10,160,169
South Korea	12.90	80.00%	51,305,186
Mexico	12	100.00%	130,262,216
Portugal	6	100.00%	10,167,925
United States		0.00%	332,915,073

6-қосымша

БАЛАЛАРҒА ДЕНЕ ЖАРАҚАТЫН КЕЛТІРУГЕ РЕСМИ ТҮРДЕ ТЫЙЫМ САЛҒАН ЕЛДЕРДІҢ ТІЗБЕСІ³²

- Қазіргі уақытта 62 мемлекет барлық жерлерде, соның ішінде үйде де тыйым салуды енгізді
- Тағы 27 мемлекет толық тыйым салу үшін өз заңнамасын реформалауға міндеттенді

Балаларға, соның ішінде үйде кез-келген дене жазасына тыйым салатын мемлекеттер:

- 2021 - Корея Республикасы
- 2020 - Жапония, Сейшел Аралдары және Гвинея
- 2019 - Грузия, ОАР, Франция, Косово (Республика)
- 2018 - Непал
- 2017 - Литва
- 2016 - Моңғолия, Черногория, Парагвай, Словения
- 2015 - Бенин, Ирландия, Перу
- 2014 - Андорра, Эстония, Никарагуа, Сан-Марино, Аргентина, Боливия, Бразилия, Мальта
- 2013 - Кабо-Верде, Гондурас, Македония
- 2011 - Южный Судан
- 2010 - Албания, Конго (Республика), Кения, Тунис, Польша
- 2008 - Лихтенштейн, Люксембург, Молдова Республикасы, Коста-Рика
- 2007 - Того, Испания, Венесуэла, Уругвай, Португалия, Жаңа Зеландия, Нидерланды
- 2006 - Греция
- 2005 - Венгрия
- 2004 - Румыния, Украина
- 2003 - Исландия
- 2002 - Түрікменстан
- 2000 - Германия, Израиль, Болгария
- 1999 - Хорватия
- 1998 - Латвия
- 1997 - Дания
- 1994 - Кипр
- 1989 - Австрия
- 1987 - Норвегия
- 1983 - Финляндия
- 1979 - Швеция

³² <https://endcorporalpunishment.org/ru/global-progress/>

Балаларға, оның ішінде үйде кез келген дене жазасына тыйым салатын аумақтар:

Аруба (Нидерланды), Кюрасао (Нидерланды), Фарер аралдары (Дания), Француз Гвианасы (Франция), Гренландия (Дания), Гваделупа (Франция), Джерси (Ұлыбритания), Мартиника (Франция), Майотта (Франция), Питкэрн Аралдары (Ұлыбритания), Реюньон (Франция), Сен-Бартоломью (Франция), Сен-Мартен (Нидерланды), Сен-Мартен (Франция), Шпицберген және Ян-Майен аралдары (Норвегия), Уоллис және Футуна аралдары (Франция).

- Әлемдегі балалардың тек 13%-ы ғана барлық дене жазаларынан заңмен толық қорғалған

7-қосымша

**«АТА-АНА БОЛУ МОДЕЛЬДЕРІ ЖӘНЕ АТА-АНА ӘЛЕУЕТІ»
 ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ БОЙЫНША
 САРАПШЫЛАРДЫҢ МАМАНДАНУЫ**

№	Лауазымы	Ұйым	қала
1	Тәжірибеленуші психолог Цароева Лейла	Жеке тәжірибеленуші психолог	Нұр-Сұлтан
2	Орталықтың басшысы Кульчиева Майра	«Келешек» балаларды дамыту орталығы	Атырау
3	Үйлестіруші Диханова Айжан	№1 аналар үйі	Нұр-Сұлтан
4	Үйлестіруші Шакирова Гульнар	№2 аналар үйі	Нұр-Сұлтан
5	Қордың басшысы Рыль Анна	«Қорғау Астана» жеке қоры	Нұр-Сұлтан
6	Әлеуметтанушы-талдаушы	Тәуелсіз зерттеуші	Нұр-Сұлтан
7	Әлеуметтік қызметкер	Орта мектеп	Сарань
8	Үйлестіруші Нурмахамбетов Жасулан	Отбасы мектебі	Нұр-Сұлтан
9	Академия ректоры Мухамбетқалиев Данияр	Халықаралық отбасы және тұлғаны дамыту академиясы	Нұр-Сұлтан
10	Педагог Айнагуль	Оқушылар сарайы	Ақтөбе
11	Тәрбие жұмысы жөніндегі меңгеруші	Мектеп-гимназия	Нұр-Сұлтан
12	Әлеуметтанушы	ҚазМӘУ	Нұр-Сұлтан
13	Түзетуші психолог	Педагог-ассистент	Өскемен
14	Балалар үйінің балаларына бағытталған жобаның қатысушысы	«Тәлімгерлер» жобасы	Нұр-Сұлтан
15	Даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс істеу жөніндегі психолог	Орта мектеп	Нұр-Сұлтан
16	Психолог	ҚазМӘУ	Нұр-Сұлтан
17	Әлеуметтану пәнінің оқытушысы	КарМУ	Қарағанды
18	Тәрбие жұмысы жөніндегі меңгеруші	Қосымша білім беру мектебі	Нұр-Сұлтан
19	Әлеуметтік қызметкер Айжан	Емхана	Нұр-Сұлтан
20	Динара Кусаин, ата-ана болу және әке болуға ынталанушылық бойынша әдістемелік құралдардың авторы	Отбасылық даму және балалар қауіпсіздігі бойынша сарапшы	Нұр-Сұлтан

№	Лауазымы	Ұйым	қала
21	Медиатор Сайлаубай Асель	Менеджмент және құқық магистрі, медиатор	Нұр-Сұлтан
22	Әлеуметтанушы	Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті	Нұр-Сұлтан
23	Адамова Манара Орталықтың директоры	«Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы	Нұр-Сұлтан
24	ҚБ төрағасы Гаухар Киикова	«Ойна» балалар институты ҚБ	Нұр-Сұлтан
25	Әдіскер Амирова Гульсим	Абай атындағы Атырау қаласының оқушылар орталығы	Атырау
26	Айткалиева Жанна Зерттеуші-мұғалім	Орта мектеп	Атырау
27	Султанова Зумрат	Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті	Атырау
28	Дархан	Заңгер	Нұр-Сұлтан
29	Кенжеева Мадина балабақша директоры	«Триумф» балабақшасы	Атырау
30	Орталық Басшысы Хатшылықтың тұрақты даму мақсаттары жөніндегі директоры Хамбар Бахыткуль	«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ	Нұр-Сұлтан

МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ
И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

КИОР
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Казакстанский
институт
общественного
развития

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД
ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО
ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕМУ:
**«МОДЕЛИ РОДИТЕЛЬСТВА
И РОДИТЕЛЬСКИЙ
ПОТЕНЦИАЛ»»**

НҮР-СУЛТАН - 2021

СОДЕРЖАНИЕ

ГЛОССАРИЙ	105
ВВЕДЕНИЕ	107
1. РОДИТЕЛЬСТВО КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ	110
1.1 Репродуктивные установки казахстанцев и определяющие их факторы	110
1.2 Особенности коммуникации родителей и детей в казахстанских семьях	118
1.3 Модели родительства в казахстанском обществе и их основные черты	129
2. РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И СПОСОБЫ ЕГО УКРЕПЛЕНИЯ	136
2.1 Барьеры в реализации родительского потенциала и пути их преодоления	136
2.2 Зарубежный опыт реализации и стимулирования родительского потенциала	152
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	166
РЕКОМЕНДАЦИИ	167
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Рабочий план выполнения проекта	170
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. Вопросы гайда экспертного интервью	171
ПРИЛОЖЕНИЕ 3. Образец гайда экспертного интервью	174
ПРИЛОЖЕНИЕ 4. Общий Коэффициент рождаемости в Республике Казахстан	194
ПРИЛОЖЕНИЕ 5. Отпуск по беременности и родам по странам	196
ПРИЛОЖЕНИЕ 6. Перечень стран, в которых официально запрещены телесные наказания детей	197
ПРИЛОЖЕНИЕ 7. Список опрошенных экспертов	199

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

АСП - Адресная социальная помощь

БНС АСПР РК - Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК

КОПД - Комитет по охране прав детей МОН РК

МИОР - Министерство информации и общественного развития РК

МОН - Министерство образования и науки РК

НПО - Неправительственные организации

ООН - Организация Объединенных Наций

РК - Республика Казахстан

СМИ - Средства массовой информации

США - Соединенные Штаты Америки

ДЕТСКИЙ ФОНД ООН (UNICEF) - Детский фонд Организации Объединенных Наций (United Nations Children`s Fund)

ГЛОССАРИЙ

Воспитание – целесообразное, произвольно направляемое взросление ребенка в социокультурном (духовно-практическом) пространстве человеческого общения. В более широком смысле воспитание понимается как любое сознательно планируемое интеллектуальное, эстетическое и нравственное влияние на индивида или группу людей любого возраста¹.

Делегирующая модель родительства – модель, при которой родители, обладая равными правами в семье, стремятся к быстрому и успешному продвижению в своей профессиональной деятельности, желая добиться материальной независимости, социального статуса и общественного признания. При этом повседневная забота о детях лежит главным образом на старшем поколении, домашнем персонале, воспитателях. Ответственность за воспитание детей чаще передается (делегируется) другим лицам².

Неопределенная (ситуативная) модель родительства часто свойственна молодым людям и подросткам, затруднившимся выбрать идеальную модель семьи и родительства и характеризующимся трудностью идентификации с родительской ролью³.

Родительский потенциал представляет собой совокупность данных от природы и формирующихся ресурсов личности, социальной группы и общества в реализации родительской роли, обеспечивающих способность к рождению, заботе и воспитанию детей. Родительский потенциал рассматривается как реальные и потенциальные ресурсы, включающие потребности, готовности, способности и возможности для реализации родительской роли⁴.

Родительство – исторически и культурно обусловленное отношение к детям, чувства, родительские роли, практики поведения⁵.

Семья – круг лиц, связанных имущественными и личными неимущественными правами и обязанностями, вытекающими из брака (супружества), родства, свойства, усыновления (удочерения) или иной

¹ Л.В. Коновалова <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH362f188c5da035680b8c36>

² Безрукова О.Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика // Социологический журнал. 2017. Том 23. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

³ Безрукова О.Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика // Социологический журнал. 2017. Том 23. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

⁴ Безрукова О. Н. Модели родительства и родительский потенциал: межпоколенный анализ // Социологические исследования. 2014. № 9. С. 85-97

⁵ Кон И.С. Социологическая психология. Воронеж: МОДЭК, 1999; Гурко Т.А. Брак и родительство в России. М.: Институт социологии РАН, 2008; Безрукова О.Н. Ресурсы и сети поддержки ответственного родительства в молодых семьях. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2011 и др.

формы принятия детей на воспитание и призванными способствовать укреплению и развитию семейных отношений⁶.

Солидарная модель родительства – это модель, при которой приоритет отдается детям. Родительские роли комплиментарны (с взаимодополняющими ролевыми функциями). Характер ответственности за воспитание детей – солидарный. Главная цель родителей: воспитать детей и дать им хорошее образование. При этом родители принимают равное участие в воспитании детей, уделяют значительное время общению с ними, стараются проводить свободное время вместе⁷.

Суммарный коэффициент рождаемости – число детей в расчете на 1 женщину фертильного возраста⁸.

Традиционная модель родительства – характерна ориентация на многодетность. Родительские роли и ответственность за воспитание детей дифференцированы. Отец рассматривается как глава и лидер семьи, ответственный за материальное благополучие, принимающий основные семейные решения. В обязанности матери входит забота о детях и уход за родственниками, организация семейного быта⁹.

⁶ Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года №518-IV, статья 1, пункт 29)

⁷ Безрукова О.Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика // Социологический журнал. 2017. Том 23. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

⁸ БНС АСПР РК – Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК <https://bala.stat.gov.kz/rozhdzaamost/>

⁹ Безрукова О.Н. Ценности детей и родительства: межпоколенческая динамика // Социологический журнал. 2017. Том 23. № 1. С. 88–110. DOI: 10.19181/socjour.2017.23.1.5003

ВВЕДЕНИЕ

Семья является важнейшим социальным институтом, в рамках которого осуществляется первичная социализация личности. В последние годы широко обсуждается вопрос о необходимости укрепления института семьи. Можно сказать, что современная семья пережила некий процесс трансформации, проявляющийся, в первую очередь, в сфере детско-родительских отношений. Довольно часто родители обеспокоены материальными проблемами. Многие из них затрачивают большую часть времени на трудовую деятельность и поиск заработка, а не на установление доверительных отношений с детьми, общение с ними. Нередко родители перекладывают воспитание ребенка на дошкольные учреждения и школу, что сказывается на социализации детей и их эмоциональном состоянии. Это может повлечь за собой формирование чувства отчужденности и одиночества у ребенка, сложности в общении и проблемы психологического характера в будущем. Ослабляются социальные связи между родителями и детьми, снижается значимость родства и родительства¹⁰.

Воспитание детей занимает особое место среди ведущих семейных функций, поскольку от степени осознания родителями ответственности за этот процесс зависит не только благополучие ребенка, но и будущая судьба общества и государства. Семья должна подготовить молодое поколение к самостоятельной взрослой жизни и развить способности к экономической и интеллектуальной деятельности.

Воспитание детей требует от родителей значительных затрат эмоционального, материального, физического характера, осознанного отказа от реализации личных интересов и удовольствий ради целенаправленного взаимодействия с детьми. В этом случае приобретает особое значение готовность родителей выделять необходимое время для прямого контакта с ребенком. Отдавая должное такому значимому для воспитания фактору как длительность времени, выделяемого родителями на воспитание детей и общение с ними, исследования, проводимые КИОР «Рухани жаңғыру», выявили особенности взаимодействия казахстанских родителей с детьми. Результаты социологического исследования «Семейно-демографическая политика – 2020»¹¹ свидетельствуют о том, что дети являются важнейшим ресурсом и ценностью семьи, они несут на себе множество функций в семейной системе, совершенно не осознавая этого. Так, в 2020 году у опрошенных респондентов увеличилось количество свободного времени, проводимого с детьми, показатель выбора варианта ответа «нахожусь с детьми постоянно» вырос на 9,7% и на 6,7% выросла доля тех, кто «каждый день старается собраться вместе». Серьезным барьером, препятствующим общению с детьми, на протяжении двух лет опросов, остается загруженность родителей на работе. Величина этого показателя в 2020 году

¹⁰ Прихожан А.М. Психология сиротства/А.М.Прихожан, Н.Н.Толстых. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005.

¹¹ «Семейно-демографическая политика-2020», НАО Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», 2020 г.

выросла до 42%, прирост по сравнению с 2019 годом составил 11,1%. На 3,2% выросла доля тех, кто не может уделять время детям из-за загруженности домашними делами.

На сегодня среди казахстанской молодежи отмечается тенденция неготовности к браку и родительской роли. Как показывает анализ, у значительного количества молодых людей в современном обществе произошла трансформация важных родительских качеств, одним из проявлений которого является скрытое нежелание родить и воспитывать детей вплоть до открытого отказа их иметь.

Произошла переоценка ценностей – материальное превалирует, карьера ставится выше семьи, а свободные отношения культивируются как самый удобный способ безответственности за судьбу другого человека. Многие молодые люди считают, что так называемый «гражданский брак» (сожительство) – это новая модель семьи, а некоторые из них вообще ставят под сомнение семейные ценности.

Таким образом, необходима масштабная и целенаправленная работа по укреплению института родительства и внутрисемейных отношений. Требуется вовлеченность общественности и специалистов в области педагогических и психологических наук, средств массовой информации. В сфере семейного функционирования актуальными представляются программы образовательной поддержки и консультативного сопровождения современных семей.

Установка на важность родительства должна стать преобладающей общественной установкой и создавать мотивацию к созидательному родительству. Важно выявить проблемные аспекты в области формирования родительского потенциала и оптимальных моделей родительства и определить пути их решения.

Целью исследования является изучение моделей родительства и разработка рекомендаций по проведению семейной политики в области родительства.

Для достижения поставленной цели предполагается решение следующих ключевых **исследовательских задач**:

- 1) проанализировать сущность родительства как социального института;
- 2) изучить основные модели родительства, выявить критерии и разработать типологию моделей родительства;
- 3) изучить зарубежный опыт моделей родительства;
- 4) исследовать тенденции развития родительства в Казахстане и условия определяющие его современное состояние;
- 5) исследовать родительский потенциал и разработать рекомендации по проведению семейной политики в области родительства.

Гипотезы исследования:

1. Для казахстанского общества характерна смешанная модель

родительства, сочетание черт нескольких моделей (преимущественно традиционной, солидарной и делегирующей).

2. Признаки неопределенной модели родительства встречаются гораздо реже, чем признаки традиционной, солидарной и делегирующей модели.
3. Несмотря на влияние глобализационных процессов у казахстанской модели родительства отмечаются локальные особенности.
4. Основной особенностью казахстанской модели родительства является сочетание традиционных и современных элементов в процессе воспитания.

Объект исследования – экспертное сообщество: специалисты в области воспитания, психологии, педагогики, семейной политики и семейных взаимоотношений.

Предмет исследования – модели родительства и особенности формирования родительского потенциала в Казахстане.

Объем выборки составил 30 человек. Выборка носила целевой характер, опрашивались эксперты в сфере семейного воспитания и семейных взаимоотношений.

Метод исследования:

В соответствии с целью и задачами исследования был применен метод экспертного интервью. Это метод качественного исследования, одна из разновидностей глубинного интервью, фокус которого направлен не на личность интервьюируемого, а на его знания, компетенции, профессиональный опыт в определённой сфере деятельности.

Велась запись интервью на диктофон, с последующим транскрибированием текста.

Инструментарием сбора данных выступил логически структурированный гайд, который содержал ряд вопросов, сформулированных и связанных между собой по определенным правилам. Свойства и качества гайда, его структура, специфика конструирования вопросов тесно связаны и определяются особенностями предмета исследования.

Гайд включал в себя 3 основных блока:

- Вводный блок, по общим особенностям института семьи в Казахстане.
- Основной блок по особенностям моделей родительства и родительского потенциала.
- Завершающий блок, где экспертам предлагалось дать практические рекомендации.

Период полевого исследования: апрель – май 2021 года.

На основании проведенных экспертных интервью был произведен анализ данных. Дополнительно осуществлялся анализ данных официальной статистики, и количественных данных, находящихся в открытом доступе.

1. РОДИТЕЛЬСТВО КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ

1.1 Репродуктивные установки казахстанцев и определяющие их факторы

Репродуктивные установки можно определить, как разновидность социальных установок, направленных на рождение детей. Данные установки формируются под воздействием окружающей социальной среды, в которой складываются убеждения и отношение человека к семье и детям. Репродуктивные установки включают в себя представления о том, какое количество детей является оптимальным, какой возраст благоприятен для их рождения, какие минимальные социально-экономические условия необходимы, чтобы иметь возможность обеспечить ребёнка, а также систему социальных ожиданий общества и решение самого человека иметь ли детей. Репродуктивные установки могут отличаться в зависимости от гендерной, религиозной, этнической принадлежности, социально-экономического положения, региона проживания, типа местности (городской или сельской), уровня образования и возраста.

В 2020 году средний возраст матери при рождении ребенка в Казахстане составил 29,2 года. За 20-летний период средний возраст материнства в Казахстане вырос с 26 до 29 лет (первое наступление беременности). Для мужчин это показатель, как правило, выше на несколько лет. В 2019 году средний возраст матери при рождении ребенка составил 28,9 лет, в 2018 году 28,7 лет, в городской местности – 29 лет, в сельской – 28,3 лет. Таким образом, наблюдается ежегодный рост среднего возраста матери при рождении первого ребенка.

По национальности матери родилось 79,8% казахов, 7,9% русских, 4,4% узбеков, 1,5% уйгур, 0,9% украинцев и по 0,7% татар и немцев. Общий коэффициент рождаемости, показывающий число рождений на 1000 человек, за январь-декабрь 2020 года составил 22,40 родившихся на 1000 населения¹².

Коэффициент суммарной рождаемости (число детей на 1 женщину) в стране ежегодно растет. Если в 2016 году по республике он составлял 2,77, то в 2020 он вырос до 3,13. Наблюдается разница в региональном разрезе: выше всего суммарный коэффициент рождаемости в Туркестанской (4,75), Мангистауской (4,26), Алматинской (4,03), Жамбылской (3,66) и Кызылординской областях. Самый низкий коэффициент суммарной рождаемости – в г. Алматы (1,86), в Костанайской (1,89), Северо-Казахстанской (2,03) и Павлодарской областях (2,3).

¹² БНС АСПР РК inform.kz

https://www.inform.kz/ru/rekordnoe-chislo-detey-rodilos-v-kazahstane-v-2020-godu_a3756173

Таблица 1. Коэффициент суммарной рождаемости
в Республике Казахстан, в разрезе по регионам

Регион	2016	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	2,77	2,75	2,84	2,90	3,13
Акмолинская	2,32	2,35	2,42	2,45	2,55
Актюбинская	2,72	2,70	2,81	2,97	3,14
Алматинская	3,37	3,40	3,53	3,66	4,03
Атырауская	3,51	3,48	3,60	3,61	3,86
Западно-Казахстанская	2,61	2,61	2,68	2,75	2,93
Жамбылская	3,46	3,36	3,54	3,61	3,96
Карагандинская	2,20	2,16	2,24	2,30	2,41
Костанайская	1,76	1,74	1,77	1,81	1,89
Кызылординская	3,34	3,30	3,38	3,46	3,96
Мангистауская	3,84	3,79	3,91	4,02	4,26
Павлодарская	2,16	2,14	2,17	2,19	2,3
Северо-Казахстанская	2,02	2,01	2,01	1,98	2,03
Туркестанская	3,70	3,89	4,07	4,29	4,75
Восточно-Казахстанская	2,20	2,21	2,25	2,34	2,48
г. Нур-Султан	2,96	2,88	2,89	2,77	2,84
г. Алматы	1,72	1,70	1,76	1,78	1,86
г. Шымкент	-	3,22	3,24	3,32	3,66

Источник: Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Таким образом, в среднем на одну женщину приходится трое детей. С точки зрения демографии, данное количество детей является оптимальным. Эксперты объясняют это тем, что двое детей замещают родителей, а рождение третьего необходимо для увеличения населения.

«С точки зрения демографии, государственных интересов, оптимальное количество детей всегда – три, то есть двое замещают родителей, и третий на случай, если у кого-то не родился ребенок или скончался в раннем возрасте» (эксперт по семейно-му развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

Существует значительная разница суммарного коэффициента рождаемости в городской и сельской местности: в 2020 году этот показатель составил 2,89 в городской местности и 3,53 в сельской. В сельской местности наблюдается, ежегодный рост коэффициента рождаемости.

Таблица 2. Коэффициент суммарной рождаемости в сельской местности, в разрезе по регионам (число детей на 1 женщину)

Регион	2016	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	3,08	3,00	3,09	3,17	3,53
Акмолинская	2,14	2,19	2,29	2,26	2,37
Актюбинская	2,72	2,43	2,65	2,83	3,12
Алматинская	3,32	3,28	3,38	3,45	3,85
Атырауская	3,38	3,42	3,58	3,46	3,99
Западно-Казахстанская	2,58	2,52	2,57	2,68	2,89
Жамбылская	3,53	3,33	3,39	3,36	3,65
Карагандинская	2,47	2,48	2,49	2,63	2,78
Костанайская	1,74	1,71	1,73	1,69	1,86
Кызылординская	3,15	3,13	3,16	3,15	3,71
Мангистауская	3,57	3,26	3,47	3,80	4,02
Павлодарская	2,57	2,53	2,52	2,48	2,76
Северо-Казахстанская	2,46	2,46	2,39	2,52	2,47
Туркестанская	3,68	3,48	3,57	3,72	4,24
Восточно-Казахстанская	2,56	2,58	2,62	2,77	2,94

Источник: Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

В городской местности изменение суммарного коэффициента рождаемости происходит по-разному в зависимости от региона. В большинстве регионов наблюдается постепенный рост коэффициента рождаемости, без резких скачков. Исключение составляет Туркестанская область, где этот показатель за 5 лет увеличился вдвое (3,74 до 7,29). Снижение коэффициента рождаемости за аналогичный период наблюдается в Северо-Казахстанской области (с 1,83 до 1,74) и в городе Нур-Султан (с 2,96 до 2,84).

Таблица 3. Коэффициент суммарной рождаемости в городской местности, в разрезе регионов (число детей на 1 женщину)

Регион	2016	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	2,58	2,60	2,68	2,75	2,89
Акмолинская	2,50	2,54	2,56	2,66	2,76
Актюбинская	2,76	2,82	2,89	3,05	3,16
Алматинская	3,53	3,81	4,08	4,48	4,74
Атырауская	3,66	3,54	3,64	3,75	3,78

Регион	2016	2017	2018	2019	2020
Западно-Казахстанская	2,63	2,67	2,78	2,82	2,96
Жамбылская	3,35	3,40	3,75	3,98	4,44
Карагандинская	2,15	2,10	2,19	2,24	2,33
Костанайская	1,78	1,75	1,81	1,89	1,92
Кызылординская	3,56	3,50	3,64	3,85	4,25
Мангистауская	4,26	4,66	4,65	4,39	4,67
Павлодарская	2,02	2,00	2,05	2,09	2,14
Северо-Казахстанская	1,83	1,76	1,78	1,74	1,74
Туркестанская	3,74	5,97	6,63	7,27	7,29
Восточно-Казахстанская	2,09	2,10	2,14	2,22	2,32
г. Нур-Султан	2,96	2,88	2,89	2,77	2,84
г. Алматы	1,72	1,70	1,76	1,78	1,86
г. Шымкент	-	3,22	3,24	3,32	3,66

Источник: Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

По оценкам экспертов, минимум каждая пятая семья в Казахстане является монородительской. По их мнению, в таких семьях у ребенка отсутствует модель взаимодействия и ролевого распределения между мужчиной и женщиной, что в дальнейшем влияет на его жизненный опыт и воспроизводство родительской и супружеской роли в семье:

«Сегодня в каждой пятой семье практически 20% детей растут только с отцом или только с матерью. Если ребенок растет только с одним родителем, то он видит только одну поведенческую модель» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

«Главное отличие – ребенок не наблюдает, не учится никакому взаимоотношению между мужчиной и женщиной, не видит взаимодействия между взрослыми в семье. Он видит модель взаимодействия матери со своими родителями или взаимодействия матери с непостоянными партнерами. Это сильно влияет на воспитание, на жизненный опыт ребенка, что очень важно» (социолог, КазГЮУ, Нур-Султан).

По данным БНС АСПР РК, общий коэффициент рождаемости (число родившихся в расчете на 1000 всего населения), за 10 лет вырос с 22,53 до 22,76 на 1000 населения. Если рассматривать в более долгосрочной динамике, то можно увидеть более значительный рост: с 14,92 в 2000 году до 22,76 в 2020 году.

Таблица 4. Общий коэффициент рождаемости в Республике Казахстан, на 1000 человек

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
22,53	22,51	22,70	22,73	23,10	22,71	22,52	21,64	21,77	21,73	
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	22,76
14,92	14,91	15,29	16,63	18,19	18,42	19,71	20,79	22,81	22,14	

Источник: Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Одной из основных причин роста данного показателя является социально-демографическая политика государства, направленная на поддержку института семьи и стимулирование рождаемости. В последние годы особое внимание уделяется формированию человеческого капитала, стимулированию рождаемости, укреплению материнского и младенческого здоровья, медицинской диагностике населения, системным скринингам, социально-экономической поддержке молодых и уязвимых семей.

В целом сейчас нет больших различий по рождаемости в гендерном разрезе. Так, общий коэффициент рождаемости для мальчиков составляет 24,27 на 1000 населения, для девочек – 21,33 на 1000 населения, в городской местности эта разница более заметна, чем в сельской.

Таблица 5. Общий коэффициент рождаемости в Республике Казахстан на 2020 год, в разрезе по полу, на 1000 человек

Регионы	Все население		Городское население		Сельское население	
	Маль- чики	Де- вочки	Маль- чики	Де- вочки	Маль- чики	Де- вочки
Республика Казахстан	24,27	21,33	24,79	20,65	23,57	22,38
Акмолинская	18,24	15,80	20,55	17,17	16,28	14,51
Актюбинская	25,58	22,46	27,03	23,06	22,14	20,87
Алматинская	27,22	25,39	30,58	26,79	26,32	24,98
Атырауская	28,88	26,44	29,45	25,65	28,22	27,44
Западно-Казахстанская	22,14	19,42	24,81	20,14	19,40	18,56
Жамбылская	26,84	24,61	30,86	26,68	24,35	23,16
Карагандинская	18,45	15,72	18,59	15,45	17,94	16,90
Костанайская	14,54	12,50	16,06	12,79	12,58	12,06

Регионы	Все население		Городское население		Сельское население	
	Маль- чики	Де- вочки	Маль- чики	Де- вочки	Маль- чики	Де- вочки
Кызылординская	27,82	26,01	30,84	27,29	25,47	24,94
Мангистауская	32,10	29,20	33,18	30,08	31,38	28,63
Павлодарская	16,88	14,56	16,89	13,78	16,86	16,61
Северо- Казахстанская	13,73	11,55	15,11	11,36	12,64	11,73
Туркестанская	30,92	29,40	40,57	37,07	28,49	27,43
Восточно- Казахстанская	17,86	15,21	19,06	15,28	16,04	15,07
г. Нур-Султан	27,62	23,51	27,62	23,51	-	-
г. Алматы	20,71	16,15	20,71	16,15	-	-
г. Шымкент	32,03	28,14	32,03	28,14	-	-

Источник: Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

Говоря об общественных установках в отношении детей, эксперты чаще всего акцентируют внимание на преобладании установок «дети – это счастье» и «дети – это смысл жизни». При этом эксперты предупреждают, что гипертрофированное восприятие ребенка как «смысла жизни» может негативно сказаться на самом ребенке, то есть ребенок должен быть важен, но при этом он не должен быть единственным путем самореализации человека. Вкладывая в ребенка весь смысл своей жизни, родитель перекладывает ответственность за свою жизнь на ребенка, а когда тот не оправдывает ожиданий, винит в этом его.

«Дети – это смысл жизни, это явно одна из самых таких основных установок, что ведет, к сожалению, к тому, что часто перекладывает ответственность на детей, ну как бы делая ребенка смыслом своей жизни, мы намеренно на него ответственность за свою жизнь перекладываем, потом бывает такое, что «вот на тебя всю жизнь положила, а ты там такой неблагодарный» (Председатель ОО Институт детства «Ойна», г. Нур-Султан).

По данным 7 волны Всемирного обзора ценностей довольно большая доля казахстанцев (72%) в той или иной степени считает родительство общественным долгом. Для сравнения рассмотрим ответы респондентов из других стран: В Германии такую точку зрения имеют 36,2% опрошенных, в Японии - 65,1%, в Дании - 38%, в Норвегии 28,4%, в Швеции 22,5%. Следует отметить, что по варианту «совершенно согласен» эта разница еще более значима. Так в Казахстане с

точкой зрения «Иметь детей – это долг перед обществом» совершенно согласны 27,1%, в Германии 6,3% в Норвегии 5,7%, в Японии 5,5%, в Дании 3,1%, в Швеции 1,4%. Несмотря на то, что в таких странах как Дания, Швеция, Норвегия, Германия, сравнительно малая доля населения считает родительство общественным долгом, эти страны ежегодно занимают лидирующие позиции в рейтингах лучших стран для воспитания детей, в рейтингах счастливых стран и государств с высоким индексом реализации прав ребенка.

Таблица 6. Иметь детей – это долг перед обществом, %

Ответы	Казахстан	Германия	Япония	Дания	Норвегия	Швеция
Совершенно согласен	27,1	6,3	5,5	3,1	5,7	1,4
Согласен	21,9	16,8	21,5	11,0	11,6	6,8
Скорее согласен, чем не согласен	23,0	13,1	38,1	23,9	11,1	14,3
Не согласен	18,7	42,3	22,1	33,9	17,2	33,8
Совершенно не согласен	6,3	20,1	7,6	27,7	54,2	42,7
Не знаю	2,1	1,1	4,7	0,4	0,2	0,9
Нет ответа	0,9	0,4	0,4	0,0	-	0,0

Источник: Всемирный обзор ценностей, 7 волна, 2020

На формирование репродуктивных установок оказывают влияние такие факторы как: социально-экономические условия жизни, демографическая политика государства и политическая обстановка в стране, общественные нормы и культурные тенденции времени. Также существуют определенные негласные стандарты - матримониальный менталитет (социальные установки по поводу вступления в брак и деторождения). В частности, формально не установлен оптимальный возраст вступления в брак, рождения детей и начала трудовой деятельности. Однако сложились определенные представления о том, когда должны происходить эти события. Это указывает на существование неких «социальных часов» («социального расписания»), которое подсказывает индивиду, складывается его жизнь в рамках нормативной схемы данного общества или нет. Отстав от этого расписания, человек может чувствовать тревогу, дискомфорт, а также меньшее социальное одобрение, чем в случае, если он «двигается по графику». Особенно сильны данные установки в отношении женщин, нередко в их адрес можно услышать выражение: «часики-то тикают», что явля-

ется намеком на необходимость материнства. По наблюдениям экспертов, на репродуктивные установки казахстанцев, прежде всего, влияют такие факторы как преемственность ценностей (воспроизводство той модели семьи, которая была у родителей), экономическое положение, этнический, религиозный фактор.

«Это зависит от воспитания, семейных установок, которые доминировали в их родительской семье. Я вижу, если родители многодетные, то их тенденцию повторяют и дети» (Преподаватель социологии, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

«То, что было в родительской семье, стремятся воспроизвести. В семьях с большим количеством детей их дети тоже стремятся иметь большое количество детей» (Социолог, КазГЮУ, г. Нур-Султан).

Установки по поводу оптимального количества детей, помимо влияния родительской семьи зависят от ряда факторов, в числе которых уровень образования (как правило, чем выше образование, тем меньше количество детей в семье), место проживания (в сельской местности рождаемость выше, чем в городской), религиозности (религия запрещает контрацепцию) и этничности (у каждого этноса свои культурные особенности и матримониальные установки). Другим немаловажным фактором является экономическое положение: для среднего класса чаще свойственно планирование рождаемости, чем для семей с низким уровнем достатка.

«Многодетность зависит от родительской семьи, этнических, религиозных компонентов и уровня образования. Уровень рождаемости выше у казахов в сельской местности, нежели в городской. Выше у казахов, чем у представителей славянских этносов. Чем западней этнос, тем меньше рождаемость. Чем выше уровень образования, тем меньше рождаемость. Религиозный фактор влияет на контрацепцию. По религии – это харам. Но все же этот фактор нужно изучать» (Преподаватель социологии, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

Один из самых главных факторов, который проявляется глобально во всех странах – это финансово-экономическое положение человека. Чем состоятельнее семья, тем меньше

детей. Я не говорю о самых богатых, богатые тоже рожают много детей, а средне-бедные рожают меньше, чем совсем бедные. Средний класс рожает мало, совсем бедные рожают много, совсем богатые тоже рожают много» (Социолог, КазГЮУ, г. Нур-Султан).

Таким образом, репродуктивные установки казахстанцев зависят от комплекса факторов: типа населенного пункта, региона проживания, уровня образования, экономического положения, этничности, религиозности, пола (женщины, как правило, раньше ориентированы на родительство, чем мужчины), влияния родительской модели семьи. Следует отметить, что в настоящее время происходит изменение традиционных представлений о возрастных часах и социальных нормах, что в свою очередь влияет на репродуктивные установки в обществе, возраст рождения первого ребенка постепенно увеличивается. Данная тенденция родительства свойственна не только для казахстанского общества, но и для всего современного мира в целом. Другой стабильной тенденцией для казахстанского общества в последние годы является постепенный рост суммарного коэффициента рождаемости (количество детей на 1 женщину фертильного возраста). Это наблюдается не только в сельской, но и в городской местности.

1.2 Особенности коммуникации родителей и детей в казахстанских семьях

В казахстанских семьях можно выделить несколько стилей воспитания, исходя из коммуникации родителей и детей. Нами выделены такие стили как: демократический, авторитарный, либерально-попустительский и отчужденный. Задачей воспитания является успешная социализация ребенка для успешного взаимодействия в обществе. Важно научить ребенка знанию границ социальных норм, относительно того, что «можно», а что «нельзя» делать. Каждый из выше названных стилей имеет свои особенности обучения ребенка знанию социальных норм.

Чаще всего в казахстанском обществе преобладают демократический либо авторитарный стили родительства. Для авторитарного стиля характерен контроль, как правило гиперопека, принуждение, давление на ребенка. Иногда в таких семьях применяются телесные наказания. По данным исследования 1,4% семей считают физические наказания детей приемлемыми и 7,3% относятся к этому нейтрально. Другим видом принуждения в таких семьях является использование психологического давления, а иногда и психологического насилия.

Такой вид воспитания основан на страхе ребенка. Позитивной тенденцией является уменьшение числа родителей, которые относятся к применению телесных наказаний положительно или нейтрально.

Таблица 7. Насколько приемлемо физическое наказание детей, %

Степень приемлемости	2020	2021
Полностью приемлемо	2,3	1,4
Нейтрально	11,2	7,3
Совершенно неприемлемо	83,3	87,6
Затрудняюсь ответить	3,3	3,8

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

По мнению специалиста по вопросам семейного воспитания и детской безопасности Динары Кусаин, дисциплина является важной частью воспитания, но установление дисциплины, ни в коем случае не должно включать телесные наказания. Позиция ЮНИСЕФ по данному вопросу также исходит из недопустимости физических наказаний, что объясняется не только угрозой физических увечий для ребенка, но и психологической травматичностью этой практики.

На данный момент, в особенности в городской местности распространен демократический стиль воспитания, основанный на разъяснении, а не на страхе. Демократический стиль воспитания характеризуется поощрением инициативы ребенка, предоставлением ему самостоятельности, учетом его нужд и потребностей. При таком стиле воспитания ребенку позволяют принимать участие в обсуждении семейных проблем и учитывают его мнение при принятии решений, в свою очередь от детей требуют осознанного поведения.

Крайними стилями воспитания являются либерально-попустительский стиль, характеризующийся вседозволенностью и удовлетворением всех желаний и капризов ребенка и отчужденный стиль, характеризующийся невыполнением родителями функций воспитания. Либерально-попустительский стиль чаще характерен для семей среднего класса и семей с высоким уровнем достатка. Отчужденный стиль чаще встречается у неблагополучных семей.

В процессе воспитания важно проводить с ребенком как можно больше времени. Это должно быть не просто физическое присутствие родителя, а непосредственное взаимодействие. При этом важно минимизировать использование гаджетов (смартфонов, айфонов, планшетов) как самим родителем, так и ребенком, чтобы при общении был прямой зрительный и тактильный контакт. В современном обществе, когда информационные технологии стали неотъемлемой частью жизни, многие родители и дети проводят значительную часть времени в интернете,

что неблагоприятно влияет на коммуникацию между ними. Эксперты рекомендуют ограничить использование гаджетов в присутствии ребенка и контактировать с ним не отвлекаясь, показывая свою заинтересованность в общении.

«В эпоху цифровизации гаджеты, телефоны, смартфоны, социальные сети становятся причиной ослабления детско-родительских, также супружеских связей. Дети с рождения пользуются телефонами, смотрят телевизоры, т.е. мало уделяют друг другу внимание. Как родители, так и дети погружены в виртуальную жизнь. Отсутствие внимания к друг-другу влияет на послабление отношений. Вторая причина-делать выбор в пользу развлечений, карьеры, думать о материальной выгоде» (социолог-аналитик, г. Нур-Султан).

Акцентируется внимание в первую очередь на качественном времяпрепровождении ребенка с родителем.

«Родитель, проводя с ребенком время качественно, не тогда, когда он смотрит в телефон, а ребенок рядом играет, а именно взаимодействует с ним, смотрит в глаза ребенку, задает вопросы, прислушивается к его эмоциям, чтобы понять насколько важно то, о чем он говорит. Именно качественное времяпровождение. Пусть его немного, но должно быть взаимодействие как со взрослым человеком, внимательно, без игнорирования. Если есть игнорирование и отношение: «я – родитель, я умнее, а ты ребенок глупый», то это разрушает дальнейшие здоровые отношения между ребенком и родителем» (социолог, КазГЮУ, Нур-Султан).

Необходимо уделять внимание ребенку, интересоваться, что для него важно, что он любит, что его тревожит, какие проблемы его беспокоят. По мнению экспертов, в современном мире родители часто обеспокоены карьерой и обеспечением семьи, что живое общение с детьми отходит на второй план.

«Родители больше времени уделяют работе, так как обеспечивают свою семью. Дети предоставлены сами себе, тем более сейчас, когда повсеместно online-образование...Нет той живой связи с родителями, которая была раньше, общение чаще всего виртуальное. Мало времени уделяется живой связи, может

поэтому ослабление в детско-родительских отношениях и дает трещину» (методист в Центре школьников, г. Атырау).

При этом эксперты предостерегают об избегании крайностей, сверхопека и постоянное нахождение родителя с ребенком также могут негативно сказаться на развитии ребенка и изолировать его от общения с другими людьми.

«Качественное времяпровождение – его не должно быть в огромном количестве, излишек – это тоже неестественно, ребенок должен общаться с разными категориями людей, не только с родителями» (социолог, КазГЮУ, Нур-Султан).

В Казахстане довольно высока доля монородительских семей, как было сказано ранее – это каждая пятая семья, то есть 20% семей в стране являются монородительскими. Чаще всего это семьи без отца. В тех семьях, где присутствуют оба родителя, в большинстве случаев детьми занимается мать. Эксперты отмечают необходимость равного участия обоих родителей в воспитании детей.

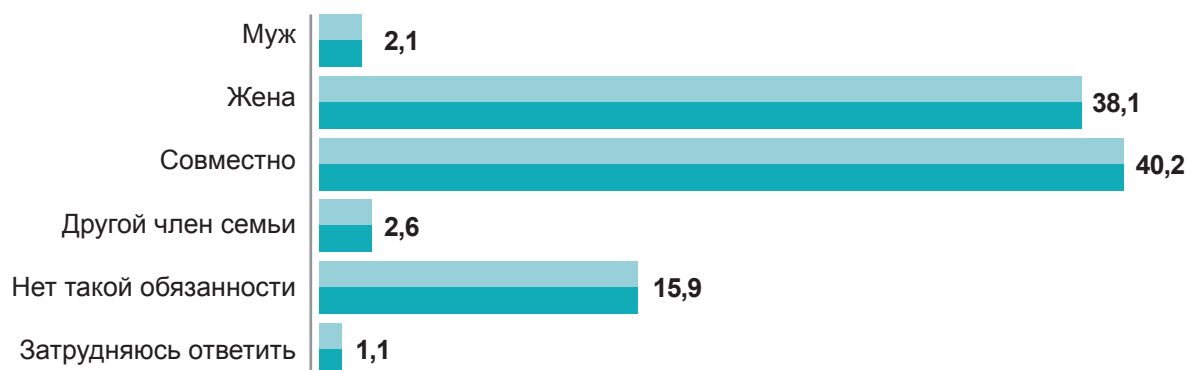
«Общение с детьми считается обязанностью женщин, даже для тех, кто считается продвинутым, современным, тем не менее, обязанности в семье разделяются, все равно есть женские обязанности, есть мужские обязанности. Поэтому всем мамам нужно брать и уезжать на несколько дней, потому что, это помогает отцу, потому что ему некуда деваться и приходится взаимодействовать с ребенком, на самом деле это помогает ощутить связь с ребенком. Муж с трепетом до сих пор вспоминает, как он ночью переживал, как он просыпался, когда сын просил кушать, мне, кажется, это такие важные моменты. Я надеюсь, это станет нормой, сейчас таких отцов много, надо чтобы еще больше» (председатель общественного объединения института детства «Ойна»).

По наблюдению экспертов при разводе происходит разрыв связи между ребенком и отцом, поскольку во многих семьях эта связь слаба. Роль отца чаще ассоциируется с ролью добытчика, и он мало взаимодействует с ребенком, поэтому, говоря словами эксперта «если родители развелись, то как-будто и с детьми развелись». Общение после развода значительно сокращается, происходит сепарация.

«Современная проблема семьи заключается в том, что зачастую не хватает отцовской привязанности, потому что роль отца связалась с ролью добытчика. Да, отец зарабатывает, заботится, но сколько времени он провел с ребёнком?! Поэтому привязанность к отцу номинальна. Например, если родители развелись, то как-будто отцы и с детьми развелись, реже общаются и встречаются. Потому что в свое время отец не вложил в ребенка и не сформировалась та нужная связь с ребенком. Привязанность – чувство, которое развивается постоянно. И она происходит до пубертатного периода, потому что в подростковый период происходит психологическая сепарация. Подростковый возраст – это тоже кризис в развитии, происходят конфликты с родителями, но это норма, которая приведет на новый уровень развития ребенка. Родители тоже должны пройти этот кризис. Сепарация – это норма» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности. г. Нур-Султан).

Данные массового опроса также демонстрируют довольно низкую степень участия мужчин во взаимодействии с детьми. Так, по данным исследования «Семейно-демографическая политика» (2021), с детьми чаще всего проводят время, занимаются, и совершают прогулки матери. Эту функцию выполняют 38,15% матерей, всего 2,1% отцов и в 40,2% семей родители делают это совместно.

Рисунок 1. Как распределяются следующие обязанности: занятия с детьми, прогулка, проверка домашней работы?

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

Важно, чтобы ребенок видел две ролевые и генетические модели. Социализация с одним родителем позволяет усвоить лишь одну поведенческую модель и у ребенка отсутствует представление о партнерском взаимодействии родителей. Другим важным аспектом, по мнению эксперта являет-

ся то, что при дополнительной помощи со стороны бабушек и дедушек у ребенка нарушаются представления о детско-родительской иерархии, так как родитель параллельно является ребенком для бабушки/дедушки:

«Каждый родитель демонстрирует ребенку свою ролевую и генетическую модель, потому что мама – это не папа, а папа – это не мама. И в разные периоды для ребенка важно присутствие каждого родителя. Если ребенок растет только с одним родителем, то он видит только одну поведенческую модель. Если мать повторно в браке, и новый партнер вполне тепло относится к детям, тоже хорошо. Есть своя особенность в монородительских семьях. Потому что у нас, как правило, мать или отец – одиночка воспитывают детей с участием бабушки или кого-то еще. Происходит конфликт иерархии. Так как мать еще дочь. И многие женщины, при общении с ними, жаловались именно на это, что их авторитет как родителя принижается, потому что они для своих родителей тоже дети. И у ребенка путаница, кто главный: мама или бабушка. Но они все вместе живут не от лучшей жизни, а потому что нет возможности оплачивать няню и т.д.» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности. г. Нур-Султан).

Поскольку семья является институтом первичной социализации, те модели, которые ребенок видит в ней, формируют его представления о взаимоотношениях между детьми, родителями и супругами:

«Первая система – это родительская семья. Потом начинается детский сад, потом школа, потом институты социальные. Потом вот и естественно, то, каким был этот опыт, первый опыт родительский, какие были отношения со значимыми взрослыми, то это естественно будет влиять на то, какие отношения будут строить эти дети. И зачастую надежные отношения там, где есть такая эмпатичная связь, надежная связь между ребенком и родителем» (частный практикующий психолог, г. Нур-Султан).

По мнению педагога со стажем, основной причиной сложности во взаимоотношениях между родителями и детьми является отсутствие доверия и взаимопонимания. В таких случаях при возникновении личных проблем и трудностей дети идут не к родителям, а к сверстникам:

«Важно взаимопонимание между родителями и детьми, нужно постоянно разговаривать с детьми. Когда возникают проблемы, надо чтобы дети не бежали на улицу, к друзьям, а обращались к родителям. Тогда между родителями и детьми будут выстраиваться доверительные отношения. Дети в родителях не должны видеть пожилых, ничего не понимающих людей, а видеть, тех людей, к которым они могут обратиться в любой момент. Родители их примут любыми, независимо от того, правы они или нет. Если будут не правы, объяснят. Самое главное - это взаимопонимание, чтобы было все гармонично» (педагог, Дворец школьников, г. Актобе).

По данным исследования «Социально-демографическая политика» в 2021 году, 50,3% родителей находятся с детьми постоянно. В сравнении с 2020 годом, когда многие семьи из-за ограничительных мер начали много времени проводить вместе, в 2021 году произошло снижение этого показателя на 7,4%. При этом выросла доля респондентов, которые собираются всей семьей и проводят свободное время с детьми как минимум раз в день (32,7%), каждые выходные и праздники – (8,3%).

Рисунок 2. Распределение ответов на вопрос «Как часто Вы проводите свое свободное время со своими детьми?», %

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

4,3% опрошенных проводят время со своими детьми два-три раза в неделю. Лишь 3,6% всех опрошенных респондентов проводят время со своими детьми очень редко – два-три раза в месяц и реже, и это самый низкий показатель за три года. Редкие встречи с детьми, от одного раза в день и реже, больше отмечают респонденты мужского пола¹³. По мнению экспертов, основной причиной, по которой родители проводят мало времени с детьми является загруженность на работе:

«Родители много работают: у нас и отцы работают, и матери работают, дети практически предоставлены сами себе. Отец приходит с работы уставший, мать приходит уставшая, а ребенок как бы понимает, что родители устали, что им надо отдыхать». Не всегда находишь время пообщаться с ребенком. Если ребенок сделал уроки, сыт, чист – считается, как бы выполнен родительский долг. Родители больше беспокоятся о материальном обеспечении (социальный педагог, г. Сарань).

Гипотеза экспертов о загруженности родителей на работе как главной причине малого количества времени, проводимого с детьми, подтверждается данными социологического исследования «Социально-демографический портрет семьи» (2021).

Рисунок 3. Что мешает Вам проводить больше времени со своими детьми? %

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

¹³ Социологическое исследование «Семейно-демографическая политика»/Нур-Султан: НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», 2021.

По данным аналитического отчета в рамках подготовки Национального доклада о положении детей в Республике Казахстан, большинство детей обсуждают с родителями учебу (19,4%) и здоровье (13,7%), увлечения и хобби (11,3%), профессиональное будущее ребенка (9,6%). 2,5 % детей утверждают, что не участвуют в семейных обсуждениях¹⁴.

Таблица 8. Ответы детей на вопрос: «Какие темы Вы чаще всего обсуждаете в семье?», %

Темы, обсуждаемые в семье	%
Вашу учебу	19,4
Здоровье Ваше и Ваших родных	13,7
Увлечения, хобби Ваши и Ваших родных	11,3
Ваше профессиональное будущее	9,6
События в мире, стране, Вашем населенном пункте	8,6
Работу родителей/родственников	7,9
Новости из соц. сетей, интернета	7,4
Интересные фильмы, сериалы, книги, передачи и т.д.	6,1
Ваше семейное будущее	6,9
Материальное положение Вашей семьи (семейные доходы, расходы)	4,4
Я редко (почти никогда) участвую в семейных обсуждениях	2,5
Политические события	2,2

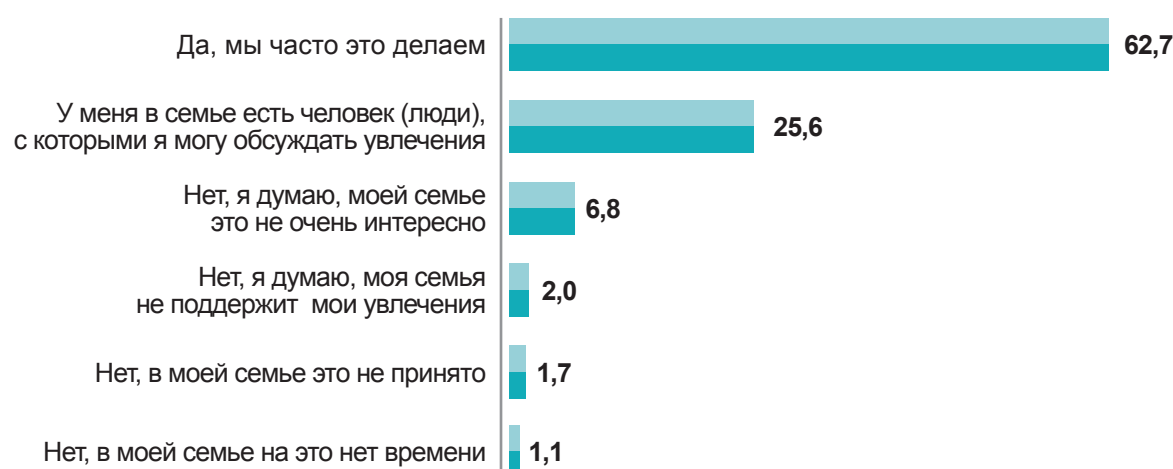
Источник: КОПД МОН РК, 2020

Необходимо учесть, что дети, отвечавшие на вопросы анкеты, по всей вероятности, отражают в основном ту тематику, которая имеет к ним непосредственное отношение. Скорее всего, круг проблем, обсуждаемых взрослыми, значительно шире и часто не предполагает участие детей. Так как опрос проводился среди детей школьного возраста, вполне объяснимо, что самой обсуждаемой темой стала их учеба (19,4%). Положительным моментом является то, что увлечения ребенка находятся в тройке самых обсуждаемых тем в семье. Важно, чтобы родители знали о предпочтениях и интересах детей. Отражением современных реалий можно считать и тот факт, что профессиональное будущее детей обсуждается чаще, чем их семейное будущее – это более характерно для социально и экономически развитых обществ. Также можно отметить низкий уровень политизации внутрисемейного диалога – политические события реже всего становятся темой для обсуждения в кругу семьи (2,2%). Следует обратить внимание на тот факт, что 2,5% детей не участвует в семейных обсуждениях.

¹⁴ Аналитический отчет по результатам социологического исследования в рамках подготовки Доклада о положении детей в Республике Казахстан. Нур-Султан, 2020. – 92 стр. МОН РК.

На вопрос: «Обсуждаете ли Вы в семье Ваши увлечения?» 88,3% детей ответили положительно. Следует обратить внимание на тот факт, что 11,6% детей не обсуждают свои увлечения и интересы с родителями. Самой распространенной причиной, по которой дети не обсуждают свои увлечения с семьей, является уверенность, что их семье это неинтересно. 2% детей считают, что близкие не поддержат и даже осудят их увлечения. Увлечения и хобби являются важной частью жизни ребенка, поэтому отсутствие обсуждения этого аспекта с близкими говорит о возможных проблемах в коммуникации в семье.

Рисунок 4. Ответы детей на вопрос: «Обсуждаете ли Вы в семье Ваши увлечения?», %

Источник: КОПД МОН РК, 2020

Увлечение и хобби – это важная часть жизни ребенка или подростка, но еще большее значение могут иметь личные переживания и опасения, характерные для процессов взросления. Насколько высок уровень доверия детей к другим членам семьи?

Рисунок 5. Ответы детей на вопрос: «Можете ли Вы обсудить со своей семьей личные вопросы, переживания опасения?», %

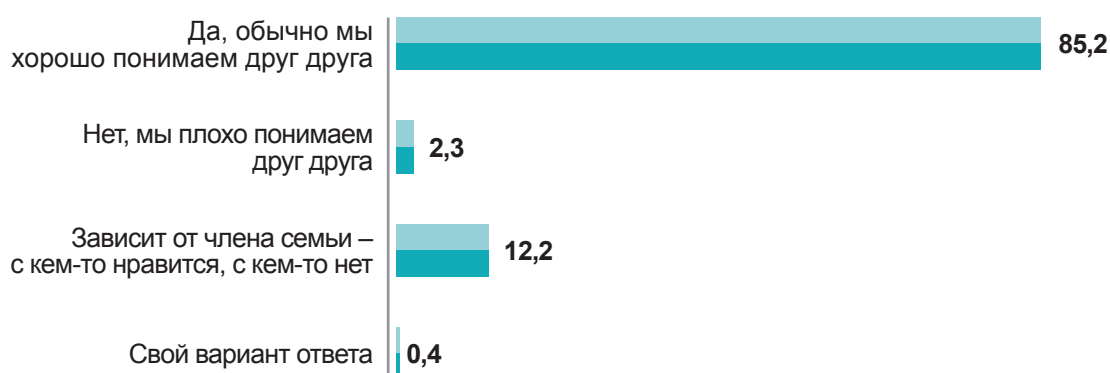

Источник: КОПД МОН РК, 2020

Подавляющее большинство респондентов ответили, что полностью доверяют своей семье и могут рассчитывать на ее поддержку. Однако, довольно значительное число детей указали, что боятся непонимания и осуждения (14,3%). Ситуацию несколько объясняет то, что наибольшая частота таких негативных ответов приходится на респондентов-подростков в возрасте 12-16 лет – 95,4% от числа выбравших такой вариант ответа. Но, это и повод для тревоги.

В целом, картина достаточно благополучная, но в некоторых семьях можно предположить сложности и сбои во внутрисемейном диалоге, которые могут связаны с переходным возрастом участников опроса. Большинство опрошенных (85,2%) любит общаться со своей семьей, 12,2% предпочитают общаться лишь с некоторыми членами семьи и 2,3% признали, что им не нравится общаться с домочадцами.

Рисунок 6. Ответы детей на вопрос: «Вам нравится общаться с членами Вашей семьи?», %

Источник: КОПД МОН РК, 2020

Важной составляющей в процессе коммуникации является трансляция ценностей в семье. Если обратиться к теоретическому-концепту Рональда Инглхарта и Кристиана Велцеля, то можно обратить внимание на изменение ценностей в сторону «самовыражения» как противоположность «выживания». Значительно выросла доля родителей, воспитывающих в детях самоуважение (на 14,5%), уверенность в себе (на 17%), справедливость (на 9,7%), духовный рост (на 13,1%), саморазвитие (на 6,4%), умение жить по средствам (на 2,4%). Ценности самовыражения ориентированы на достижение успеха, значимость личности, индивидуальность, права человека, прагматизм. Данный набор ценностей тесно перекликается с идеями духовной модернизации «Рухани жаңғыру».

Таблица 9. Какие ценности Вы, прежде всего, воспитываете в Ваших детях? %

	2020	2021
Самоуважение	28,5	43,0
Уважение к старшим	54,9	61,3
Трудолюбие	64,1	61,0
Уверенность в себе	20,6	37,6
Патриотизм	16,4	16,5
Помощь другим людям	12,6	11,7
Свобода	6,0	5,6
Справедливость	16,2	25,9
Индивидуальность	6,7	9,5
Духовный рост	6,0	19,1
Саморазвитие	13,7	20,1
Уважение культуры, языков, традиций представителей других народов	5,2	7,2
Умение жить по средствам	3,4	5,8
Умение адаптироваться в сложных ситуациях	13,7	11,5
Добропорядочность	-	0,4
Все вышеперечисленные ценности	0,7	0,7
Ответственность	-	0,2
Семейные ценности	-	0,2

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

Таким образом, можно наблюдать в целом благоприятную картину взаимоотношений в казахстанских семьях:

- внутрисемейный диалог большинства респондентов протекает активно и носит позитивный, доверительный характер;
- в нем отводится значительное место учебе, здоровью и увлечениям детей;
- традиции совместного времяпрепровождения, объединяющие семью, носят характер устойчивых социальных практик. Основной причиной, по которой родители не могут проводить достаточное количество времени с детьми, является загруженность на работе.
- значительно уменьшилась доля родителей, одобряющих телесные наказания;
- за год произошел довольно значительный сдвиг в сторону трансляции ценностей самовыражения (самоуважение, духовный рост, уверенность в себе, саморазвитие) в процессе воспитания детей.

1.3 Модели родительства в казахстанском обществе и их основные черты

Основными критериями моделей родительства являются: состав семьи (семья с двумя родителями или монородительская, нуклеарная или расширенная, количество детей), гендерное распределение

ролей, способ воспитания (самостоятельное либо делегирование функций другим лицам), стиль воспитания (авторитарный, демократический, попустительский, отчужденный).

Исходя из разного состава было выделено две группы моделей родительства:

- 1) Для семей с двумя родителями;
- 2) Для монородительских семей.

Для семей с двумя родителями были выделены следующие модели, на основе гендерного разделения ролей и передачи функций воспитания: традиционная, солидарная, делегирующая, неопределенная и эклектичная.

Рисунок 7. Модели родительства в семьях с двумя родителями

Традиционная модель родительства – характеризуется ориентацией на многодетность и традиционным распределением ролей, где отец рассматривается как глава семейства, ответственный за материальное благополучие, а на матери лежат функции воспитания детей и поддержания быта.

Солидарная модель родительства – это модель, при которой приоритет отдается детям и их образованию. Оба родителя несут равную ответственность за воспитание, нет жесткого распределения ролей

между отцом и матерью, они взаимодополняют друг друга.

Делегирующая модель родительства - родители в такой семье часто сосредоточены на карьере, и ответственность за воспитание детей чаще передается (делегируется) другим лицам.

По мнению экспертов, в Казахстане не существует доминирования какой-то единой модели родительства, как правило – это смешанная модель, сочетающая в себе элементы нескольких моделей. При этом основная доля семей приходится на традиционные и солидарные модели родительства, с заимствованием элементов делегирующей модели.

«На мой взгляд, основная разбивка между традиционной и солидарной моделями. Есть небольшая доля ситуативной и делегирующей моделей. У нас идет микс. Делегирующая модель – это, когда ребёнок воспитывается у бабушки с дедушкой, эти же черты характерны и для традиционной семьи. По умолчанию родительство это папа и мама, но у нас – это три поколения» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

«В городских семьях преобладает традиционный вариант совместно с делегирующей моделью. Если в сельской местности, в провинции преобладает делегирующая старшему поколению. В городе делегирующая в детские сады, няням. Для молодых характерна ситуативная, смешанная» (социолог, КазГЮУ, г. Нур-Султан).

«Делегирующая и традиционная, они преобладают в наших казахстанских семьях. До сих пор сохраняется традиция, что первенца отдают на воспитание бабушкам и дедушкам. Работающие родители отдают детей бабушкам и дедушкам, т.к. и мама, и папа работают» (социальный педагог, г. Сарань).

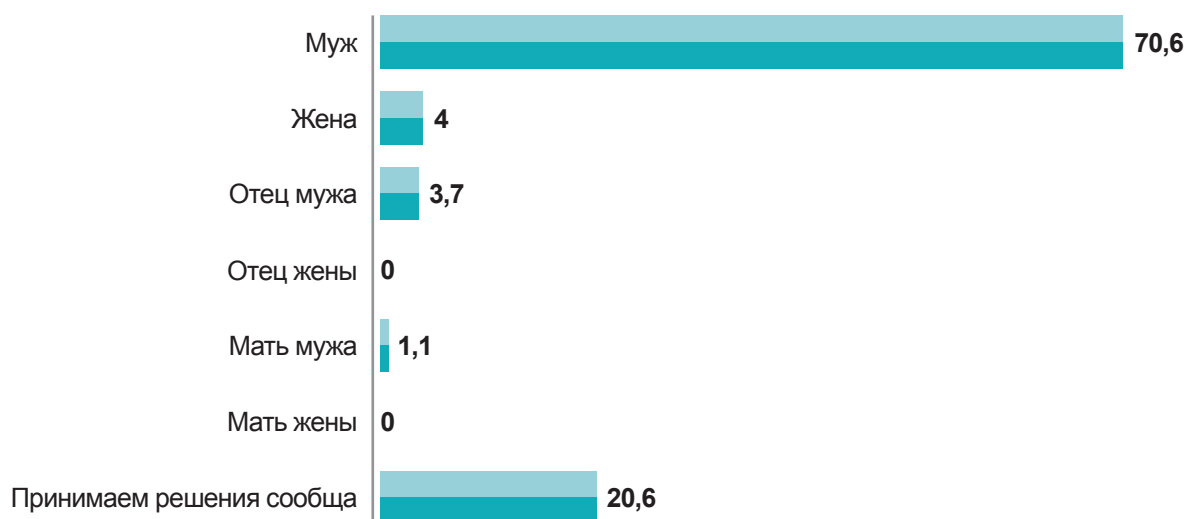
Большинство экспертов отмечают наличие традиционного распределения ролей в казахстанских семьях. Как правило для мужчины – это роль главы семейства (принятие решений) и материальное обеспечение семьи, для женщины – устройство быта и уход за детьми. По поводу рациональности данного распределения ролей мнения экспертов разделились: часть из них считает данное деление оправданным, другая часть считает его не в полной мере обоснованным, объясняя необходимостью адаптироваться под современные реалии:

«В каждой семье роли должны распределяться таким образом, как комфортно самой семье. Ничего страшного, если мужчина приготовит поесть или помоеет посуду. Мужчина и женщина должны показывать взаимоуважение. Дети учатся на поведении родителей. Так же, считаю, что женщины могут взять на себя некоторые обязанности мужчины в семье. Нынешнее время позволяет шире смотреть на эту тему. Везде должна быть золотая середина» (завуч по воспитательной работе, г. Нур-Султан).

«Речь должна идти о равной ответственности, о том, что родительство должно быть осознанным как со стороны матери, так и со стороны отца. Оба должны быть гибкими, адаптивными, иметь общие ценности, для того чтобы не конфликтовать, иметь общее представление какой должен быть отец или мать. Общество тоже должно привязывать больше об ответственности и осознанности, не делая упор на гендер (преподаватель социологии семьи, г. Караганда).

Традиционное распределение ролей и преобладание патриархальных установок в казахстанских семьях подтверждается количественными данными. Так, в 70% семей главой считается муж, в 4% семей – жена, в 20,6% семей решения принимаются сообща. Примечательно, что в 3,7% семей главой семьи является отец мужа, в 1,1% семей главой является мать мужа, но ни в одной семье главой не являются родители жены. Получается в 75% семей главенство в семье определяется по мужу.

Рисунок 8. Как Вы считаете, кто является главой Вашей семьи? %

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

По мнению экспертов, на данный момент во многих семьях работают оба родителя, соответственно функция воспитания также должна распределяться равномерно:

«Если мы говорим про 21 век и городскую местность, говорить о гендерном делении и его необходимости очень странно. Поскольку современная жизнь устроена таким образом, что функция зарабатывать деньги принадлежит обоим родителям, функцию воспитания в идеале также выполняют оба родителя, либо один родитель, если со вторым что-то случилось» (Эксперт 3, психолог, г. Нур-Султан).

Таблица 10. Ответственные за материальное обеспечение семьи

	%
Муж	47,6
Жена	2,2
Совместно	48,9
Другой член семьи	1,0
Нет такой обязанности в семье	0,0
Затрудняюсь ответить	0,2

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

«Нам нужно стремиться к равноправию мужчин и женщин. Ведь есть мужчины, которые готовы выходить в декрет, а есть женщины, которые наоборот, хотели бы работать. И это должно быть нормой. Об этом нужно говорить, потому что многие может и хотят, но считают, что стыдно. Все это происходит в силу традиций» (психолог по работе с детьми с особенностями в развитии, г. Нур-Султан).

В качестве основного аргумента равного распределения обязанностей эксперты говорят о взаимозаменяемости функций. Исключение, по их мнению, составляют лишь какие-то определенные биологические возможности, играющие роль преимущественно на ранней стадии развития ребенка (например, грудное кормление).

«У меня нет явного деления функции отца и матери. В целом, они взаимозаменяемы. По большому счету, я не назову первичных гендерных функций, за исключением каких-то биологических возможностей: кормление и т.д. если говорить о со-

циальных родительских ролях (уход, продвижение ценностей, участие в семейных ритуалах), то считаю, что все это 50/50» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

Неопределенная (ситуативная) модель родительства характеризуется трудностью идентификации с родительской ролью, она свойственна чаще молодым семьям.

«Неопределенная модель характерна для неблагополучных семей, где ребенок не был осознанным выбором. В таких случаях сложно, если мать одна без поддержки мужчины и она должна быть и папой, и мамой» (эксперт по семейному развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

В ходе исследования нами была дополнительно выявлена **эклeктичная модель**, при которой женщина распоряжается бюджетом и считается главой семьи, при этом она же выполняет всю основную работу по дому и воспитанию детей. Эклeктика представляет собой сочетание разнородных элементов. В данном случае роль главы семьи сочетается с рутинными обязанностями (уборка, глажка, стирка, мытье посуды). Как правило, мужчины, занимающие статус главы семьи, редко выполняют эти обязанности.

Так, по данным социологического исследования в 4% семей, главой семьи считается жена, в 2,2% семей женщины ответственны за материальное обеспечение семьи. При этом рутинные обязанности в виде уборки, стирки и мытья посуды выполняют не более 0,9% мужчин.

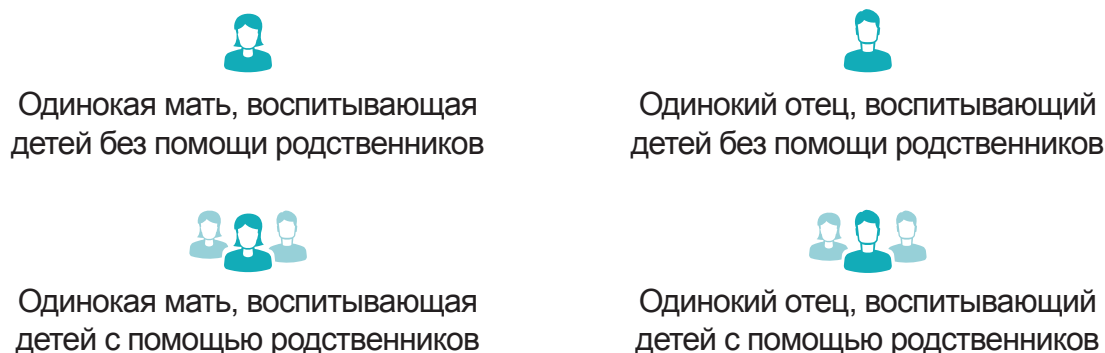
Таблица 11. Выполнение каждодневных обязанностей в семье, %

	Уборка	Стирка	Мытье посуды	Глажка вещей
Муж	0,9	0,5	0,5	2,0
Жена	80,7	86,3	86,3	84,7
Совместно	14,2	9,2	9,2	9,3
Другой член семьи	4,0	3,1	3,1	3,5
Нет такой обязанности в семье	0,2	0,9	0,9	0,4
Затрудняюсь ответить	0,0	0,0	0,0	0,1

Источник: социологическое исследование «Семейно-демографическая политика» (2021)

В Казахстане довольно высока доля монородительских семей, в большинстве из них детей воспитывает мать. Иногда в воспитании детей в монородительских семьях с матерью бывают задействованы другие родственники (бабушки, дедушки, тети).

Рисунок 9. Модели родительства в монородительских семьях

Гораздо реже встречаются семьи, где отец воспитывает детей в одиночку. Чаще всего отцу помогают другие родственники, преимущественно женщины (сестры, матери, бабушки).

Мнение экспертов по поводу воспитания в таких семьях разделилось. Большая часть экспертов считает, что для гармоничного воспитания ребенка и перенятия полоролевой модели взаимоотношений необходимы оба родителя. Но есть мнения, согласно которым, важно не количество родителей, а качество воспитания, иногда один родитель может дать ребенку больше, чем двое.

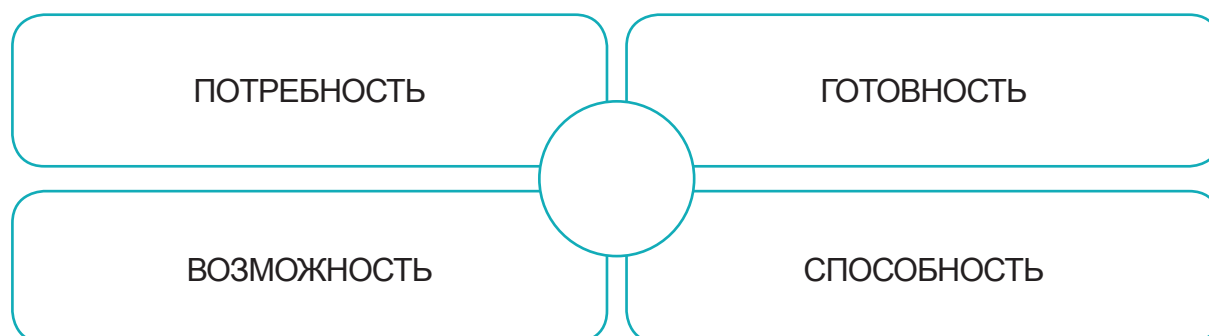
2. РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И СПОСОБЫ ЕГО УКРЕПЛЕНИЯ

2.1 Барьеры в реализации родительского потенциала и пути их преодоления

По итогам анализа экспертных интервью и данных официальной статистики были выявлены как положительные, так и отрицательные тенденции развития родительства в Казахстане. К положительным тенденциям можно отнести: вовлеченность старшего поколения (бабушек и дедушек в воспитание детей), рост суммарного коэффициента рождаемости, внимание общественности к повышению роли отца в воспитании детей, распространение дискурса вовлеченного отцовства, снижение случаев ненадлежащего исполнения родительских обязанностей, согласно данным официальной статистики. К отрицательным тенденциям можно отнести гендерный дисбаланс распределения ролей в семье, низкая доля отцов, занимающихся воспитанием и совместным досугом с детьми, наличие ранних браков, довольно высокая доля разводов, применение телесных наказаний в отношении детей, наличие неблагополучных и малообеспеченных семей как в городской, так и в сельской местности, малая осведомленность родителей об увлечениях и окружении детей. Негативные тенденции связаны прежде всего с недостаточным развитием родительского потенциала в некоторых семьях.

Родительский потенциал можно определить, как совокупность данных от природы и формирующихся ресурсов личности, социальной группы и общества в реализации родительской роли, обеспечивающих способность к рождению, заботе и воспитанию детей. Родительский потенциал может включать в себя как реальные, так и потенциальные ресурсы. Основными структурными элементами родительского потенциала являются: потребность, готовность, способность и возможность для реализации родительской роли.

Рисунок 10. Структурные компоненты родительского потенциала

1) Потребность в родительстве включает мотивационно-деятельностные характеристики для осуществления заботы и воспитания детей, включая эмоционально-теплое отношение, позитивную мотивацию деторождения, ценности и установки по отношению к детям, потребность в детях.

2) Готовность к родительству заключается в принятии родительской роли, осознании себя родителем, приоритетности родительской сферы в жизненных планах, родительских установках.

3) Способность раскрывается в предрасположенности к действиям в отношении детей, родительских практиках, знаниях и опыте взаимодействия с детьми, практических навыках, родительской компетентности.

4) Возможности понимаются нами, как соотношение притязаний с внешними и внутренними ресурсами, как специфическими для родительской роли (оценка качества репродуктивного здоровья, знаний, навыков и др.), так и универсальными (умение преодолевать трудности, способность контролировать свою жизнь)¹⁵.

Иными словами, родительский потенциал представляет собой совокупность значимых для родителя ценностей, установок, знаний и навыков, которые раскрываются в отношении к детям и реализуются (могут быть реализованы) в родительских практиках при принятии родительской роли в определенных жизненных условиях. Родительский потенциал может быть высоким, а может быть сниженным. Таким образом, родительский потенциал характеризуется качеством и уровнем развития эмоциональных, когнитивных, ценностных, поведенческих ресурсов, проявляющихся в отношении к детям и реализации личности/социальной группы в родительской роли.

На основе экспертных интервью нами были выделены несколько групп барьеров в реализации родительского потенциала:

- экономического характера;
- ценностно-нормативного;
- информационного характера;
- институционального характера;
- психологического характера;
- административно-правового характера.

¹⁵ Безрукова О. Н. Модели родительства и родительский потенциал: межпоколенный анализ // Социологические исследования. 2014. № 9. С. 85-97

Рисунок 11. Барьеры для реализации родительского потенциала:

- **ЭКОНОМИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА** (экономические трудности, сложности с трудоустройством и приобретением жилья, нехватка средств на достойное содержание семьи)
- **ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА** (качество и доступность здравоохранения, дошкольного воспитания, основного и дополнительного образования, развитие инфраструктуры (доступность детских садов, медицинских услуг и диагностики)
- **ИНФОРМАЦИОННОГО ХАРАКТЕРА** (отсутствие информированности по вопросам репродуктивного здоровья, планирования семьи, родительства и доступных видах социальной поддержки)
- **ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА** (психологическая несовместимость партнеров, неблагоприятный психологический климат в семье, эмоциональная нестабильность одного или обоих родителей)
- **АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА** (законодательство, бюрократия, например, при постановке в очередь в детский сад, оформлении АСП и инвалидности)
- **ЦЕННОСТНО-НОРМАТИВНОГО ХАРАКТЕРА** (отсутствие четких ценностных ориентиров у части молодежи, нивелирование семейных ценностей, межпоколенческая разница в ценностях)

Проблемы **экономического характера** оказывают значительное влияние на родительство и условия для его реализации. Эксперты считают, что кризис брака – разводы связаны с материальными трудностями, сложностями с трудоустройством и приобретением жилья, нехваткой средств на достойное содержание семьи.

«Например, многие разводы происходят из-за материальных проблем и это означает, что в целом надо заниматься обществом, поднимать экономический уровень населения и тогда экономические причины развода уйдут в прошлое, останутся лишь личные нестыковки и уровень развода станет ниже» (Преподаватель социологии семьи, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

«Это можно наблюдать на фоне пандемии, положение, связанное с экономическим кризисом. Например, количество разводов связано с этим. Есть и экономические факторы, как безработица, что также сказалось на отношениях в семье» (Социальный работник поликлиники, г. Нур-Султан).

Эксперты акцентируют внимание на необходимости материальной и нематериальной поддержки семей со стороны государства. На протяжении какого-то периода времени должно быть сопровождение семей и детей вне зависимости от их материального положения. И поддержка не должна заключаться только на финансовых средствах, например, не оставаться долго без работы, иметь возможность вовремя устроить ребенка в детский сад, отправить ребенка в секции, кружки на бесплатной или льготной основе. Другим аспектом является снижение бюрократических процедур, например, при устройстве в детский сад, оформлении АСП, группы инвалидности на ребенка:

«Зарплаты должны быть такими, чтобы обеспечивать людям достойный уровень жизни. Дело не только в зарплатах, дело в целом в развитии всяких инфраструктурных возможностей, медицины, наличие детских садов, школ, секций. Возможность все это получить без каких-то там долгих проволочек» (Преподаватель социологии, в Е.Н.У. им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан).

К группе **ценностно-нормативных барьеров** относятся такие проблемы как: социальный инфантилизм, недостаток прагматизма и планирования в создании семьи, смещение приоритетов от родительства к карьере и сосредоточенность на себе.

Проблема социального инфантилизма

Отмечаются проявления социального инфантилизма и потребительского отношения к государству в некоторых семьях, получающих государственную поддержку. По мнению экспертов, существует категория родителей, которые ожидают всесторонней помощи от государства, не прикладывая собственных усилий для обеспечения семьи.

«Я не говорю о всех многодетных семьях, но часто за ними наблюдаю потребительское отношение к государству и низкий уровень ответственности. Складывается такое мнение «я рожаю, чтобы у меня была квартира, пособие». «А что ты можешь дать ребенку» – это уже «десятый вопрос» (Завуч по воспитательной работе, Школа дополнительного образования, г. Нур-Султан).

Более того, фиксируется нехватка ответственности у родителей в воспитании детей. Эксперты считают, что причиной может являться

нежелание родителей жертвовать своими интересами в угоду ребенку и некоторая ориентированность на себя, а не на потребности ребенка.

«Детско-родительские связи упираются в дисциплину и воспитание. Люди вырастают безответственными, а ребенок – это большая ответственность и самопожертвование, то есть отказ от своих интересов в угоду своего ребенка. Не каждый готов делать выше своих интересов. А человек должен с детства понимать, что ребенок – это большая ответственность. (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

Недостаток прагматизма и отсутствие планирования в создании семьи

Эксперты считают планирование важнейшей составляющей для создания семьи. Отсутствие этого компонента снижает родительский потенциал семьи на ранней стадии ее возникновения. Базовыми факторами для рождения ребенка являются наличие материальных ресурсов, эмоционально-психологических и физических ресурсов (в том числе состояние здоровья женщины) для его рождения и воспитания. Часть казахстанцев планирует данный процесс с учетом всех факторов, проявляя осознанность и здоровый прагматизм, но, к сожалению, существует и другая тенденция, когда пополнение семьи происходит спонтанно, без учета текущих проблем и при отсутствии базовых ресурсов, необходимых для рождения ребенка:

«Я бы общество поделила на две части. Первая часть, я все-таки вижу хорошую тенденцию, когда люди планируют семью, заботятся о детях, рожают детей по возможности и по здоровью. Это одна часть. Вторая часть, бездумно рожают подряд 3-4 ребенка, независимо от того, ухудшалось ли состояние здоровья женщин, есть ли у них условия проживания или нет» (Руководитель Частного фонда «Коргау Астана», г. Нур-Султан).

Доминирование авторитета старших и пренебрежение интересами личности ребенка

Что касается барьеров ценностно-нормативного характера, то основным препятствием для полноценной реализации родительского

потенциала стоит назвать принцип «уят», основанный на непоколебимом авторитете старших, неуважении к потребностям и личности ребенка.

«Когда навязывается чувство стыда «уят», это негативно сказывается на ребенке. В традиционных семьях всегда нужно слушать старшего, я считаю, что не всегда правильной является установка «старший прав». Нужно интересоваться, что волнует и интересует ребенка, а не говорить, что старший прав. Вместе с тем, бывает, что старшее поколение лезет в воспитание детей, как надо и не надо жить. Все это влияет на отношения детей с родителями» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

Ориентация родителей на собственные потребности

Эксперты отмечают смещение ценностей и одновременно смену приоритетов в психологическом восприятии молодых родителей. Например, восприятие родительства как основной функции и ценности для молодых пап и мам уже не так популярно. Молодежь сконцентрирована на своих потребностях и желаниях, но не на создании семьи.

«Современные семьи - это дети из неполных семей. Понятие родительства, чтобы ребенку душу отдавать - такое понятие было у наших матерей. Мать живет только детьми. У современной молодежи такого не так часто встретишь. Очень много соблазнов, которые родители хотят испробовать: отдохнуть, куда-то съездить и не спешат заводить семью, детей - не стремятся выйти замуж или жениться» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

«Кризис семьи, наверно, в том, что во средствах массовой информации идет такая мысль, что институт брака изжил себя, т. е., не обязательно создавать брак, чтобы быть счастливым. Если нас воспитывали так, что семья самое главное на свете, то сейчас ученики не стремятся к тому, что когда-то в будущем создадут семью. В этом и проявляется небольшой кризис. Девочки не стремятся создать семью, рожать детей, мальчики тоже думают, что семья – лишняя проблема» (Педагог, дворец школьников, Актобе).

Иллюзии и ожидания как причина кризиса

Барьерами **информационного характера** для реализации родительского потенциала ряд экспертов называют формирование социальными сетями и СМИ модели счастливой семьи с акцентом на дорогую жизнь. Разрушение иллюзий о быте семьи, нехватка материальных средств и завышенные ожидания становятся триггером конфликтов и распадом семьи.

«Супружеские пары, в принципе партнеры, сейчас предъявляют много претензий друг другу. Они развиваются на основе рекламы, которая пытается привить некие ценности людям, это все упирается на дорогую жизнь. В какой-то момент люди осознают, что их семья отличается от других не в лучшую сторону, которые они видят в телефонах, СМИ и интернете. Там они видят семьи с возможностями, которых у них нет. На этой почве человек начинает предъявлять своему партнеру за несоответствие каким-то идеалам, транслируемым активно» (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

По мнению экспертов, помимо государственного аппарата и НПО в работе по повышению родительского потенциала и информированности населения дополнительно должны быть задействованы 3 типа организаций: школы, библиотеки, поликлиники. На уровне школ рекомендуется вводить уроки полового воспитания.

«Внедрение системы полового просвещения, информирования о репродуктивных правах и изменениях в законодательстве. Создание института по противодействию домашнему насилию, комплекса профилактических мер в данном аспекте, развитие института ювенальной юстиции, повышение осведомленности молодежи о половом здоровье» (Психолог, г. Нур-Султан).

Некоторые эксперты предостерегают в вопросах полового воспитания, говоря о необходимости учета целевой группы, например, подростков из религиозных семей, где запрещается обсуждать подобные вопросы или жителей консервативных регионов сельской местности. Поэтому важно учитывать ментальность, региональные особенности и религиозность.

«Я не представляю развитие полового воспитания в религиозных семьях. Нужно как-то избирательно, в зависимости от целевой группы это делать. Кто-то вообще не будет воспринимать это, кому-то это будет неприемлемым» (Преподаватель социологии семьи, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

Рисунок 12. Организации, которые рекомендуется задействовать дополнительно в укреплении родительского потенциала

ШКОЛЫ

- Внедрить уроки репродуктивного здоровья, планирования семьи, обсуждать вопросы психологического здоровья (тема дружбы, антибуллинга)

ПОЛИКЛИНИКИ

- Проводить женские консультации до рождения и после рождения ребенка, организовывать мероприятия с мамами

БИБЛИОТЕКИ

- Укреплять роль библиотек в проведении информационно-просветительских и досуговых мероприятий укреплять, оборудовать мультимедийные и игровые комнаты

Рекомендуется внедрить со школы уроки полового воспитания, репродуктивного здоровья, информировать о вопросах психологического здоровья (тема дружбы, антибуллинга, что делать, если тебе плохо). В качестве основного транслятора предлагается школа.

Для проведения информационно-просветительских мероприятий нужно укреплять роль библиотек. По словам экспертов, на западе библиотека представляет собой целый социальный центр, с дополнительной комнатой для родителей с маленькими детьми.

«Пока дети играют, родители могут провести семинар, пообщаться. Для детей постарше есть мультимедийные комнаты, не у всех семей есть возможность посмотреть мультфильмы с больших экранов, а это там бесплатно» (Эксперт по семейному развитию и детской безопасности, г. Нур-Султан).

Также экспертами рекомендуется задействовать поликлиники для проведения женских консультаций не только до рождения, но и после рождения ребенка, организации мероприятий с мамами. Также рекомендуется реализовывать программы для контроля и улучшения репродуктивного здоровья женщин.

«Нужно пропагандировать здоровье женщин и реализовывать специальные программы, чтобы женщина репродуктивного возраста два раза в год могла проходить квалифицированное обследование за счет государства (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

К барьерам **институционального характера** относятся проблемы качества и доступности здравоохранения, дошкольного воспитания, основного и дополнительного образования, неполноценное развитие инфраструктуры в форме доступности детских садов, медицинских услуг, диагностики и условий для комфортного передвижения.

Неразвитость детской инфраструктуры

Неразвитость инфраструктуры также создает препятствие родителям. Эксперты отмечают нехватку удобных пандусов для детских колясок и удобных туалетов для детей и родителей с маленькими детьми. Но удобство – не основной критерий. Отмечается отсутствие условий для обеспечения безопасности детей.

«В первую очередь, мы должны смотреть через призму ребенка, если в этом обществе ребенку безопасно, если удобно, если мама с коляской может проехать везде, не говоря уже о тех людях, которые сами в коляске. У нас же элементарно мама с коляской проехать не может, вот эти пандусы, с подъезда выходишь убийственные, на которых ты даже пешком не пройдешь. Какие-то вот такие элементарные, казалось бы, вещи, которые не требуют ничего особенного для их исполнения, это просто техническая вещь, которую можно сделать. Элементарно, если пойдешь в магазин, есть ли туалет для мамы с ребенком, если у тебя сын, а ему допустим семь лет и ты не готова отпустить его в мужской туалет одного, например, я не всегда готова, если у нас рядом папы нету, что мне делать, мне вести его в женский туалет, большого мальчика, семилетнего. Что делать, если нет общего туалета, а если общий туалет, есть комната матери и ребенка, а как же отец и ребенок. Хотя отец вышел с ребенком погулять, где ему памперс менять. В комнате матери и ребенка, где мать грудью кормит. Как сделать безопасно для ребенка, у нас очень много, где небезопасно для ребенка, чаще всего небезопасно, чем безопасно» (Председатель ОО институт детства «Ойна», г. Нур-Султан).

К барьерам **психологического характера** относятся проблемы во взаимоотношениях, психологическая несовместимость партнеров, неблагоприятный психологический климат в семье, эмоциональная нестабильность одного или обоих родителей.

«Внутренние факторы – это ситуации, когда люди могут не сойтись с характерами, измениться со временем, причины могут быть внутри семьи» (Социолог, г. Нур-Султан).

«Даже вот, как бы семья они не разговаривают, взаимоотношение между родителями и детьми - это самый первый фактор. Если они с детьми не разговаривают, то ребенок будет стесняться, говорит что-либо маме. Почему они в гражданском браке? Потому что они боятся сказать родителям. Они боятся сказать почему? Потому что мама будет ругать, либо папа будет ругать. Потому что она уехала учиться или работать. Деньги не зарабатывает, не учится, а уже живет с женщиной. Вот поэтому взаимоотношения» (Координатор Дома мамы, г. Нур-Султан).

Барьеры усыновления

Отношение к такой щепетильной теме, как усыновление, среди экспертов крайне неоднозначно. По мнению одной части экспертов наше общество не готово к подобной практике, несмотря на усилия государственных органов по облегчению процедуры.

«К усыновлению относятся отрицательно, как бы государство не продвигало усыновление, упрощая всю бюрократию. Думаю, что общество не созрело и относится с осторожностью к этому» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

По информации Национального агентства по усыновлению, основными проблемными аспектами в данной сфере являются случаи «вторичного сиротства», отсутствие программ профилактики «вторичного сиротства», отсутствие обязательной специальной подготовки приемных родителей, предусмотренной законодательством и ряд других проблем:

- ежегодно ~ 11 % приемных детей возвращают в детские дома;
- 40 % воспитанников учреждений проживают в учреждении до совершеннолетия;

- законодательством не предусмотрена обязательная подготовка потенциальных приемных родителей;
- учреждениями не ведется подготовка детей к жизни в приемной семье;
- отсутствует система сопровождения приемных семей после устройства в семью;
- не налажена система подбора семей и детей для совместного проживания;
- нет специальных социальных служб, работающих с неблагополучными семьями, оказавшимися на грани отобрания или отказа от детей;
- отсутствуют программы профилактики «вторичного сиротства»¹⁶.

Для решения проблемы неподготовленности к усыновлению в Казахстане существуют школы приемных родителей. Здесь можно через социальных работников, психологов, медицинских работников, юристов получить всю необходимую информацию. Слушателем школы может стать любой взрослый человек или семейная пара, планирующие усыновить или взять на воспитание ребенка, а также те, кто уже воспитывает приемных детей. Обучение в школе бесплатное. Занятия проходят в небольших группах, конфиденциально, чтобы у каждого была возможность высказаться, задать вопросы, пообщаться с опытными приемными родителями и специалистами¹⁷.

Один из экспертов считает, что к вопросу усыновления необходимо подходить с точки зрения готовности к детям в принципе. Барьерами в данном случае могут являться отсутствие информационно-просветительских и институциональных условий. И поскольку воспитание усыновленного ребенка требует должной подготовки родителей со стороны, например, психологов и социальных работников, то необходим комплексный подход и поддержка государства в этом вопросе.

«К усыновлению готовы настолько, насколько готовы к воспитанию детей в целом. Приемный ребенок обладает рядом особенностей. Важно, чтобы приемные родители получали соответствующую социальную, психологическую поддержку. Я не уверен, что у нас есть такая поддержка и является достаточно качественной» (Психолог, КАЗГЮУ, г. Нур-Султан).

Также эксперты выражают мнение, что казахстанцы в целом прояв-

¹⁶ <http://dom-mamy.kz/kontakty/nau/>

¹⁷ https://egov.kz/cms/ru/articles/guardianship/2Ffoster_parents

ляют заинтересованность в усыновлении, апеллируя высокой статистикой бездетности многих семей и очередью на усыновление детей. Причем, респонденты винят в этом административные барьеры в подготовке и сдачи необходимых справок и прохождении процедур, а также искусственно создаваемые бюрократические препоны лично задействованных в положительном решении чиновников.

«Қазақстанцы готовы к усыновлению детей – очень много бездетных пар ожидают своей очереди для усыновления. Проблемные аспекты - очень много бюрократии. Пока родители готовят необходимые справки-проходит много времени и это очень тяжелая процедура» (Педагог, Дворец школьников, г. Актобе).

Один из экспертов отметил тенденцию заинтересованности и результативности усыновления со стороны более зрелых родителей, так как, учитывая строгие требования органов опеки, не все молодые люди могут позволить принять в свою семью ребенка из детского дома или дома малютки.

«В основном усыновляют детей люди не молодого возраста, так как молодежь не стабильная в экономическом плане. Есть жесткие правила у органа опеки: доход, жилищные условия, психологическая готовность и т.д. Отказ от ребенка связан с экономическим положением» (Социальный работник поликлиники, г. Нур-Султан).

Рекомендации экспертов

Обнаружение причин и барьеров помогает оценить масштаб проблемы реализации родительского потенциала в Казахстане.

Исходя из типа барьеров, эксперты рекомендуют пути решения и улучшения условий реализации родительского потенциала. Например, через **обучение и повышение информированности будущих и настоящих семей** посредством курсов, организованных квалифицированными специалистами.

«Было бы здорово, если была организация для семей и будущих семей, приемных родителей, где они проходили курсы с квалифицированными специалистами, психологами, соцработниками» (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

«На примере школ приемных родителей необходимо создать школу семейных отношений, где обучали бы людей «что такое родительство», «с какими трудностями может столкнуться семья». (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

Важность пропаганды позитивного образа семьи и образцов успешного человека – семьянина неоспорима. Семейные ценности, как и любой другой вид ценностей, гибки и пластичны. Эксперты рекомендуют транслировать такие паттерны через социальные сети и СМИ, но важно – в непринужденной форме, чтобы избежать излишнего давления, которое может навредить восприятию.

«Желательно не в навязчивой форме, а нужны позитивные примеры для пропаганды осознанного родительства и успешных детей. Может быть, сделать побольше семейных Love story, например, раньше в советское время был популярен династийный подход, когда дедушка, родители, внуки на одной фабрике. Может сейчас это не применимо для нашего общества, но какие-то примеры можно находить и показывать, что без семьи смысл жизни неполноценен, что человек должен реализовываться и на работе, и в семье. Все, что навязывается, отталкивает» (Преподаватель социологии семьи, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

«Через социальные сети, через статьи в интернете и учителя в школе, в семье родители также должны прививать семейные ценности» (Педагог, Дворец школьников, г. Актобе).

При этом, эксперты рекомендуют не смешивать два подхода, светский и религиозный, при **трансляции семейных ценностей**, а опираться на научные исследования и достижения в области воспитания, полового воспитания и медицины.

«На государственном уровне следует бороться с мракобесием и порой с некоторыми традициями, что в текущих условиях не подходит для светской семьи. Словосочетание «традиционные ценности» и «национальная модель» сами по себе являются опасными. Под мракобесием я имел в виду подмену научных представлений, например, религиозными. Опирайтесь на

религиозные факторы, мифы, а не на научные факты, при репродуктивном планировании семьи, или вакцинации, например, в 21 веке не приемлемо (Психолог, КАЗГЮУ, г. Нур-Султан).

Важным элементом воспитания должен быть подход, основанный на **развитии разносторонней личности ребенка** без подавления и без переноса личного, а не общенаучного и педагогического опыта учителя. Такой подход ставит в центр семейной политики – ребенка, как источника первого уровня, который в дальнейшем будет влиять на других членов семьи.

«Наша система должна быть не по принципу «аузынды жап», а по не репрессивным принципам, не подавляя ребенка, не внушая ему индивидуальные галлюцинации педагога, а, наоборот, образование должно развивать критическое мышление. Тогда и подтянется институт семьи» (Психолог, КАЗГЮУ, г. Нур-Султан).

Для нивелирования **экономических барьеров** приводится рекомендация по **применению комплекса мер: от льгот для молодых семей до повышения уровня материальных выплат по уходу за ребенком.**

«Предоставлять льготные возможности для молодых семей, вроде у нас говорят о таких программах, но то очередь, то невыгодные условия. Предоставлять льготное жилье, уменьшить очередь в детских садах. Обеспечить достойную оплату по уходу за ребенком, вроде, как она у нас есть, вроде, как и нет» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

Успешные зарубежные практики

На основе своего и зарубежного опыта эксперты считают верным ориентироваться на практики ряда стран с наилучшими методиками родительского воспитания. Например, опыт США в случае бытового насилия, когда ребенку немедленно вызывают социального работника, создаются необходимые условия для устранения угрозы, а только впоследствии – разбирательство в обстоятельствах дела.

«В плане решения вопросов бытового насилия, можно перенять опыт США. Там не надо ждать заявления от кого-то и

т.д., если кто-то заметил малейшее насилие в отношении ребенка или женщины в магазине и т.д., то приезжает полиция, уводят агрессора, вызывают социального работника ребенку. То есть сначала создаются условия, а потом идет разбирательство. У нас тоже должна быть немедленная реакция на подобные ситуации» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

Также эксперты считают правильным предоставление большей свободы детям, отношение к ребенку как к сформированной личности со своими границами и желаниями, как это практикуется во многих западных странах.

«Я видела за рубежом как воспитывают друзья своих детей. Там родители дают больше свободы для детей, интересуется его мнением. Там нет такого, как у нас, ребенок может закатывать истерику, и родитель не станет ругать ребенка за это, потому что ему тоже необходимо выпустить пар. Там меньше агрессии» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

«Можно перенять западную модель в предоставлении свободы ребенку и возможностей самовыражения» (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

Один из экспертов рекомендует создание экономических условий для полноценного функционирования семьи, как в Германии, в форме сокращения рабочего дня и предоставления отпуска по уходу за ребенком отцу. Помимо этого, были упомянуты программы материальной поддержки немецких семей со стороны правительства – пособия по материнству, материальная помощь на содержание ребенка и пособие на ребенка вплоть до 18 лет.

«Опыт Германии по сокращению рабочего дня упирается в экономические возможности государства. Нам нужно заимствовать социальную нематериальную поддержку любых форм семьи (моносемьи, многодетные семья): сокращение рабочего дня, предоставление отпуска не только женщине, но и мужчине, и т.д. Там за рождение каждого ребенка выплачивают 8000 евро. В Германии все очень четко, в зависимости от количества детей, семья может претендовать на какие-то по-

ощрения и льготы. Там мощная поддержка» (Преподаватель социологии семьи, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

Популярной рекомендацией среди экспертов стали меры материальной поддержки, например, программа материнского капитала в Российской Федерации. Мотивацией для этого стал факт отсутствия материальной поддержки со стороны государства молодым семьям долгое время.

«Практика поддержки молодой семьи: если ты многодетная семья, то могут предложить няню, подушку безопасности. Программа «Материнского капитала» России не идеальна, но есть хорошие аспекты. Финансовая поддержка стимулирует рождаемость. Нужно поддерживать молодежь, которая стремится куда-то, и вырастет поколение создателей, а не потребителей» (Завуч по воспитательной работе, Школа дополнительного образования, г. Нур-Султан).

«Элементарная помощь нашим семьям в виде материнского капитала как в России или пособия до 3 лет даст мощный эффект в деторождении. Нам достаточно протянуть не то, что руку, а просто палец, любой семье, они отзовутся рожать второго, третьего, четвертого ребенка, потому что люди соскучились по господдержке. Как показывает практика, в России материнский капитал привел к очень хорошим результатам» (Преподаватель социологии семьи, КарГУ им. Е.А. Букетова, г. Караганда).

Также эксперты рекомендовали опыт Сингапура по созданию условий молодым семьям, занятым научной деятельностью, посредством финансовой поддержки по оплате проживания и обучения.

«Сингапурский опыт... Молодежи, которая занята наукой, учебой дать возможность иметь детей, предоставляя преференции: квартиры, оплатить учебу, которую не могут сами оплатить» (Педагог, Дворец школьников, г. Актобе).

В качестве институциональных мер поддержки эксперты рекомендуют систему социальных служб по поддержке молодых родителей в США, включающую работу социальных педагогов, социальных работников и работников полиции.

«Американский опыт, когда в каждой школе функционирует своя социальная служба по поддержке молодых (подростковых) родителей. У нас есть эти курсы, но больше на уровне теории. У них есть также специальная бригада на уровне муниципальных служб, оказывающая помощь специальным семьям. У них ведется совместная работа мультидисциплинарной бригады, в составе которой есть инспектор по несовершеннолетним, социальный педагог, социальный работник, участковый. Они оказывают помощь семьям разной категории: кризисная, молодая, обычная и др.» (Социальный работник поликлиники, г. Нур-Султан)

Таким образом, уже сформировавшиеся и вновь возникающие барьеры для родительства требуют постоянного мониторинга для анализа. Для разрушения всех видов барьеров нужна комплексная системная работа заинтересованных сторон, государственных органов, неправительственных организаций, учреждений здравоохранения и образования, социальных служб и т.д. Но главная работа в этом направлении происходит именно в семьях, которые, имея перед собой полный арсенал способов и инструментов решения своих проблем, должны быть полны решимости предпринимать те или иные действия.

2.2 Зарубежный опыт реализации и стимулирования родительского потенциала

ДАНИЯ ежегодно занимает лидирующие позиции в международных рейтингах стран, благоприятных для воспитания детей и стран с высоким уровнем реализации прав ребенка, а также является лидером в рейтинге стран по уровню счастья. Укрепление родительского потенциала в Дании происходит как на ценностно-нормативном, так и на материальном и законодательном уровнях. Государство поддерживает материнство и родительский отпуск¹⁸. При этом декретный отпуск в Дании является непродолжительным. Матери ребенка положено четыре недели отпуска по беременности. Если она работает в общественной организации, то восемь недель. Кто-то выходит на больничный и раньше: по рекомендации врача или из-за специфических условий работы. Общая длительность декретного отпуска в Дании составляет 18 недель, при этом выплачивается 53% от заработной платы. Это больше, чем в других нижеперечисленных странах по продолжительности, но меньше, по размеру выплат.

¹⁸ Шалаева С.Л. Зарубежные социальные практики в семейной политике // Вестник Марийского государственного университета. 2016. Т. 10. № 2 (22).

Таблица 12. Отпуск по беременности и родам по странам, 2021 г.

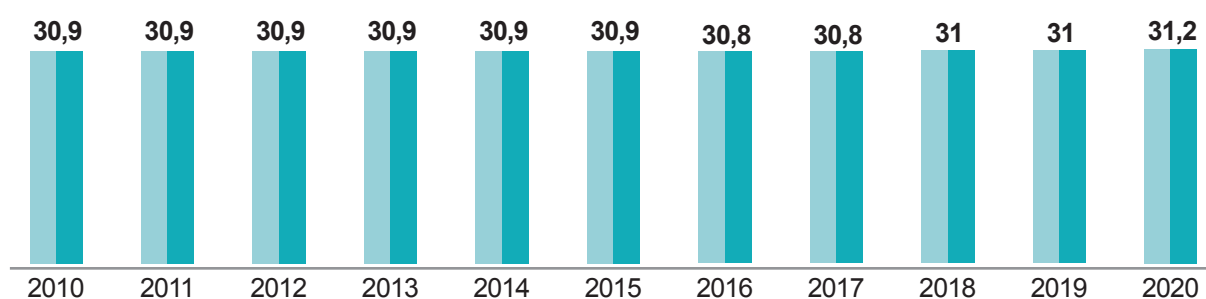
Страна	Оплачиваемые недели	Доля выплат от зарплаты, %	Численность населения в 2021
Дания	18	53	5 813 298
Германия	14	100	83 900 473
Япония	14	67	126 050 804
Норвегия	13	94	5 465 630
Швеция	12.90	77	10 160 169
США	-	0.00	332 915 073

Источник: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/maternity-leave-by-country>
(*Более подробный перечень стран представлен в приложении 5)

Матери, ожидающей двойню или тройню, положено столько же декретного отпуска, сколько и маме одного ребенка. Количество детей также никак не отражается на оплате декретного отпуска. Мамам двойняшек полагается дополнительное детское пособие, которое они будут получать в течение семи лет после рождения детей. Пособие на детей в Дании платят до 18 лет, оно достигает максимума сразу после рождения и постепенно снижается к 18 годам.

К родительству в Дании приходят в довольно зрелом возрасте. Так, средний детородный возраст женщин составляет 31 год.

Рисунок 13. Средний детородный возраст женщин в Дании (динамика по годам)

Источник: <https://www.statista.com/statistics/575758/average-age-of-women-given-birth-in-denmark/>

В целом в Дании к беременной женщине относятся так же, как и к любой другой. Поэтому, в основном, все матери продолжают вести активную жизнь: ходить на работу, вечеринки и заниматься спортом.

В Дании действует закон «о социальном сервисе» (2014)¹⁹. Одна из глав закона посвящена работе с детьми: защите прав и оказанию помощи. Государство вмешивается в дела семьи, если ребёнку плохо, если он растёт в неблагоприятных условиях. Согласно датскому законодательству, ребёнок получает социальную защищённость ещё на стадии формирования эмбриона в животе матери. Например, если беременная женщина много курит или пьёт, или у неё психические

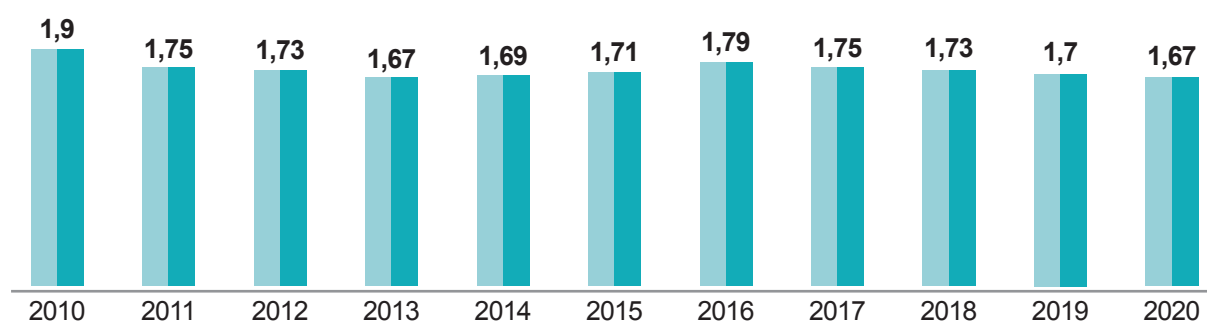
¹⁹ <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2014/577>

заболевания, это вызывает сомнения в том, что она способна заботиться о будущем ребёнке. Есть специальная категория медсотрудников, которые посещают семьи с новорождёнными. Они наблюдают, могут ли родители воспитать и обеспечить ребёнка. Если возникают какие-то проблемы, сотрудник предлагает свою помощь. Если помощи недостаточно, он может обратиться в отдел соцзащиты.

Дания была последней скандинавской страной, которая ввела запрет на применение телесных наказаний детей (1997)²⁰.

Анализ динамики за 10 лет демонстрирует снижение суммарного коэффициента рождаемости (среднее число детей на одну женщину) в стране: с 1,9 в 2010 году до 1,67 в 2020 году.

Рисунок 14. Суммарный коэффициент рождаемости в Дании

Источник: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-denmark/>

В Дании поддерживается вовлеченное отцовство. После рождения ребенка матери полагается 14 недель оплачиваемого декретного отпуска, отцу дают 2 недели. Помимо этого, обоим родителям предоставляется 32 недели декретного отпуска, которые можно поделить между собой. Не вся, но большая часть декретного отпуска оплачивается на 100%. Как долго можно получать полную зарплату во время декрета – обычно прописывается в рабочем контракте. После того, как заканчивается право на зарплату во время декрета, можно получить пособие по безработице на время оставшегося декрета.

В большинстве случаев декретный отпуск берут мамы, но сейчас все больше отцов делят декретный отпуск с мамами. Отцы в Дании принимают активное участие в развитии и воспитании детей.

Датчане ввели понятие «хюгге», означающее искусство быть счастливым, получать удовольствие от простых радостей, больше внимания и времени уделять друг другу, ценить каждый момент между работой и семейными делами. Чаще всего «хюгге» ассоциируется с семьей и с совместным времяпровождением.

²⁰ <https://endcorporalpunishment.org/ru/global-progress/>

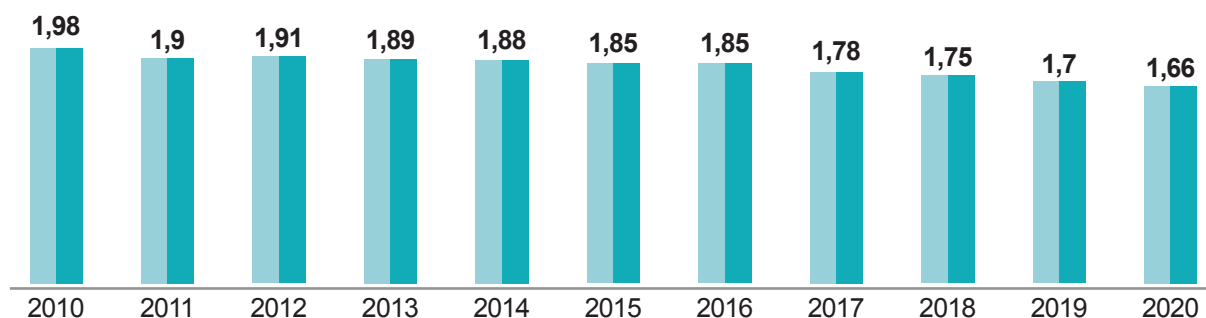
ШВЕЦИЯ является следующей страной, лидирующей в международных рейтингах лучших стран для воспитания детей.

В 1979 году Швеция стала первой страной в мире, в которой был принят Закон о защите детей от физического и психологического насилия. Это буквально означало, что родитель не имеет права бить ребенка или применять какую-то другую физическую силу к нему, не имеет права кричать и повышать на ребенка голос даже будучи у себя дома. В противном случае родителям грозила бы уголовная ответственность.

Родители стремятся предоставить детям свободу в выборе досуга. Их дети с дошкольного возраста играют в активные игры — катаются на велосипедах, лазают по деревьям, турникетам, бегают, прыгают, купаются в реке. Удивительно, что, несмотря на это, в Швеции один из самых низких показателей травматизма у детей. Шведы довольно спокойно относятся к тому, что их дети могут играть в свободные, неорганизованные игры и не стремятся записывать их в различные секции, если сами дети не изъявляют желания.

Шведские семьи чаще всего малодетны, в среднем на одну женщину приходится меньше двух детей. Динамика за 10 лет демонстрирует ежегодное снижение суммарного коэффициента рождаемости в Швеции.

Рисунок 15. Сумарный коэффициент рождаемости в Швеции, 2020 год

Источник: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-sweden/>

Государство прилагает большие усилия по поддержке семей с детьми. Пособие на ребенка в Швеции выплачивается до момента исполнения ему 16 лет. Пособие разделяется на обоих родителей и освобождается от налогов.

Каждый родитель имеет право на 240 дней отпуска по уходу за ребенком. Одинокий родитель получает 480 дней отпуска. Пособие по временной нетрудоспособности в настоящее время составляет 80% от суммы потерянного дохода, хотя еще не так давно его размер достигал 90% от заработной платы. В течение первых трех недель

болезни работники получают компенсацию от работодателей, по их истечении пособие гарантировано государством в размере 77,6% от суммы потерянного дохода.

Во всех муниципалитетах шведским семьям предлагаются три модуля родительской поддержки:

Первый модуль: Традиции Северной модели благосостояния предполагают, что большинство услуг должны быть универсальными, т.е. они предлагаются каждому, без проверки нуждаемости. Это относится также к родительской поддержке и к услугам для беременных, к родам, к охране здоровья детей и к услугам дошкольных учреждений, которые предлагаются всем семьям с маленькими детьми.

Второй модуль включает поддержку для родителей в группах. Целевая аудитория – родители, которые испытывают трудности со своими детьми или с родительскими навыками. Например, они могут иметь детей, которые часто вступают в конфликт с другими детьми, братьями, сестрами и родителями. Или это родители, которые ищут поддержку в виде стратегий улучшения своих родительских навыков. Это те, кто сами ищут себе помощь или следуют рекомендациям программ детского здравоохранения, профессионалов, дошкольных учреждений, социальных служб или других родителей. В эти группы наряду с другими родителями включаются руководители также из числа родителей. Такие родительские группы обычно встречаются раз в неделю в течение 2-2,5 часов по 10-12 случаям. Группы имеют 1-2 лидеров, которые обучены в программе родительской поддержки. Метод обучения – «мини-лекции», групповые дискуссии, ролевые игры и упражнения в период между заседаниями. Предлагаемые программы: РМТО – тренинг родительской компетентности (группа вмешательства), КОМЕТ – «Коммуникационный метод».

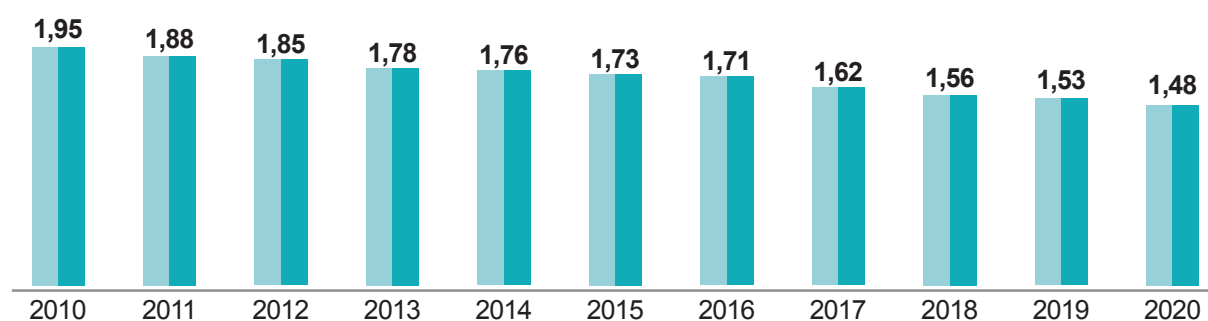
Третий модуль включает индивидуальную поддержку для родителей, которые имеют детей со значительными поведенческими проблемами. Например, в течение длительного времени отношения между родителями и детьми характеризуются как постоянный конфликт, который также проявляется между ребенком и одноклассниками или между ребенком и персоналом в дошкольном учреждении/школе. Семья, возможно, имела родительскую поддержку в группе, но это не было адекватным вмешательством. Целью программы является установление позитивных отношений между родителями и детьми, которые бы способствовали позитивному развитию ребенка. Родители обучаются родительским навыкам и тому, как стимулировать ребенка обучению новым способам коммуникации. Родители также обучаются восстановлению родительского контроля и развитию позитивного

взаимодействия с ребенком. Программа включает в себя практические упражнения и домашние задания. Родители и терапевт определяют цели, подцели и стратегии их достижения в процессе лечения. Одна сессия длится 1-1,5 часа, а количество сеансов определяется с учетом потребности семьи²¹.

В НОРВЕГИИ родители с раннего детства воспитывают в детях национальные черты норвежского характера: сдержанность и трудолюбие, уважение к старшим, любовь и трепетное отношение к природе, умение работать сообща. В семьях практикуется равномерное распределение домашних обязанностей: все поровну. Детям предъявляется список обязанностей: уборка, вынос мусора, выполнение уроков, помощь родителям. В Норвегии бабушки и дедушки не принимают активного участия в воспитании внуков. Причина этого: норвежцы привыкли быть самостоятельными и не нуждаются в помощи старших; уважение к возрасту, что родители уже внесли свою лепту, дав воспитание и образование и имеют право на отдых.

Суммарный коэффициент рождаемости в Норвегии ежегодно снижается: с 1,95 в 2010 году до 1,48 в 2020. При этом государство поддерживает семьи с детьми и вовлеченное отцовство.

Рисунок 16. Суммарный коэффициент рождаемости в Норвегии

Источник: <https://www.statista.com/statistics/611790/fertility-rate-in-norway/>

Длина декретного отпуска – составляет 46 недель (с сохранением 100% зарплаты) либо 56 недель (выплачивается 80%). Чтобы начислялись декретные выплаты, 6 месяцев во время беременности нужно отработать. Норвегия одна из первых стран приняла «отцовские квоты»/ fedrekvote еще в 1993 году: отцы могут уйти в отпуск по уходу за детьми на 14 недель. Если отец не берет отпуск, семья теряет

²¹ http://eii.ru/doc/rannee_vmeshatel_stvo_dlya_detej_i_semej.pdf, Северные дети Раннее вмешательство для детей и семей, Северный центр благосостояния и социальных исследований (NVC), ноябрь 2012г.

отведенный для него отпуск; таким образом, квота отца - это не сам период отпуска, а скорее принцип, согласно которому определенную часть периода отпуска может использовать только отец.

Исследования говорят о том, что норвежские папы, которые сидят с детьми в декрете и проводят с ними больше времени, чем работающие папы, охотнее их купают, кормят и играют. А малыши, которые растут в семье с вовлеченным в воспитание отцом, имеют целый список преимуществ над сверстниками, у которых папы отстранены от воспитания²². Например, такие дети менее склонны нарушать закон и бросать школу, иметь длительные отношения и находить высокооплачиваемую работу. Малышей принято рано отдавать в дошкольные учреждения. Если ребенок не посещает детский сад с года до двух лет, семья получает дополнительное пособие на услуги няни.

ЯПОНИЯ Специалисты в области психологии развития выделяют два типа стилей воспитания: проксимальный и дистальный.

Проксимальный стиль воспитания связан с постоянным и продолжительным телесным контактом между матерью и ребенком, в то время как дистальный стиль воспитания больше ориентирован на зрительный контакт и общение через выражение лица и слова.

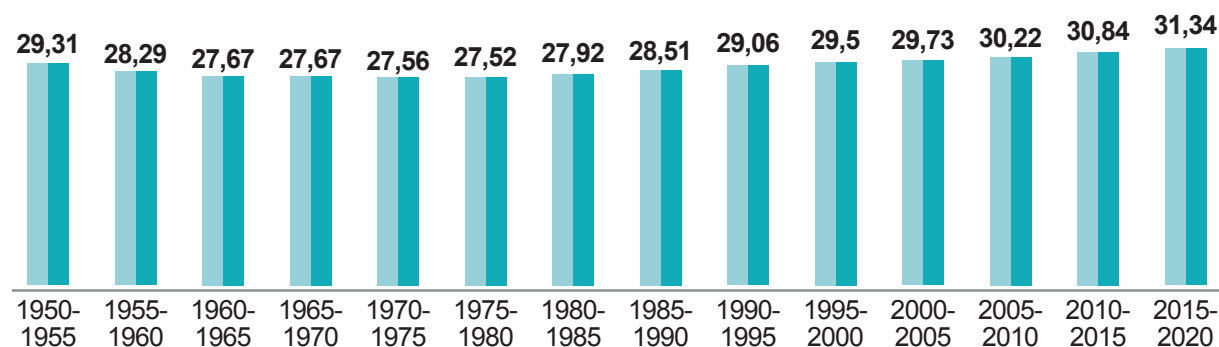
В Японии распространен проксимальный стиль воспитания. Таким образом, совместный сон, совместное купание и игра, ориентированная на физический контакт между матерью и ребенком, являются нормой. Японские матери находятся со своими детьми почти всегда в течение первых двух лет жизни. В среднем они проводят 2 часа в неделю вдали от ребенка по сравнению с американскими матерями, которые проводят вне дома 24 часа. Такие вещи, как няни по найму, вечера в кино вдали от ребенка или поездки на выходные только для мамы и папы, не являются обычным явлением и не очень хорошо принимаются в японской культуре. Ожидается, что ребенок должен получать все внимание матери в течение первых двух лет, как минимум. Однако, в современных условиях постоянное пребывание матери дома становится все менее распространенным, поскольку все больше и больше женщин стараются сохранить рабочее место.

Японцы очень осознанно подходят к родительству, для японок свойственно материнство в довольно зрелом возрасте. Так, в период с 2015 по 2020 год средний возраст деторождения в Японии достигал 31,3 года, продолжая тенденцию к росту с 1975 года. В азиатском регионе Япония показала один из самых высоких средних возрастов

²² <https://www.genderperspectives.by/events/news/kak-ustroen-dekretnyj-otpusk-v-raznykh-stranakh-mira//>

деторождения, уступая только Саудовской Аравии и Гонконгу, Тайвань и Южная Корея.

Рисунок 17. Средний детородный возраст в Японии с 1950 по 2020 год

Источник: <https://www.statista.com/statistics/611773/japan-mean-age-childbearing/>

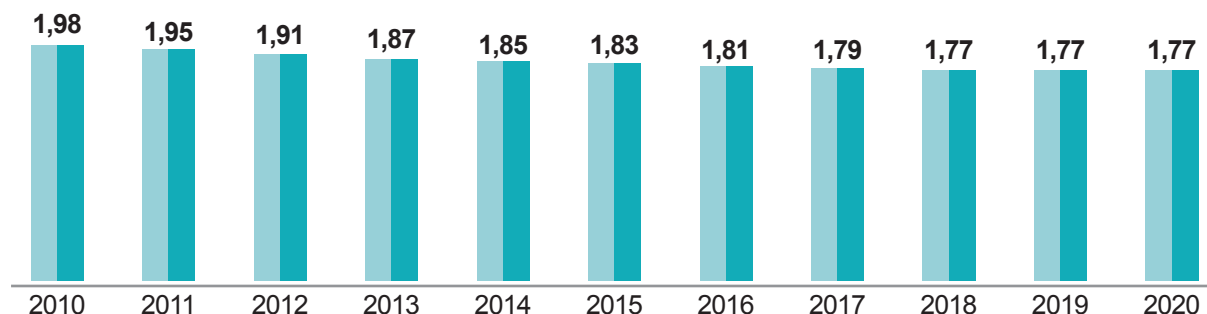
По данным за 2020 год, суммарный коэффициент рождаемости (число детей на одну женщину) в Японии составил 1,37, то есть большинство семей в Японии являются малодетными. Больше всего рождений приходится на женщин в возрасте 20-34 лет.

26 февраля 2021 года Правительство Японии приняло на заседании кабинета министров законопроект о введении специальной системы отпуска по уходу за ребенком уже с октября 2022 года, позволяющей мужчинам брать отпуск по уходу за ребенком вскоре после родов их жен. В соответствии с новой системой отцам будет разрешено брать отпуск по уходу за ребенком на срок до четырех недель в течении восьми недель после рождения ребенка. Такой отпуск можно делить на 2 части. Во время отпуска отцы будут получать пособие по страхованию занятости в размере 67 процентов от их предотпускной заработной платы. Законопроект о пересмотре соответствующих законов, в том числе закона об отпуске по уходу за ребенком и семейному уходу, направлен на поощрение участия мужчин в воспитании детей и поддержку трудовой занятости женщин.

В США женщинам полагается всего 12 недель отпуска по уходу за ребенком. Законодательство не обязывает работодателей оплачивать декрет. Но и его могут взять не все – отпуск полагается только матерям, которые работают в компаниях с числом работников выше 50 и при условии стажа в такой организации не менее года. Под эти критерии попадают только половина работающих женщин в США. Как итог – отпуском по уходу за малышом пользуется только десять процентов американок, большинство из которых экономят обычный отпуск и больничные, чтобы продлить декрет хотя бы на несколько дней.

Суммарный коэффициент рождаемости в США в 2021 году составил 1,781 ребенка на женщину, что на 0,11% больше, чем в 2020 году. Анализ данных за 10 лет демонстрирует ежегодное снижение данного показателя с 1,98 в 2010 году, до 1,77 в 2020.

Рисунок 18. Суммарный коэффициент рождаемости в США

Источник: <https://www.macrotrends.net/countries/USA/united-states/fertility-rate>

В Соединенных Штатах не существует единой системы социальной поддержки семей с детьми. Есть много больших и малых адресных программ социальной помощи, действующих в масштабах всей страны, штатов и общин. Цель этих программ – полностью или частично компенсировать недостаток средств для удовлетворения минимальных потребностей семей. Условия оказания помощи:

- 1) доход ниже определенного уровня;
- 2) отсутствие или безработица одного из родителей.

Помощь предоставляется в денежной форме (пособия и налоговые льготы) и в натуральной форме (услуги и товары). Приоритет отдается натуральным видам помощи, чтобы избежать неправомерного использования льгот.

Основными критериями определения потребностей являются показатели черты бедности для разных групп населения с учетом размера и состава семьи, этнической принадлежности, места проживания, места работы и источников дохода, образования, жилищных условий и т.д.

Программы социальной помощи, в которые входят семьи с детьми, сгруппированы по следующим направлениям²³:

1. Налоговые льготы.

2. Продовольственная помощь:

- Бесплатные и льготные школьные обеды, завтраки.
- Специальное дополнительное питание для женщин с детьми до 5 лет.
- Питание детей в дневных детских центрах.

²³ Социальная поддержка семей с детьми в США Г.Ф. Войтенкова, Е.В. Лебедева (Опубликовано в журнале "Народонаселение", 2007, №4, с. 94-106) <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0353/analit04.php>;

3. Медицинская помощь и медицинское обслуживание:

- Государственное медицинское страхование детей (ГМСД)
- Центры медицинского обслуживания.

4. Жилищная помощь:

- Строительство социального жилья для малоимущих
- Субсидии на приобретение и строительство собственного жилья.
- Субсидии на аренду и отопление жилища.

5. Образовательные программы:

- Поддержка в получении образования и профессиональной подготовки.
- Хэдстарт (Head Start) - это федеральная программа, которая способствует обеспечению готовности к школе детей до пяти лет из малообеспеченных семей путем улучшения их когнитивного, социального и эмоционального развития²⁴. Программы создают среду обучения, которая способствует развитию детей во многих областях, таких как язык, грамотность, социальное и эмоциональное развитие. Head Start подчеркивает роль родителей как первых и самых важных учителей для своих детей.

Социальные услуги:

- 1) Обеспечение ухода за детьми студентов и работающих получателей временной помощи нуждающимся семьям (ВПНС).
- 2) Содействие усыновлению детей и помощь приемным семьям.
- 3) Помощь сбежавшим из дома и беспризорным детям.
- 4) Юридическая и психологическая помощь подросткам.
- 5) Помощь детям, ставшим жертвами преступлений и бытового насилия
- 6) Розыск отцов, уклоняющихся от уплаты алиментов.

В США большую роль в помощи семьям с детьми играют благотворительные организации, частный бизнес и церковь. Они осуществляют финансовую поддержку и берут на себя уход за маленькими детьми, оказывают психологическую поддержку родителям и детям в трудных ситуациях, содействуют в получении образования. Многочисленные волонтеры оказывают услуги безвозмездно.

В школах ведутся занятия по половому воспитанию для учащихся в период с 5 до 10 классов. Некоторые школы начинают обращаться к этой теме в 3-4 классах²⁵. Обсуждаемые темы в разных штатах и в разных школах разные, потому что решения о программе децентра-

²⁴ <https://www.benefits.gov/benefit/1913>

²⁵ <http://www.guttmacher.org/pubs/journals/3221200.html>. Retrieved on 2007-05-23

лизованы. Многие штаты имеют законы, определяющие, что преподавать на уроках полового просвещения, и позволяют родителям выбирать темы. Некоторые законы штатов оставляют право решений по программе за отдельными школьными участками²⁶. США большинство курсов полового просвещения в 5-10 классах освещают половое созревание, ВИЧ, заболевания, передающиеся половым путём, воздержание, последствия подростковой беременности и то, как противостоять давлению ровесников.

В США воспитание детей является важным аспектом для американцев. Основы американского менталитета закладываются с раннего детства, такие, как раскованность, умение без паники выходить из затруднительных ситуаций и ощущение полной внутренней свободы при подчеркнутой политкорректности и законопослушности. Родители мотивируют своих детей с раннего детства, учат добиваться поставленных целей. Американцам не свойственно стремление создавать для своих детей тепличные условия. Детей адаптируют к условиям рынка и конкуренции и довольно рано приучают к реалиям повседневной жизни.

В **ГЕРМАНИИ** с целью защиты и финансовой поддержки беременных женщин, детей и молодежи семьям с детьми оказывается всесторонняя помощь. Законодательно определены права беременных женщин на декретный отпуск, получение пособий по материнству и дотаций работодателя. Женщины, которые получают социальную помощь, могут рассчитывать на получение денег на дополнительные расходы. При благотворительных организациях, учреждениях здравоохранения работают консультационные центры, в которых можно получить информацию о видах и размерах помощи, которую может получить семья. По данным Федерального статистического управления, в Германии средний возраст матери на момент рождения первого ребенка составляет 30,1 года, средний возраст отца – 33,1 года²⁷.

Таблица 13. Средний возраст родителей в Германии на момент рождения ребенка

Рождение ребенка	Возраст матери	Возраст отца
Первый ребенок	30,1	33,1
Второй ребенок	32,2	35,2
Третий ребенок	33,2	36,6

Источник: Федеральное статистическое управление Германии

²⁶ Sex Education in the U.S.: Policy and Politics. Kaiser Family Foundation. October 2002.

²⁷ Федеральное статистическое управление Германии, 2020 <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/Tables/mean-age-birth.html>

Основное пособие/детские деньги на ребенка в Германии называется **Kindergeld**. Оно рассчитано на каждого ребенка, который проживает в семье и выплачивается одному из родителей или опекуну, ежемесячно до достижения ребенком 18 лет. Отдельно живущий ребенок сам получает детские деньги на свой счет в банке²⁸.

Сумма пособия зависит от количества детей в семье.

На детей с инвалидностью пособие выплачивается до 25 лет.

По данным 2020 года минимальный размер пособий составляет 204 евро. Чем больше детей в семье, тем больший размер выплачивается семье.

Законодательством Германии семьям, бюджет которых ниже прожиточного минимума, предусмотрены дотации на детей (Kinderzuschlag). В случае, если семья не получает социальную помощь, ни пособие по безработице (Arbeitslosengeld-II), она имеет право на получение дотации на аренду жилья (Wohngeld). Максимальный размер дотаций на детей составил на одного ребенка 185 евро в месяц. Данное пособие, также, как и Kindergeld выплачивает семейная касса.

Семьи, получающие вышеуказанные пособия, также имеют право на получение различных выплат на покрытие фактических расходов детей в связи с образованием и участием во внешкольных мероприятиях.

К числу таких выплат относятся:

- Школьные принадлежности;
- Экскурсии, походы с классом на один или несколько дней;
- Транспортные расходы для поездки в школу;
- Расходы на обеды в школьной столовой;
- Поддержка обучения;
- Участие в социальной и культурной жизни общества (музыкальная школа, спортивные кружки)²⁹.

Родителям – одиночкам, чьи дети не получают алиментов от второго родителя (или получают их нерегулярно или частично) предоставляется материальная помощь на содержание ребенка (**Unterhaltsvorschuss**). Пособие выплачивается для детей до 12 лет, в определенных условиях, может выплачиваться детям в возрасте от 12 до 18 лет.

Пособие по материнству (**Mutterschaftsgeld**) выплачивается в течение декретного отпуска. Декретный отпуск начинается за 6 недель

²⁸ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

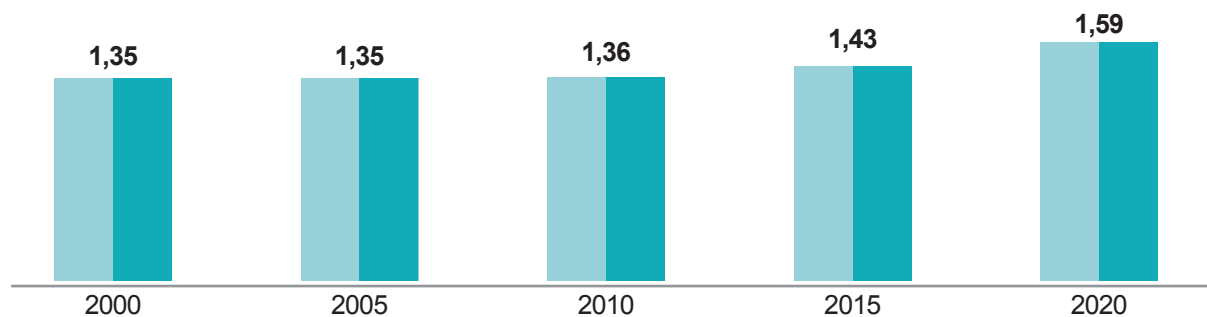
²⁹ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

до установленного врачом рождения ребенка и продолжается в течение 8 недель после родов, данный срок может быть продлен до 12 недель при преждевременных родах³⁰.

Отпуск по уходу за ребенком может составлять до трех лет, и его можно разделить между двумя родителями. Родитель может решить не работать вообще или работать неполный рабочий день (до 30 часов в неделю). Несмотря на то, что отпуск по уходу за ребенком является неоплачиваемым перерывом, новоиспеченные родители могут подать заявление на получение родительского пособия (Elterngeld). По этой бюджетной программе выплачивается до 1.800 евро в месяц, чтобы компенсировать недостаток заработной платы³¹.

Коэффициент рождаемости в Германии в 2020 году составил 1,596 рождений на женщину, что на 0,31% больше, чем в 2019 году.

Рисунок 19. Суммарный коэффициент рождаемости в Германии

Источник: <https://www.statista.com/statistics/1033102/fertility-rate-germany-1800-2020/>

Анализ данных за 20 лет демонстрирует постепенный рост суммарного коэффициента рождаемости с 1,35 в 2000 году, до 1,59 в 2020 году.

В Германии молодые не торопятся создавать семью: предпочитают закончить образование, построить карьеру. В детско-родительских отношениях отсутствует авторитарность, навязывание, подавление воли и действий. Немецкие родители не сдерживают себя в общении с ребенком. Хвалят практически за каждый успех. Каждая похвала у родителей соотнесена с достижением, его значимостью и величиной. Такой подход родителей помогает ребенку обрести уверенность в своих силах, учит объективно оценивать серьезность успехов, без преувеличения.

Зарубежный опыт демонстрирует эффективность введения «отцовских квот» на повышение доли отцов, выходящих в декрет и на

³⁰ <https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html>

³¹ <https://www.simplegermany.com/parental-leave-germany/>

развитие вовлеченного отцовства в целом. Другими распространенными практиками зарубежного опыта являются проведение занятий по половому просвещению в учебных заведениях, отказ от практики телесных наказаний, воспитание самостоятельности у детей с раннего возраста.

Важно укреплять родительский потенциал не только на материальном, но и на ценностно-нормативном уровне. Необходимо проводить работу по подготовке молодежи к семейной жизни, к взаимодействию друг с другом и с родственниками супруга (супруги), разъяснять родителям особенности детской психологии, и способам разрешения противоречий и конфликтов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На сегодняшний день на государственном уровне предпринимается комплекс мер по укреплению родительского потенциала и поддержке института семьи. В частности, увеличены размеры пособий для многодетных семей. Помимо материальной помощи важно предоставить возможность всем семьям получить необходимую психологическую, консультационную, социальную, юридическую и информационную поддержку. Для этого в стране созданы Центры поддержки семьи. В регионах при отделах образования, детских домах и Центрах адаптации несовершеннолетних функционируют службы поддержки семьи. Дети и их родители могут получить квалифицированную помощь юриста, психолога и других специалистов.

На основе экспертных интервью было выявлено 6 групп барьеров на пути реализации родительского потенциала:

- 1) Экономического характера (экономические трудности, сложности с трудоустройством и приобретением жилья, нехватка средств на достойное содержание семьи).
- 2) Институционального характера (качество и доступность здравоохранения, дошкольного воспитания, основного и дополнительного образования, развитие инфраструктуры (доступность детских садов, медицинских услуг и диагностики)).
- 3) Информационного характера (отсутствие информированности по вопросам репродуктивного здоровья, планирования семьи, родительства и доступных видах социальной поддержки).
- 4) Психологического характера (психологическая несовместимость партнеров, неблагоприятный психологический климат в семье, эмоциональная нестабильность одного или обоих родителей).
- 5) Административного характера (коррупция и бюрократия, например, при постановке в очередь в детский сад, оформлении АСП и инвалидности).
- 6) Ценностно-нормативного характера (отсутствие четких ценностных ориентиров в некоторых семьях, нивелирование семейных ценностей, межпоколенческая разница в ценностях).

Анализ количественных и качественных данных демонстрирует преобладающую роль женщины в воспитании детей на данный момент (матери проводят больше времени с детьми, уделяют внимание их воспитанию, досугу и уходу за ними). Поэтому государственная политика должна быть направлена на создание условий, которые бы позволили женщинам вести домашнее хозяйство и при этом работать или учиться. Актуальными вопросами на сегодняшний день остаются: снижение уровня бедности, в особенности многодетных семей, повышение уровня занятости женщин-матерей, информационная работа с населением по актуальным мерам социальной поддержки уязвимых семей и способам их получения, устранение бюрократических барьеров. Также необходимо способствовать развитию вовлеченного отцовства посредством предоставления «отцовских квот» и проведения тренингов для отцов.

РЕКОМЕНДАЦИИ

«Модель авторитарного родителя должна замещаться моделью авторитетного родителя»

Эксперты акцентируют внимание на необходимости замены репрессивных мер воспитания в семье, на гуманистические. Репрессивное воспитание характеризуется наличием внешнего принуждения, системой строгих требований к поведению. При таком воспитании личность унифицируется, усредняется, подгоняется под готовые клише, образцы, модели, стандарты, характерно применение телесных наказаний. Гуманистическая модель воспитания ориентирована в первую очередь на изучение и обогащение внутреннего мира ребенка, учитывает его индивидуальные особенности, телесные наказания при этом не приветствуются. Репрессивное воспитание ориентировано на подчинение, в то время как гуманистическое способствует развитию критического мышления и самостоятельности у ребенка.

«Я видела за рубежом как воспитывают детей. Там родители дают больше свободы для детей, интересуются их мнением. Там нет такого, как у нас, ребенок может закатывать истерику, и родитель не станет ругать ребенка за это, потому что ему тоже необходимо выпустить пар. Там меньше агрессии. Нужно давать шанс ребенку постараться что-то сделать самому, например, надеть шапку и т.д.» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

При демократическом стиле воспитания важно устанавливать границы, чтобы свобода не превратилась во вседозволенность, а стремление учитывать нужды ребенка – в потакание его манипуляциям. Эксперты называют это управляющим контролем, партнерством во взаимоотношениях с ребенком, что будет способствовать успеху в процессе воспитания. В отличие от авторитарных методов, основанных на страхе и подчинении, здесь ключевыми элементами являются мотивация и сотрудничество.

«Очень важно устанавливать руководящий контроль над детьми. Это не означает, что ты принуждаешь или заставляешь ребенка, а ты с ним сотрудничаешь. Поэтому отношения взрослого и ребенка – это сотрудничество. Ребенок должен быть мотивирован, родитель должен договариваться с ним. Ребенок не должен быть манипулятором, у каждого (и у родителя, и у ребенка) должна быть взаимная выгода» (Психолог по работе с детьми с особенностями развития, г. Нур-Султан).

«Воспитание ребенка должно быть в атмосфере взаимоуважения, должны быть здоровые взаимоотношения в семье, без давления, в идеале расширенная семья: ребенок должен видеть вокруг людей, участвующих в общении. Отсутствие излишнего давления, максимально уважительное отношение ко всем, чтобы ребенок понимал: он тоже личность, его уважают, его любят и ценят».

Эксперты говорят об актуальности проблемы бытового насилия и важности системных мер для решения этой проблемы. Наиболее важным шагом в данном вопросе должно быть реформирование законодательства и контроль за правоприменением (реализацией правовых предписаний в жизнь).

«Нужно решить вопрос бытового насилия. Данный вопрос не решится никогда, если статус матери и ребенка в стране останутся на прежнем уровне, потому что в нашей стране общество достаточно агрессивное в отношении женщин и детей, надо искоренять это на законодательном уровне, а в вопросе бытового насилия государство не идет навстречу» (Участник проекта «Наставники», г. Нур-Султан).

- Социально-экономическое стимулирование семей – рассмотрение возможности внедрения аналога «материнского капитала» для поддержки семей и «отцовских квот» (несколько недель декретного отпуска, которыми могут воспользоваться только отцы) для повышения вовлеченности отцов в процесс воспитания детей.
- Развитие детской инфраструктуры – адаптация пандусов для детских колясок, обеспечение технической оснащённости автобусов для упрощенного заезда с детской коляской, оборудование туалетов для детей и родителей с маленькими детьми.
- Обучение и повышение информированности будущих и настоящих семей посредством курсов, организованных квалифицированными специалистами.

- Рассмотреть возможность введения системы полового просвещения подростков и информирования о репродуктивном здоровье и планировании семьи.
- Отказ от практики телесных наказаний, упор на гуманистические методы воспитания детей в семье.
- Борьба со стигматизацией обращения за психологической помощью (многие семьи стесняются обращаться за помощью к психологам и делиться своими проблемами).
- Предотвращение семейно-бытового насилия, разработка превентивных мер против повторных случаев насилия. В качестве успешного примера экспертами рекомендуется опыт США, когда ребенку немедленно вызывают социального работника, создаются необходимые условия для устранения угрозы и лишь только после обеспечения безопасности ребенку происходит разбирательство в обстоятельствах дела.
- Введение программ профилактики «вторичного сиротства» и обязательной специальной подготовки приемных родителей.
- Борьба с бюрократическими барьерами при усыновлении, при устройстве детей в детские сады, при получении АСП.
- Пропаганда позитивного образа семьи и образцов успешного человека-семьянина через социальные сети и СМИ, но важно делать это в непринужденной форме, чтобы избежать излишнего давления, которое может навредить восприятию.

Приложение 1

№	Наименование мероприятия	Продолжительность
Подготовительная работа		10 дней
1	Обзор научной литературы и статистических данных	4 дня
2	Разработка социологического инструментария (программа исследования, гайд интервью)	4 дня
3	Проведение пилотажного исследования	1 день
4	Перевод на государственный язык программы и инструментария исследования	1 день
Организация и проведение интервью		20 дней
5	Поиск экспертов и договоренность о встрече	2 дня
6	Проведение интервью	18 дней
Обработка данных		22 дня
7	Подготовка транскриптов интервью (перевод аудиоматериала в текстовую форму)	20 дней
8	Разбивка полученного материала на блоки в соответствии с программой исследования	2 дня
Научный анализ и объяснение данных		22 дня
9	Подготовка аналитического отчета	20 дней
10	Разработка рекомендаций по итогам исследования	2 дня
ИТОГО		74 дня

Приложение 2

ГАЙД ЭКСПЕРТНОГО ИНТЕРВЬЮ НА ТЕМУ «МОДЕЛИ РОДИТЕЛЬСТВА И РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»

Уважаемый эксперт!

Центр по изучению института семьи КИОР Рухани жаңғыру проводит экспертные интервью на тему «Модели родительства и родительский потенциал» с целью выработки практических рекомендаций по данной проблематике. Мы просим Вас принять участие в интервью и ответить на наши вопросы.

Спасибо за участие!

АНКЕТА ДЛЯ ЭКСПЕРТА

- D1. ФИО эксперта** _____
D3. Должность _____
D4. Специализация _____
D5. Стаж работы _____
D6. Организация _____

D7. Сфера деятельности:

- 1) Педагогика/ воспитание
- 2) медицина
- 3) детская психология
- 4) культура
- 5) спорт
- 6) социальная сфера
- 7) Другое (напишите) _____

D8. Тип организации:

- 1) Государственная организация, учреждение
- 2) Неправительственная общественная организация
- 3) Квазигосударственная организация
- 4) Частная коммерческая организация
- 5) Индивидуальный предприниматель
- 6) Другое (напишите) _____

ВОПРОСЫ ИНТЕРВЬЮ

1. На Ваш взгляд, какие факторы влияют на семейное счастье?
 - экономические (материальное благополучие семьи, жилищные условия);

- психологические (психологический климат в семье, психологическая совместимость супругов, особенности характера супругов);
- социальные (влияние общественного мнения, взаимоотношения с родственниками, взаимоотношения между супругами, родителями и детьми).
- иные факторы (здоровье, экология и др.);

Какие из этих факторов являются первоочередными и почему?

2. Как вы думаете, можно ли утверждать, что в казахстанском обществе за период независимости произошла трансформация института семьи и семейных отношений? В чем это проявляется и почему это произошло?

3. Можно ли говорить о наличии кризисных явлений семейного образа жизни в казахстанском обществе и в чем это проявляется?

4. Как Вы думаете, что чаще всего является причиной ослабления супружеских и детско-родительских связей?

5. Как Вы считаете, каково основное предназначение роли отца/матери в семье? Какими личностными качествами должны обладать отец/мать ребенка. Какова должна быть степень привязанности ребенка к отцу/матери?

6. Могли бы Вы выделить какие-то базовые компетенции, качества, которыми должны обладать родители? Есть ли гендерные различия в данных компетенциях?

7. На Ваш взгляд, какие общественные установки в отношении детей, преобладают в Казахстанском обществе?

- дети – это смысл жизни;
- дети – это ответственность, долг;
- дети – это риск;
- дети – это общественное признание;
- дети в некотором смысле ограничивают свободу;
- родительство может негативно сказаться на карьере;
- дети – это основной путь к самореализации;
- дети – это мотиватор;
- дети – это дар божий;
- дети – это счастье.

8. Что на Ваш взгляд влияет на выстраивание гармоничных отношений между родителями и детьми?

9. Как Вы считаете, какое количество детей является нормотипичным для казахстанской семьи (т.е. то, количество детей к которому большинство стремится) и почему? Какие факторы больше всего определяют репродуктивные установки современной казахстанской молодежи (рожать ли ребенка, в каком возрасте, при каких обстоятельствах, сколько детей иметь)?

10. Если бы Вам предложили выстроить казахстанскую модель родительства, как бы Вы ее описали? (например, чем казахстанская модель отличается, от западной, российской и др.)

11. По Вашему мнению, на сегодняшний день какая из моделей родитель-

ства превалирует в казахстанском обществе (традиционная, солидарная, делегирующая и неопределенная)?

**Для интервьюера: сделать акцент на распределении ролей в казахстанских семьях.*

Уточните:

Делегирующая модель родительства - родители в такой семье часто сосредоточены карьере, и ответственность за воспитание детей чаще передается (делегируется) другим лицам.

Традиционная модель родительства – характеризуется ориентацией на многодетность и традиционным распределением ролей, где отец рассматривается как глава семейства, ответственный за материальное благополучие, а на матери лежат функции воспитания детей и поддержания быта.

Солидарная модель родительства – это модель, при которой приоритет отдается детям и их образованию. Оба родителя несут равную ответственность за воспитание, нет жесткого распределения ролей между отцом и матерью, они взаимодополняют друг друга.

Неопределенная (ситуативная) модель родительства характеризуется трудностью идентификации с родительской ролью.

12. Как Вы думаете, какое отличие в моделях родительства и особенностях воспитания существует в семьях, где оба родителя и в семьях, где один родитель?

13. Насколько казахстанцы молодежь готова к усыновлению детей? Существуют ли какие-то проблемные аспекты в связи с этим?

14. Существуют ли на Ваш взгляд какие-либо особенности в воспитании детей при усыновлении?

15. Как, на Ваш взгляд, должна выглядеть идеальная модель родительства, какие ключевые черты включать? Какие необходимые элементы должен в себя включать процесс воспитания детей?

16. Могли бы Вы выделить какие-либо особенности воспитания в казахстанских семьях? Как Вы считаете, из каких компонентов складывается родительский потенциал?

17. Что влияет на его формирование и какие меры нужно предпринять для его укрепления (для укрепления потребности, готовности, способности и возможности для реализации родительской роли у молодежи)?

18. Какую работу нужно проводить для повышения готовности молодежи к родительству, укрепления системы ценностей и практик заботы о детях, усиления ценности детей и родительства?

19. Если рассматривать зарубежный опыт в сфере моделей родительства и семейного воспитания, могли бы Вы предложить какие-то его элементы, которые можно было бы внедрить в казахстанском обществе? Насколько это возможно наших условиях?

Благодарим за участие в интервью!

ОБРАЗЕЦ ТРАНСКРИПТА ЭКСПЕРТНОГО ИНТЕРВЬЮ НА ТЕМУ «МОДЕЛИ РОДИТЕЛЬСТВА И РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»

Уважаемый эксперт!

*Центр по изучению института семьи КИОР Рухани жаңғыру про-
водит экспертные интервью на тему «Модели родительства и
родительский потенциал» с целью выработки практических реко-
мендаций по данной проблематике. Мы просим Вас принять участие
в интервью и ответить на наши вопросы.*

Спасибо за участие!

АНКЕТА ДЛЯ ЭКСПЕРТА

D1. ФИО эксперта: Киикова Гаухар

D3. Должность: председатель ОО

D4. Специализация: педагог-психолог

D5. Стаж работы: 27 лет в дошкольной системе

D6. Организация: ОО институт детства «Ойна»

D7. Сфера деятельности:

1) Педагогика/ воспитание

2) медицина

3) детская психология

4) культура

5) спорт

6) социальная сфера

7) Другое (напишите) _____

D8. Тип организации:

1) Государственная организация, учреждение

2) Неправительственная общественная организация

3) Квазигосударственная организация

4) Частная коммерческая организация

5) Индивидуальный предприниматель

6) Другое (напишите) Общественное объединение

И: Здравствуйте. Можете, пожалуйста, рассказать про себя? Фамилия, имя отчество, где работаете?

Р: Меня зовут Гаухар Киикова. Я являюсь докторантом в Назарбаев Университете высшей школы образования, по специальности образования, а также параллельно являюсь председателем общественного объединения института детства «Ойна».

И: Это какая организация получается?

Р: Это общественное объединение. Цель - информирование родителей, педагогов, развитие детей с научной точки зрения.

И: Это получается педагогика, воспитание?

Р: Вообще, моя специальность называется развитие человека и наука о семье. У нас такого нет, ну как бы, куда отнести я не знаю, там и педагогика, и воспитание, и психология ребенка.

И: Первый вопрос. На Ваш взгляд, какие факторы влияют на семейное счастье? Экономические, психологические, социальные или иные факторы?

Р: На самом деле, я думаю, что вопрос комплексный, конечно, но база в основном должна быть, если есть база, наверное, больше психологический фактор. Если люди сделали осознанно выбор партнера, как бы, будучи готовыми к браку, нужно давать себе отчет, что они не просто хотят там замуж или жениться, а именно с этим человеком прожить жизнь и если они видят человека как партнера, ни как решение каких-то своих проблем, то это основная база, а все остальное, конечно, экономические факторы. Безусловно влияют, но, когда семья создается осознанно, то, я думаю, что каких-то необдуманных решений там, иметь больше детей чем могут, не то, что себе позволить, чем могут поставить на ноги, чем могут поддержать, но, если люди как партнеры заходят в брак, таких проблем не должно быть, все по договоренности, все по обоюдному желанию и согласию.

И: Второй вопрос. Как вы думаете, можно ли утверждать, что в казахстанском обществе за период независимости произошла трансформация института семьи и семейных отношений?

Р: Я думаю, сам по себе период независимости, за этот период несколько раз как-то менялась модель, если можно так сказать, и у нас все равно в разных регионах разная модель семьи, наверное, и разные люди. Мне, кажется, на данный момент существует несколько разных вариантов, более традиционные семьи, это, наверное, более регио-

нально к югу, к западу, когда как в центре, может в больших городах, на севере. Немного модель тоже меняется в сторону эгалитарной, когда вот как раз супруги, как партнеры, когда более осознанный брак, более осознанное родительство, когда люди и в брак вступают позже в том числе. И количество детей тоже у нас разное, в зависимости от моделей семьи, в том числе. Но, в последнее время есть такой тренд на увеличение количества детей в семье, и это интересный тренд, мне кажется.

И: Можно ли говорить о наличии кризисных явлений семейного образа жизни в казахстанском обществе и в чем это проявляется?

Р: Думаю да, когда, наверное, по-старому пытаются жить, а, наше общество уже изменилось сильно, и есть некоторые семьи или люди, которые стараются на двух стульях посидеть. И в традиционной семье женщина пытается быть эгалитарной, получить образование, успевать и работать, и за детьми смотреть. Это ненормально я считаю, ты не можешь быть одновременно и супер келин, как у нас считается, и еще успевать все остальное делать, образование получить, и работать, и за детьми смотреть. Это сильно сказывается на женщине, психологически, на том, что она устает, на том, что потом все это накапливается, выливается в различные болезни и т.д. Поэтому, вот этот кризис какой - то, я определенно вижу, что нужно, наверное, все-таки как-то определиться, если это традиционная модель семьи, то ты женщина как бы хранительница очага, когда наступит время, муж как добытчик. Но, тогда от женщины не стоит ждать, что она будет успевать еще работать и зарабатывать. Если женщина будет работать и зарабатывать, то будет честнее, если оба партнера будут одинаково вкладываться в семью, не только в финансовом плане, но и в плане ухода за детьми, присмотр за домом, бытовых обязанностей. Вот здесь пытаюсь и там, и там успеть, мне кажется, очень часто происходит вот такой определенный кризис в семье. Может быть, это мои, конечно, такие субъективные просто мысли, может быть из-за этого у нас и количество разводов тоже увеличивается как бы, ожидания очень высокие, от женщины в первую очередь, а в реальном не получается, женщина не может так долго выдерживать, пытаюсь сразу все успеть. А сейчас это стало даже как бы фактическим требованием, если ты женишься, у нее хорошее образование, «а, ты что дома сидишь, почему на работу не вышел, почему не выходишь на работу», это как бы стало каким-то ожиданием со стороны семьи, родственников. Мне кажется это не очень нормально, нужно все-таки определиться и выбрать какой-то вариант один.

И: Как Вы думаете, что чаще всего является причиной ослабления супружеских и детско-родительских связей?

Р: Вот это одна из причин есть, когда у нас недостаточно мужчин принимает участие в целом в семье, ежедневных каких-то вещах, то есть у нас нет такой нормы, чтобы мужчина с детьми посидел, не просто как помощь женщине, а на постоянном основе, действительно вот так пополам да, женщина занимается каким-то делом, мужчина по дому занимается с детьми наоборот. У нас такой нормы нет, у нас все это считается как бы обязанностью женщин, даже с теми, которые вроде более такие современные, продвинутые, тем не менее там, все равно есть женские обязанности, есть мужские обязанности. И это нормально, если об этом договорились супруги, если обоим это устраивает, но в итоге, у нас так не получается, что по договоренности, у нас получается ожидание, а потом мужчина не очень много принимает времени, в принципе в воспитании своих детей, потом это сказывается я думаю на связи. У нас было такой случай, меня отправили в командировку, когда ребенку, старшему была года три, я только отняла его от груди до этого буквально за месяца два и я улетела на неделю и муж остался с ребенком и потом он говорил, при том, что мой муж очень вовлеченный отец, он все равно говорил, что это время очень хорошо сказалось, положительно на его связи с ребенком. Он с ним спал, он его укладывал, он его кормил, он говорит это было, ну вот, это то, что на самом деле каждый отец, каждому все нужно. Поэтому всем мамам нужно брать и уезжать, хотя бы на недельку, на несколько дней, потому что это помогает отцу, потому что ему некуда деваться, и ребенка принял да, на самом деле это помогает ощутить вот эту связь, муж с трепетом до сих пор вспоминает, как он ночью переживал, как он просыпался, когда сын просил кушать, мне, кажется, такие важные моменты они должны быть рядом. Я надеюсь, что мы станем больше норм, сейчас таких отцов много, надо что бы еще больше.

И: Как Вы считаете, каково основное предназначение роли отца/матери в семье?

Р: Лично мое мнение, опять же, отец и матери в первую очередь партнеры, они договариваются, что они создают семью, договариваются о том, как составляются их обязанности, и они оба одинаково должны быть вовлечены в воспитание ребенка. Ребенок, я думаю должен иметь возможность достаточно время проводить с отцом и с матерью, не думаю, что здесь есть какая-то отдельная роль отца, отдельная роль матери, ну вот в прям, чтобы сильно отличались, безусловно, есть там, еще зависимости от пола ребенка самого, там в моменты, которые будет все равно больше мама делать, в каких-то больше папа, но в целом, думаю у обоих родителей должна быть одинаковая роль родителя в первую очередь, не просто мама отдельно, отец отдельно, чтобы не

было такого. Я помню в детстве мама то делала, мама это делала, а отец как бы ноль, постоянно на работе был, на диване лежал, вот такие вот воспоминания, что дают ребенку такие воспоминание не знаю, нужно, чтобы было больше каких-то теплых вот таких моментов одинаковых.

И: Как вы думаете должны ли какими-то личностными качествами обладать отец или мать

Р: Вот это у нас прям проблема, когда взрослые люди берут на себя ответственность и принимают решение, что они хотят ребенка, они должны понимать, что теперь каждый шаг – это еще больше ответственности в десять раз. Они ответственны за то, что, как этого ребенка они родят, это планирование беременности, как они будут за ним ухаживать, какие они условия ему предоставят, это же целая жизнь другого человека, и вся основная база закладывается в первую очередь в семье, ни где-то там в другом месте, а в семье. Но этого мне кажется часто не понимают, то что родить ребенка это как бы, ну родили, а дальше начинается все самое сложное, только у нас часто об этом не думают, мне очень в последнее время сильно, не знаю, как правильно слова подобрать нервирует, напрягает, когда я вижу детей в машине, не пристегнутый, болтающийся по салону, и вот последние несколько дней уже даже были случаи, когда ребенок выпадал из машины, не говоря о том, что уже там, дети выпадают из окон постоянно. Это пожары разные, это все в первую очередь ответственность родителей, никто за это не ответственен, ни там государство, это родитель сажает ребенка не пристегнутым, это родитель оставляет окно открытым, это родитель не заботится о том, чтобы были основы безопасности соблюдены, в первую очередь родители ответственны. Да там государство нам должно помогать и так далее, но родитель как взрослый человек несет ответственность за своего ребенка, это и в законе предусмотрено. К сожалению, у нас об этом не так часто задумываются, и даже я иногда вижу у друзей своих, в соц. сетях, дети болтаются по салону, меня вообще сильно это раздражает, потому что дети не должны отвечать за ошибки взрослых. Когда у кого-то ребенок погибает, умирает по неосторожности родителей, у нас в обществе жалеют родителей, конечно, родителей жалко, они ребенка потеряли, но, а кто ребенка пожалеет, ребенок ведь не сам по себе в такой ситуации оказался. Тут такое дело, что я за то, что вообще ужесточать ответственность родителей за ребенка, то, что ребенка у нас принципе никто не защищает кроме самих родителей, а если они ответственности не чувствуют, то ребенок остается сам по себе.

И: Какова должна быть степень привязанности ребенка к отцу и матери?

Р: Привязанность – это самое базовое чувство, инстинкт, который позволяет детям выживать, когда у ребенка есть инстинкт привязанности, вот говорят же, есть различный инстинкт там, создание, например, но это не первичный, ребенок рождается самым главным, основным инстинктом, инстинкт привязанности, ему нужен взрослый чтобы выжить, если будет взрослый и там создание, и там все остальное, но если он не будет к этому взрослому привязанным, то просто погибнет. Поэтому для ребенка самый основной инстинкт - это привязанность, и мы часто можем слышать такое, вот там ребенок избалованный, не приучайте его к ручкам, это все на самом деле исходить из того, что ребенку необходимо - это близость взрослым, если он просится больше, если ему хочется большего, значить ему столько нужно, потому что у каждого человека, у каждого ребенка разные потребности в том числе. Поэтому это самое базовое, если это база есть, она создает безопасность ребенка, и когда ребенок растет с чувством, что у него есть значимый взрослый в его жизни, на которого можно положиться, он чувствует себя безопасным. Соответственно, он может остальные все свои качества безопасно развивать, эмоциональное развитие будет, и социальное развитие, и какие-то дальше навыки, но они должны закладываться на эту базу. Когда у ребенка чувства безопасности нет, когда родители его отталкивают либо на него кричат, ругаются постоянно, либо на руки не берут, ну как, требуют больше, чем ребенок в этом возрасте в принципе способен сделать, это психологический влияет потом.

И: Могли бы Вы выделить какие-то базовые компетенции, качества, которыми должны обладать родители? Есть ли гендерные различия в данных компетенциях?

Р: В качестве компетенции это все приобретаемые вещи, то есть навыки в последствии. Поэтому гендерных различий в них нет, любой человек может любой навык отточить, также, как и женщина может быть прекрасным водителем за рулем, это просто навык, также мужчина может прекрасно, не знаю, что, ну любое типичное женское придумать, допустим готовить, хотя мы знаем, что мужчины прекрасно могут, это все просто навыки, которые можно развивать. Так и с родительскими компетенциями, качествами, это просто навыки, которые люди могут развивать, если хотят развивать, а в том плане, что нужно, как я сказала первую очередь, это должно быть чувство ответственности, потому что все-таки, родительство должно на этом строиться. Любовь это, конечно, не компетенция, не навык, это чувство, но я все таки верю, то что любой родитель любит своего ребенка, если он психологически нормальный родитель, и вот этот навык умение ребенка слышать и чувствовать, когда родители достаточно вовлекаются в жизнь своего ребенка, они могут

отслеживать какие-то, ну, например, у ребенка меняется настроение, ты сразу чувствуешь что с ним что-то не то, как-то себя по-другому ведет, вот эти моменты, мне кажется одни из важнейших родительских навыков и качеств, которые нужно каждому родителю развивать, тогда мы можем успеть помочь ребенку в каких-то сложных ситуациях, и этим самым показывая, что мы ребенка слышим, видим, чувствуем и предоставляя поддержку мы еще больше в нем усиливаем чувство безопасности, и тогда, когда ребенок станет взрослым, если у него база такая сильная, у него отрыв от семьи не будет происходить, у него там все процессы легче будут проходить.

И: На Ваш взгляд, какие общественные установки в отношении детей, преобладают в Казахстанском обществе? Дети – это смысл жизни, дети – это ответственность, долг, дети – это риск, дети – это общественное признание, дети в некотором смысле ограничивают свободу, родительство может негативно сказаться на карьере, дети – это основной путь к самореализации, дети – это мотиватор, дети – это дар божий, дети – это счастье.

Р: Я думаю у нас дети - это смысл жизни, это явно одна из самых таких основных установок, что ведет к сожалению к тому, что часто перекладывает ответственность на детей, ну как бы делая ребенка смыслом своей жизни, мы намеренно на него ответственность за свою жизнь перекладываем, потом бывает такое, что вот на тебя всю жизнь положила, а ты там такой неблагодарный. Дети – это мотиватор мне кажется тоже, но опять же не для всех это мотиватор, судя по разным историям, и дар божий тоже такое, что как бы в мире принципе сейчас преобладает или мне так кажется, что преобладает осознанное родительство в плане планируемое, а дар божий это как бы немножко тоже с себя ответственность снять, не планируя беременность, как бы сколько дал всевышний, столько будет, это тоже как бы позиция не ответственного взрослого. А остальное есть, но мне кажется, это такое не преобладающее, а каких -то в отдельных группах людей.

И: Что на Ваш взгляд влияет на выстраивание гармоничных отношений между родителями и детьми?

Р: Но это смотря в каком возрасте все таки, если с самого начала брать, то вот это вот чувства привязанности твердая опора у ребенка, взрослый для ребенка не друг, не там кто-то другой, взрослый для ребенка родитель в первую очередь, значит он та опора, на которого ребенок может положиться, если ребенок чувствует что у него есть защита, опора, это то правильное, что должно быть, родитель выстраивает границы для ребенка, но в тоже время окружая его любовью, если вот

так вот развиваются отношения, если родитель слышит ребенка, понимает ребенка, определенно по-немногу передает ему ответственность со взрослением, в принципе, вообще само по себе родительство это тоже ведь навык, это даже не просто навык, это искусство, наверное, можно сказать, это не приходит само по себе, потому что мы решили стать родителями, у нас все появилось, такого не бывает, мы должны это изучать, должны готовиться, ведь не даром есть целое отдельная специальность, есть целое научное направление, научное исследование. Родитель мне, кажется, в первую очередь должен готовиться, тогда ему будет легче исполнять эту роль. И доверие, это тоже одно из важных моментов, у нас с сыном как-то такой один инцидент произошел, мы снимали квартиру в Америке, и он что-то разлил на ковер, там везде вот этот ковролан светлый, дурацкий, который снимать, мыть нельзя, если что-то портится, потом большие штрафы надо платить, он что-то разлил, и он это закрыл и мне не сказал. Конечно, я злилась, ругалась, почему ты так сделал, почему ты мне не сказал, он плакал и ничего мне не смог сказать, я в тот момент переборщила явно, со своими эмоциями, я его напугала. Потом, когда мы с ним поговорили, он сказал, что как раз вот этого вот он и боялся, что он мне скажет и я его на ругаю, хотя у нас вроде такое вот нет, это для нас не норма, в тот момент я остановилась, на себя со стороны посмотрела глазами своего ребенка, если мой ребенок мамы боится, это вообще ненормально. Слава богу, это был один такой инцидент, мы поговорили, я сказала, что я поняла, я не хотела точно его напугать, и я по-другому поводу сбилась, объяснила почему, и сказала давай в месте сделаем, постараемся вывести это пятно и так далее, и ребенок потом успокоился, но как часто вот это часть, которое после того как ты на ругал ребенка вообще происходит, объяснение, разбор ситуации, услышать своего ребенка, понять ребенка, часто этого не происходит, и ребенок потом боится родителя. Естественно когда он вырастет, у него начнется подростковый возраст, там о доверии говорить сложно, поэтому очень часто родители сильно удивляются, что ребенок что-то такое делает, о чем они даже не догадываются, дети хорошо могут скрывать, особенно подростки. Мы сами подростками были, мне кажется тут первую очередь доверие, тут есть такие моменты, когда взрослый может подумать, как так, я не должен извиняться перед своим ребенком, если я так сделаю, мой авторитет понизится, это на самом деле не так, все мы делаем ошибки, но в меру, оставаясь взрослым на которого можно положиться, можно признать какую-то свою ошибку. Когда это касается таких вещей как страх ребенка, ребенок не должен бояться своего родителя, ребенок должен доверять.

И: Как Вы считаете, какое количество детей является нормотипичным для казахстанской семьи?

Р: Мне кажется такой нормы нет, для каждой семьи это своя, кто сколько может, кто сколько хочет, кто сколько чувствует, что он сможет обеспечить какими-то хорошими базовыми условиями, я не говорю там квартира, машина, это чуть-чуть как бы перегиб, ну вот основными вещами, основными условиями в детстве, у каждой семьи есть свое, например, какая-то семья считает пять детей для них хорошо, норма, для кого-то один ребенок, для кого-то вообще не иметь детей тоже норма, это тоже нормально.

И: Вы до этого говорили то, что в традиционных семьях больше, а в других поменьше детей

Р: Вообще, это тренд какой-то, он меняется, если раньше можно было сказать, что в традиционных семьях больше детей, у более современных один, два ребенка, сейчас это начало меняться, у меня очень много друзей, знакомых, у которых больше трех детей, три, четыре, пять. Не знаю может это наши корни говорят, все-таки, что казахская семья, она большая. Я не могу сказать, что хотела бы, например, много детей, наверное, я слишком серьезно прихожу к родительству. Я хотела бы троих, но пока у нас двое детей, и даже разговоры о том, чтобы иметь третьего ребенка, мы пока что не определились до конца, потому что это все-таки серьезный шаг.

И: Какие факторы больше всего определяют репродуктивные установки современной казахстанской молодежи (рожать ли ребенка, в каком возрасте, при каких обстоятельствах, сколько детей иметь)?

Р: Мне кажется молодежь тоже все-таки разного есть, у нас есть какие-то крайности, наверное, есть кто-то, кто приезжает в большой город задачей выйти замуж за столичного парня, в таком плане, есть и парни, которые хотят девушку найти себе такую, обеспеченную. Ну, есть и ребята, которые стремятся к карьерному росту, как-то реализоваться и потом уже начинают о семье думать, есть и те, которые с детства нацелены на то, чтобы иметь большую семью. Мне кажется, это просто история каждого отдельного человека и сильно будет отличаться, потому что, если мы посмотрим на столицу, на большой город, на маленький город, на регион, все-таки истории будут разными, и в каждом из этих мест все равно тоже есть разная молодежь. Когда ты вот в столице живешь, у тебя есть фэйсбук, и твои друзья фэйсбуке, как будто есть картинка Казахстана, но на самом деле это не так, если так посмотреть, то кажется все ребята сейчас хотят учиться, осознанно создать семью, но

как только ты за пределами фэйсбука выходишь, там уже жизнь другая, это мне кажется у нас везде по-разному.

И: Если бы Вам предложили выстроить казахстанскую модель родительства, как бы Вы ее описали?

Р: У нас какой-то вьюжен получается, мне кажется, мы где-то умудряемся и традиции сохранять, и суперсовременными быть, нередко с ущербом для семьи и для женщины в первую очередь, может быть это и не хорошо. Но хотелось бы, чтобы мы, пожив за рубежом, я вижу в чем есть наши сильные стороны, которых, например, в той же Америке нет.

И: В чем же отличие?

Р: У нас есть то чего там нет, в плане ощущение своих корней и того, что семья рядом, это одна из причин. Мы, когда уезжали на учебу, я собиралась PhD вообще там заканчивать, мы еще пять лет должны были там быть, но мы не выдержали, от того, что мы вдали от семьи. Я не думала, что это будет решающим фактором для меня, но это было решающим фактором, мы далеко, а, друзей рядом нет, семьи рядом нет. Семья большая у мужа, муж пятый в семье, а я одна в семье, но у нас тоже семья большая, родных много. Я как бы привыкла к тому, что выросла в такой обстановке, и когда я начала понимать, что я детей своих этого лишила, что у них нет вот этой опоры на свою семью, что они не ходят на казахский той, хотя это в какой-то момент меня раздражало, но потом, когда ты уезжаешь, ты понимаешь, это часть идентичности. Я детей своих вырвала из этого, и они уже не такие, как я, но это неправильно я считаю, свои корни ощущать нужно, вот это наша сильная сторона. Да мы там, в пандемии той делаем, безответственность такая есть, но если смотреть большую картину, то это, то за что мы должны держаться, и то чем мы должны гордиться. Еще пять, десять лет назад я бы так не говорила, у меня взгляды были другие, видимо к этому нужно прийти, мышление стало более глубокое, за эти два года в Америке. Хотя, я до этого жила в Америке, и в Англии жила, такое не приходило, потому что на тот момент у меня не было семьи, я одна там была, студентка, молодая, без детей, это другое. Потом мне всегда хотелось уехать, и я уехала с семьей, ну вот переосмысление пришло нам такое, что это наша сильная сторона, и там чувствовала я себя очень одиноко, несмотря на то что со мной был муж и дети, одинока в плане, ни друзей, ни семьи рядом нет. Вот такие вот вещи, которые нам кажутся элементарными, когда их отбирают, это действительно сильно влияет. Поэтому нам нужно вот это сохранять, потому что я часто тоже такое наблюдаю. Бывает, что современная молодежь, они стараются подальше от семьи вырваться, не хотят на тои ходить, не хотят общаться, с одной стороны

понятно, когда есть какое-то определенное давление, ты от этого хочешь чуть-чуть отстраниться, у меня в принципе тоже также было, но, это важная часть, которую нужно сохранить, может быть, это отсутствие выбора. Мы детям в принципе, редко даем выбор, в детском саду выбор не даем, в школе не даем выбора, и какой-то момент настает, им хочется уже что-то самостоятельно сделать, оторваться и такой резкий отрыв происходит. Ну, если мы немного пересмотрим свое отношение, то можно те моменты сгладить, вообще сохранить привязанность к семье, к роду и не забывать при этом о развитии образования в первую очередь, ну у нас в принципе есть культ образования, у нас есть вот проблема элитарного образования, например, НИШ и все остальное, ЕНУ и все остальное, «Болашак» и все остальное, не очень правильно я считаю, образование везде одинаковое, хорошим должно быть, от такой элитарной модели нужно отходить, в принципе для всех условия создавать по возможности. То я думаю, что мы еще на пути к своей какой-то модели. Раньше мне часто говорили, вот вы все хотите западное к нам привести, у нас есть свои традиции. Я не очень понимала, о чем люди говорят, но сейчас я понимаю, это будет невозможно сделать, потому что, все-таки у них своя история, свой менталитет, мы не можем взять западное здесь, это не нужно делать, нужно сохранить свое. Вот надо же я никогда не думала, что такими словами буду говорить, сохранить свое, при этом взять лучшее, те модели, на которое все ориентируются. Вот вообще сам факт, что наше интервью идет на русском, это тоже, то от чего нужно было отходить, я сама как человек, который работает над своим казахским языком, и вообще в целом, дошкольным образованием, я считаю, что мы все-таки должны переходить на свой родной язык, и об этом я тоже никогда не думала, что буду говорить, такие вещи, которые, наверное, начинаешь ценить, я не знаю с возрастом или как, сложно объяснить.

И: По Вашему мнению, на сегодняшний день какая из моделей родительства превалирует в казахстанском обществе (традиционная, солидарная, делегирующая и неопределенная)?

Р: Ну опять же есть разные варианты, многодетность традиционное распределение, разные есть у нас модели, как и разные семьи, пока солидарная модель родительства, мне кажется таких не очень много, там, где оба родителя поровну ответственность несут, таких семей мало. Больше, наверное, традиционная модель, а в тех семьях, где родители больше на карьере сфокусированы, на работе, там, наверное, делегирующая модель, у них есть такое, что няни в помощь, родители, создают центры. Как бы жизнь такая, без этого не проживешь с другой стороны, но у нас все равно, мы сохранили хотя бы декрет, это важ-

ное, от которого мы ни в коем случае, никогда не должны отказываться. Например, в Америке декретного отпуска нет, с шести недель ребенка отдают в сад, то есть ребенка с полтора месяца приводят в детский сад, ну какое там может быть чувство привязанности, какое там может быть чувство безопасности, много на самом деле проблем, которых, к сожалению сами американцы, мое субъективное мнение, не видят, для них это норма жизни, я считаю, что это не совсем правильно. У нас есть условия все-таки, для семьи, как минимум год оплачиваем декретные, и это очень хорошо, это не нужно убирать. Когда говорят, вот нам нужны ясли открывать, до года ни в коем случае не нужно их открывать, потому что тогда родители перестанут быть с ребенком, хотя бы до года нужно чтобы были. Все-таки это такая важная вещь, чтобы мы не уходили на эту делегирующую модель больше, хотелось бы чтобы у нас больше была такая солидарная модель родительства, когда не только женщина несет ответственность за воспитание детей, но и мужчина наравне принимает. Для этого мне кажется, и социальные должны создать условия, у нас как бы мужчина может выйти в декретный отпуск, если жена не пошла, у нас это не в обязательном порядке. Мне, например, в скандинавских странах, в Швеции нравится, что есть обязательное время, когда женщина идет, и обязательное время, когда мужчина идет, мне, кажется, что это очень правильно. Мы такое даже сделали, возможно, мы смогли бы усилить роль отца и его вовлечение к этому вопросу, от этого никому плохо не будет.

И: Классно, получается в Швеции сперва мама уходит, потом папа, да?

Р: Да, там есть определенная схема, какое-то время мамы в декрете, какое-то время отцы в декрете, это обязательно, вот этот момент еще уточню.

И: Следующий вопрос, зарубежный опыт?

Р: Ну вот разные есть варианты, американский опыт, который я не считаю вообще тем, на который нужно ориентироваться в плане семьи, но американский штат, страна американская - это не государственный устрой, которое обеспечивает какие-то социальные блага. Например, то, что в Советском Союзе было, как раз то, что обеспечивалось, бесплатный декретный отпуск, бесплатные сады и т.д. В Америке, например, такого нет, так как она больше капиталистическая страна, только с точки зрения нам это подходит, и какая-то поддержка идет не на всех, а только на уязвимый слой общества. Вот это похвально, что у них есть поддержка уязвимым слоям общества. При чем у них бедными считаются из программы для бедных, это если у тебя сто восемьдесят

процентов от минимального прожиточного уровня, то есть тебе нельзя совсем голодать, чтобы иметь возможности воспользоваться какими-то вещами. В принципе в основном у нас, если бы так было, у нас многие, наверное, смогли бы этим воспользоваться. Я как студентка, например, наша семья тоже подходила бы к различным таким программам, бесплатные программы, очень поддерживающие маму, поддерживающие семью и детей. Мне нравилась одна программа, когда женщина беременна, если у нее такой уровень доходов, она обращается в офис этой программы, просто подтверждает свой доход, и ей дают каждый месяц чеки, с которыми она может пойти магазин и обменять. Но там конкретно, четко обозначено, что она может, приобрести определенные продукты, не на что угодно потратить, а именно, какие-то крупы, овощи. Вот такие вещи, которые нужны, для того чтобы она питалась хорошо, чтобы у нее ребенок был здоров во время беременности. Потом, когда рождается ребенок тоже самое, до пяти лет его обеспечивают каким-то минимальным, необходимым набором, до года - это смесь, какие-то вещи, а, потом после года уже другая еда, там овощи, фрукты, крупы и т.д. Потому что есть в Америке такой тренд, у всех, у кого низкий заработок, низкий социальный слой, низкий доход я имею виду, они питаются не очень хорошо. Макдональдсы всякие, где можно за доллар покушать, пытаются вот это предотвратить, потому что ребенку нужно нормальное питание. Вот такие вот программы делают, это вообще, очень классная программа, у нас тоже можно, что-то подобное ввести. Если не давать пособие, деньги, которые ты не знаешь, как они потратят, что чаще всего на кредит, на что-то хоть, а именно конкретно знать, что эти деньги на продукты для ребенка, и продукты они могут выбрать только из конкретно представленных. И любой магазин, ну не любой, а в списке из больших супермаркетов, они с этими программами работают, то есть ты к ним приходишь, открываешь буклет, страницу этого супермаркета, и конкретно знаешь, что ты можешь взять. Там получается в месяц где-то сорок пять долларов, по-моему, где-то на столько выходит, ну это в принципе, на ребенка неплохая поддержка.

И: Определенные слои населения?

Р: Сто восемьдесят минимально прожиточного уровня. В принципе все студенты под это подходят. Я подходила как студентка, у меня доход, там стипендия небольшая, мы под это подходили, моему ребенку как раз было три с половиной, мы правда позже узнали, ну в общем где-то год, мы вот этой программой пользовались, и это хорошо нам помогло. И там, кстати, не имеет значение ты гражданин, не гражданин, вообще не важно. Это тоже хорошая отличительная черта американской программы. И таких программ очень много разных. Но вот это большой

минус, что нет декрета, не просто оплачиваемого, а вообще декрета нет. То есть, ты не можешь уйти с работы, оставить, и нет такого закона, что за тобой место сохранится. Какие-то большие компании могут себе позволить оплачивать, но и то они максимум три месяца оплачивают и все. А сады у них не государственные, у них государственные есть только определенные программы, чаще не на полный рабочий день, несколько часов, и туда место тоже получить надо.

И: Получается все сады частные?

Р: Сады все частные, и они соответственно все очень дорогие. По сути, мама не может выйти в декрет, потому что она потеряет свой заработок, доход. Но отдав ребенка в сад, она весь свой доход отдает, по сути туда, потому что они действительно дорогие, ну там зависит от города, в нашем городке, например, было где-то тысячи долларов детский сад в месяц, часто так и получается. Но выбрать материнство они не могут очень часто, потому что они боятся потерять работу и потом возвращаться сложно, до конца за работу очень сильно держатся, особенно, если ты на нормальном месте работаешь. Работы там много разной, но в хорошее место устроиться и там оставаться, приходится сделать какой-то выбор, и он очень часто не в пользу семьи. Например, у них есть еще такой один момент, работа там примерно в пять заканчивается, в пять тридцать детей забирают из сада, и дети у них в семь тридцать уже спят. Стабильно по всей Америке дети ложатся спать в семь тридцать. То есть у родителей там час полтора в день, из которых уходит время на дорогу, время прокормить и искупать, по сути они не так много времени с детьми проводят, кроме вот на выходных. Но я имею в виду, что вся эта система она не дружественная в семье, в этом плане у нас гораздо лучше, хотя у нас тоже бывает такая работа, что допоздна родители на работе, но в плане того, что хотя бы по минимуму мы обеспечиваем декретный отпуск, это хороший плюс. Ну есть и другие страны, как Скандинавия. Про Скандинавию я рассказываю уже из того, что там читала и ознакомилась, не из личного опыта, потому что я там не была. Там вот более хорошие условия созданы, что и мама должна пойти в декрет, и папа должен пойти в декрет, и в целом для семьи условия созданы благоприятные. Я у знакомых слышала, что, если ты с ребенком, тебе проезд бесплатный, никаких удостоверений, ничего не показываешь, просто с ребенком зашел и бесплатный проезд.

И: А насколько возможно в наших реалиях?

Р: У нас, ну почему бы так не сделать, это же поддержка для семьи. Потом у нас у детей будут требовать справку, не дай бог, если проездного нет, там выгоняют. Меня как-то выгоняли из автобуса, хотя я была

уже в старших классах, в классе десятом, наверное, это была зима, по-моему, меня выгнали из автобуса, я оплатила проезд, и играла, сидела и спрятала вот этот билетик в руках, и я забыла, ну я ребенок. Хотя я уже в старшем классе, но все равно ребенок, я забыла. И зашли контролеры, начали спрашивать, ну-ка покажите, а я сижу, только что здесь был, только что здесь был, и они настолько злые тетки наорали на меня и выгнали из автобуса. Но разве можно так делать, я вышла, во-первых, я до школы не доехала, в школу не попала, во-вторых, я по середине между школой и домом осталась, я пошла пешком по морозу домой, размазывая там слезы по лицу, это вообще ненормальная ситуация, так нельзя с детьми поступать. У нас во многом есть такой, что мы к детям как-то жестоко относимся, ну неужели так сложно, ребенок зашел, проехал, пусть будет бесплатно всем, они все одинаковые дети, независимо от уровня доходов. У нас много моментов, которые мы не досмотрели и что можно было бы довести до ума, именно с точки зрения детской безопасности, все - таки у нас многие вопросы не закрыты, дети остаются, какой родитель пойдет разбираться, это сложно, долго, скорее, ну ладно, пусть и все да, если государство этим не займется, а кто этим будет заниматься. Много моментов, которые нужно делать, дошкольное образование, например, у нас не считается важным, достаточно важным, чтобы иметь отдельный департамент управления в МОН-е, был раньше департамент, его закрыли. Сейчас дошкольным образованием занимается один человек, вроде бы есть Комитет по дошкольному образованию, но, к сожалению, один человек только занимается. Это просто показывает отношение к детям не настолько серьезно, насколько нужно. И эти вопросы постоянно поднимаем различные, их несогласованность, различная политика у нас, но не получается пока привлечь достаточно серьезного внимания к тому, чтобы действительно кто-то сверху, не знаю там ОПМ, КПМ, кто-то чтобы серьезно этим занялись, не так что МОН-у делать, а вот реально.

И: Как вы думаете, насколько казахстанцы готовы к усыновлению детей?

Р: Такой сложный вопрос, по-моему, я не знаю, интересная ситуация, вроде бы раньше исторический, как говорят чужих детей не бывает, дети на улице не оставались, родные забирали, но сейчас почему-то видим другую реальность. Вообще вопрос усыновления, он сложный, это опять-таки про ответственность взрослых людей. У нас, у взрослых с ответственностью туговато, почему бывают случаи, когда ребенка обратно отдают. Мне кажется, там недостаточно осознали всю серьезность и подготовительных каких-то мер для семьи, есть какие-то школы уже, это буквально не так давно, это важный момент,

что взрослых надо готовить к родительству, но, когда ребенок усыновленный, это вдвойне нужно готовиться. Мне кажется, мы все-таки пока не готовы, потому что это ответственность, у людей пока что с ответственностью не очень, взрослые люди у нас не очень-то с ответственностью дружат, скажем так.

И: Как вы думаете какие-либо особенности есть в воспитании детей при усыновлении?

Р: Конечно, там очень много психологических моментов, которые нужно знать и тут нужно как раз-таки подготовка родителей, психологическая готовность, заранее понимать на что там идут, много будет моментов сложных. Даже те родители, которые готовы к этому, они все равно испытывают трудности. У меня есть подруга, у которой несколько детей усыновленных, она сама специалист в этом вопросе и даже ей бывает иногда сложно и это нормально. Но разница в том, что она понимает, понимала на что идет и для нее там нет варианта, что, что-то с ребенком не складывается и вернуть его назад, это ведь не игрушка, это ведь не товар какой-то, а она выстраивает дальше отношение. Но у нас таких взрослых очень мало. И в этом плане нужна школа отдельная, должна быть до усыновления и в тот период, особенно в начале поддержка тоже обязательно должна быть. Потому что там очень много вещей, о которых, наверное, могут и не задумываться родители, особенно психологические. Это дети, у которых нет чувства привязанности, если они выросли в детдоме, у них нет чувства безопасности, многие вещи нарушены. И это все потом сказывается на поведении, оно может быть вызвано вот этим, вот отсутствием у них чувства безопасности, т.д., недолюбленности, недостаточной привязанности, не потому что они там характер показывают, это не от этого. Они часто сами не понимают, как это происходит. Там много вопросов и должна быть серьезная, постоянная поддержка у семьи, которая на это решаются. Даже если, кажется, что они осознанно готовы, все равно нужно сопровождать.

И: Как, на Ваш взгляд, должна выглядеть идеальная модель родительства, какие ключевые черты включать? Какие необходимые элементы должен в себя включать процесс воспитания детей?

Р: Я думаю идеальной модели родительства нет, потому что все-таки люди мы все разные, наверное, больше сказать про ключевые какие-то вещи, которые должны быть, опять же доверие, давать атмосферу доверия. Когда ты доверяешь ребенку, ребенок может доверят тебе, это главное, ответственность безусловно, не устану повторять, что осознанность, недаром же такой есть термин осознанное родительство. Когда ты понимаешь, что готов к каким-то сложностям, понимаешь, что ты

делаешь, зачем ты делаешь, зачем тебе это нужно, зачем вы с этим человеком хотите пожениться, зачем вы хотите иметь детей, даже на такие вопросы у нас не часто отвечают. Часто бывает такое что все женятся, поэтому я там женюсь, все мои друзья женаты и мне тоже надо, все мои подружки вышли замуж и мне надо, вот у меня уже возраст поэтому надо, но это же неправильно, не совсем позиция взрослого. Наверное, целью должно быть не выйти замуж, не стать мамой, а целью родителей, что, именно с этим человеком я хочу продолжить отношения, опять же мое субъективное мнение, вот такая осознанная позиция, почему мы хотим детей, для чего это нам надо, что мы готовы сделать для них. Ну и вообще готовность постоянно учиться. У нас нет культа скажем так науки в обществе, сейчас у нас есть блогеры, люди слушают блогеров, как вот она там воспитывает своих детей, они спрашивают, но не имея специального образования, может давать советы, ее слушают, делают, не совсем правильная позиция не со стороны блогера, не со стороны людей. Все-таки надо придерживаться к науке, как я говорила наука о семье есть, и наука о развитии детей, это все есть, огромные, миллиардные исследования в зарубежных, западных странах. Огромные деньги выделяют на такие исследования. Есть целая, отдельная лаборатория, которая занимается изучением только игр, например, изучает игру в жизни детей. И глупо, наверное, не пользоваться вот этими данными, которые наоборот помогут не слушать разные мнения людей, которые просто основываются на собственное мнение. Все-таки надо склоняться к научным данным, это то, над чем в нашем обществе еще надо работать. Потому что, судя особенно по пандемии, и по вакцинации и всяким рассылкам, у нас пока люди не очень хорошо развили критическое мышление и у них ориентиры на, «он сказал, тот сказал, анау айтты, мынау айтты», недоверие есть науке почему-то, мне кажется надо подписываться на хорошие страницы, которые с научной точки зрения, дают объяснение, например, институт «Ойна» наш.

И: Что влияет на укрепление потребности, готовности, способности и возможности для реализации родительской роли у молодежи? И какие меры нужно предпринять для его укрепления?

Р: Если я, например, ребенок и мне родители говорили, мы на тебя всю жизнь положили, и ты нам обязан, то вряд ли у меня будет сильное желание становится самой родителем, может быть я наоборот захочу, семья тоже должна следить за тем что и как она транслирует. Если я транслирую, что время, проведенное с детьми, мне нравится, шестилетний мой сын говорит, мам говорит, сложно быть мамой, он часто этот вопрос задает то, что он видит, я могу уставать, он эмпатизирует, у меня

может не хватает ресурса, чтобы его успокоить, в целом справится с его огромными эмоциями, когда у меня у самой мало ресурсов, и он осознает, потом он спрашивает мам тяжело быть родителем. Вот тут вот важно, верно ответить, не да, очень тяжело, и какие это вызовет эмоции у ребенка, скажет зачем вы тогда меня родили. Сказать, что бывают сложности, но это самое большое счастье, что у нас есть дети, ну как бы на позитивные моменты. В Канаде есть такой институт Ньюфаундленда, профессор Ньюфал говорит о том, что родитель не должен никогда ребенку показывать, что ему тяжело, ребенок должен чувствовать опору, если он видит растерявшегося взрослого, у него вот эта опора под ногами уходит, он на себя как бы чувствует ответственность. Ребенок пытается взять на себя ответственность взрослого. Это так не должно быть, это неправильно. Лучше не показывать детям вот такие вещи. Дети не должны быть, ответственными за какие-то тяжелые моменты. Да, есть другое мнение, что, например, нет, наоборот дети должны понимать, что происходит в меру, мне кажется в меру, без потери вот этого чувства опоры. И больше позитива мне кажется, если детство проходит в таком негативе, нервные родители и т.д., то, ребенок, когда вырастет, сам будет готов создавать семью, то морально не будет готов создавать семью. И может быть еще нужно убрать момент давления в обществе, сильно давят, и на парней давят, и на девушек, ты почему не женился, ты почему не замужем, убрать этот момент, чтобы молодежь создавала семью не от того, что там говорят родственники. Родственники говорят постоянно, почему не замужем, выйдешь замуж, почему нет ребенка, родишь, почему один, почему два, а, когда дочка, а, когда сын, ну это как бы такая да, чуть по меньше может лезть в личное пространство молодежи и ориентиры. Встречала такие семьи, когда у мамы, например, есть дочь, и она очень сильно переживает за то, как дочь выйдет замуж, а дочь учится в десятом классе, ей вообще сейчас об этом не нужно думать, она хочет работать, она хочет развиваться, учится, у нее там мечта работать на какой-то там силиконовой долине. Понятно мама переживает, а как семья, но ребенок на таком этапе, ей сейчас вообще не нужно о семье думать, пусть она развивается, а о семье тогда, когда она встретит своего человека, так будет правильнее, чем с детства будут говорить замуж, замуж, замуж, она больше не хочет замуж выходить, а потом выходит лишь бы от нее отстали. Таких же случаев тоже много. Поэтому убрать давление, лучше наоборот больше поддержки давать и какие-то правильные приоритеты расставлять, в зависимости от возраста детей.

И: И, последний вопрос какую работу нужно проводить для повышения готовности молодежи к родительству, укрепления систе-

мы ценностей и практик заботы о детях, усиления ценности детей и родительства?

Р: Если с точки зрения государства смотреть, то мы должны поддерживать максимально, создавать условия, вообще у нас государство, страна, каждый город, любое пространство должно быть благоприятным для ребенка. В первую очередь, мы должны смотреть через призму ребенка, если в этом обществе ребенку безопасно, если удобно, если мама с коляской может проехать везде, не говоря уже о тех людях, которые сами в коляске. У нас же элементарно мама с коляской проехать не может, вот эти пандусы, с подъезда выходишь убийственные, на которых ты даже пешком не пройдешь. Какие-то вот такие элементарные, казалось бы, вещи, которые не требуют ничего особенного для их исполнения, это просто техническая вещь, которую можно сделать. Элементарно, если пойдешь в магазин, есть ли туалет для мамы с ребенком, если у тебя сын, а ему допустим семь лет, и ты не готова отпустить его в мужской туалет одного, например, я не всегда готова, если у нас рядом папы нет, что мне делать, мне вести его в женский туалет, большого мальчика, семилетнего. Что делать, если нет общего туалета, а если общий туалет, есть комната матери и ребенка, а как же отец и ребенок. Хотя отец вышел с ребенком погулять, где ему памперс менять. В комнате матери и ребенка, где мать грудью кормит. Вот такие вещи элементарные, которые можно предусмотреть везде, об этом у нас не думают. В этом плане мне в Америке тоже очень сильно нравилось, в любой парк пойдешь, обязательно есть туалет с бумагой и с мылом, есть водные фонтанчики. Дети постоянно хотят писать, постоянно хотят пить и это есть, и это обеспечить ничего сложного нет. Если на создание любого пространства смотреть с точки зрения удобства для ребенка и для семьи в первую очередь, оно будет удобно всем остальным в принципе тоже. У нас может быть, призмы вот этой до сих пор нет. Как сделать безопасно для ребенка, у нас очень много где не безопасно для ребенка, чаще всего небезопасно, чем безопасно.

И: Если молодежь увидит все что сделано, они будут готовы к родительству.

Р: Может снижает уровень, ну смотрите, если вот у вас созданы в городе парки классные условия и там постоянно много пап с детьми, мам с детьми, все равно влияет на то, как воспринимают, если мы видим постоянно замученную, замызганную мамочку, за детишками которая бегаёт, часто в этих различных, в фэйсбук, в инстаграмм пишут комментарии, у нас есть фонд такой, там в основном стали негативные вещи писать, вообще в последнее время очень сильно как -то есть такой тренд, ну часто пишут, ой говорит, я вообще никогда не хочу замуж,

не хочу детей, потом мучится, это все равно влияет, еще какие-то истории пишут и такие выводы делают. Я не могу говорить, насколько это будет эффективно, неэффективно, для того чтобы это понимать, это нужно попробовать и посмотреть эффективность, либо посмотреть исследования в других странах, там что является эффективным. Но я не думаю, что поддержка государства когда-нибудь может быть бесполезной для семьи, может быть какие-то программы просто стоит делать более продуманными и с точки зрения эффективности смотреть. Как бы, не просто, что мы сделали, она работает, не работает все равно, помогает, не помогает все равно, а именно проверять эффективность. Программу запустили, проверяем эффективность и смотреть добились ли мы тех целей, которые поставили, если нет, что нужно поменять. И тогда будет отчетность какая-то, перед людьми. Это нормально, если она не сработала, значит просто нужно поменять, отменить эту программу и сделать другую, но это не так просто. У нас программа на пять лет, а результат программы мы очень редко видим в виде отчета, что сработало, что не сработало. Мы слышим только вот, новая программа, новая программа, это касается семьи в том числе. И какая-то мысль была, наверное, еще момент, вот это, что говорит о том, что вот мне нравится слово «ответственность». У нас воспринимается немного негативно, оно больше ассоциации с выражением «я на себя возьму вину», ну то есть ответственность. Это значит, если что-то пойдет не так, я буду виноват, в этом плане. В Америке, на английском языке ответственность подается с другой точки зрения, как выбор. То есть я взрослый человек, у меня есть возможность сделать выбор, я за него в ответе, но это мой выбор личный. Может быть, у нас тоже стоит говорить об ответственности, не только в негативном ключе, мы же часто любим говорить ребенку, вот никакой ответственности, а подавать это с хорошей и позитивной стороны, что ты уже достаточно взрослый, чтобы сделать собственный выбор, да выбор предполагает определенную ответственность да. Так же с семьей, если говорит о семье, как о своем собственном выборе, ты сам выбираешь, с кем ты создаешь семью, вы на равных, вы партнеры, вы сами решаете, когда жениться, вы сами решаете, как жить, не будешь лезть в семью, нарушать все личные границы, говоря там, что твоя жена кушать не готовит и так далее, такие вещи. Может быть и отношение немного, ну у тех людей, у которых негативное отношение, может оно поменяется. Есть над чем работать, у нас есть много всего хорошего.

И: Спасибо вам! Было приятно побеседовать.

Р: Взаимно!

ОБЩИЙ КОЭФФИЦИЕНТ РОЖДАЕМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН, на 1000 человек

Все население

Регион	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Казахстан	22,71	22,52	21,64	21,77	21,73	22,76
Акмолинская	17,12	16,90	16,71	16,82	16,63	16,99
Актюбинская	24,11	23,53	22,47	22,69	23,40	23,97
Алматинская	25,30	25,88	24,98	24,86	24,67	26,30
Атырауская	27,93	27,84	26,78	27,16	26,55	27,64
Западно-Казахстанская	20,48	20,62	19,96	20,11	20,06	20,74
Жамбылская	25,72	25,27	23,71	24,18	23,98	25,71
Карагандинская	17,73	17,31	16,44	16,64	16,72	17,02
Костанайская	14,47	13,94	13,38	13,30	13,15	13,47
Кызылординская	25,92	25,04	24,39	24,34	24,22	26,92
Мангистауская	31,30	31,18	29,74	29,72	29,72	30,65
Павлодарская	16,87	16,64	15,91	15,72	15,35	15,66
Северо-Казахстанская	14,25	13,58	13,17	12,93	12,46	12,59
Туркестанская*	29,03	28,48	27,01	27,33	27,87	30,17
Восточно-Казахстанская	16,40	16,45	15,98	15,83	15,90	16,47
г. Нур-Султан	30,29	30,18	28,23	27,67	25,95	25,48
г. Алматы	18,63	18,36	17,69	18,19	18,19	18,25
г. Шымкент	-	-	27,61	27,53	27,89	30,02

Городское население

Регион	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Казахстан	22,73	22,65	21,99	22,16	22,09	22,60
Акмолинская	19,32	19,22	18,83	18,48	18,56	18,77
Актюбинская	25,70	24,94	24,39	24,14	24,75	24,96
Алматинская	27,25	26,63	27,12	27,11	27,88	28,60
Атырауская	29,41	30,12	28,14	28,22	27,48	27,49
Западно-Казахстанская	22,18	23,15	22,44	22,64	21,99	22,33
Жамбылская	25,42	25,18	24,35	25,73	26,34	28,67
Карагандинская	17,87	17,55	16,51	16,79	16,73	16,91
Костанайская	15,43	15,00	14,41	14,40	14,15	14,29
Кызылординская	28,04	27,39	26,31	26,58	27,07	29,04
Мангистауская	30,22	32,15	33,70	32,51	30,21	31,62
Павлодарская	16,82	16,47	15,70	15,60	15,33	15,21
Северо-Казахстанская	15,76	15,17	14,18	14,14	13,41	13,07
Туркестанская*	29,97	30,09	34,40	36,56	38,82	38,83
Восточно-Казахстанская	17,41	17,51	16,82	16,76	16,67	17,03
г. Нур-Султан	30,29	30,18	28,23	27,67	25,95	25,48
г. Алматы	18,63	18,36	17,69	18,19	18,19	18,25
г. Шымкент	-	-	27,61	27,53	27,89	30,02

Сельское население

Регион	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Казахстан	22,70	22,34	21,15	21,22	21,22	22,98
Акмолинская	15,15	14,81	14,80	15,34	14,89	15,39
Актюбинская	21,48	21,17	18,05	19,26	20,11	21,51
Алматинская	24,68	25,65	24,33	24,19	23,75	25,65
Атырауская	26,60	25,74	25,27	25,99	25,43	27,83
Западно-Казахстанская	18,80	18,08	17,37	17,40	17,95	18,99
Жамбылская	25,92	25,32	23,28	23,16	22,42	23,76
Карагандинская	17,20	16,38	16,15	16,04	16,68	17,43
Костанайская	13,40	12,75	12,18	12,01	11,79	12,32
Кызылординская	24,30	23,20	22,88	22,56	21,93	25,21
Мангистауская	32,14	30,45	26,92	27,83	29,39	30,00
Павлодарская	16,99	17,07	16,42	16,00	15,40	16,74
Северо-Казахстанская	13,10	12,34	12,35	11,92	11,65	12,18
Туркестанская*	28,27	27,16	25,19	25,08	25,15	27,97
Восточно-Казахстанская	14,91	14,87	14,69	14,35	14,67	15,55

Приложение 5

Страна	Оплачиваемые недели	Доля выплат от зарплаты	Численность населения в 2021, млн. чел.
Bulgaria	58.60	90.00%	6,896,663
Greece	43	49.00%	10,370,744
United Kingdom	39	30.00%	68,207,116
Slovakia	34	75.00%	5,460,721
Croatia	30	100.00%	4,081,651
Chile	30	100.00%	19,212,361
Czech Republic	28	61.00%	10,724,555
Ireland	26	26.00%	4,982,907
Hungary	24	70.00%	9,634,164
Italy	21.70	80.00%	60,367,477
Luxembourg	20	100.00%	634,814
Estonia	20	100.00%	1,325,185
Poland	20	100.00%	37,797,005
Malta	18	86.00%	442,784
Cyprus	18	75.00%	1,215,584
Lithuania	18	100.00%	2,689,862
New Zealand	18	46.00%	4,860,643
Denmark	18	53.00%	5,813,298
Romania	18	85.00%	19,127,774
Australia	18	42.00%	25,788,215
Finland	17.50	74.00%	5,548,360
Costa Rica	17.30	100.00%	5,139,052
Latvia	16	80.00%	1,866,942
Austria	16	100.00%	9,043,070
Netherlands	16	100.00%	17,173,099
Canada	16	49.00%	38,067,903
Spain	16	100.00%	46,745,216
France	16	90.00%	65,426,179
Turkey	16	66.00%	85,042,738
Slovenia	15	100.00%	2,078,724
Israel	15	100.00%	8,789,774
Belgium	15	63.00%	11,632,326
Switzerland	14	58.00%	8,715,494
Germany	14	100.00%	83,900,473
Japan	14	67.00%	126,050,804
Iceland	13	68.00%	343,353
Norway	13	94.00%	5,465,630
Sweden	12.90	77.00%	10,160,169
South Korea	12.90	80.00%	51,305,186
Mexico	12	100.00%	130,262,216
Portugal	6	100.00%	10,167,925
United States		0.00%	332,915,073

Приложение 6

ПЕРЕЧЕНЬ СТРАН, В КОТОРЫХ ОФИЦИАЛЬНО ЗАПРЕЩЕНЫ ТЕЛЕСНЫЕ НАКАЗАНИЯ ДЕТЕЙ³²

- 62 государства в настоящее время ввели запрет во всех местах, в том числе дома
- Еще 27 государств обязались реформировать свое законодательство для введения полного запрета

Государства, запрещающие любые телесные наказания детей, в том числе дома:

- 2021 - Республика Корея
- 2020 - Япония, Сейшельские Острова и Гвинея
- 2019 - Грузия, ЮАР, Франция, Косово (Республика)
- 2018 - Непал
- 2017 - Литва
- 2016 - Монголия, Черногория, Парагвай, Словения
- 2015 - Бенин, Ирландия, Перу
- 2014 - Андорра, Эстония, Никарагуа, Сан-Марино, Аргентина, Боливия, Бразилия, Мальта
- 2013 - Кабо-Верде, Гондурас, Македония
- 2011 - Южный Судан
- 2010 - Албания, Конго (Республика), Кения, Тунис, Польша
- 2008 - Лихтенштейн, Люксембург, Республика Молдова, Коста-Рика
- 2007 - Того, Испания, Венесуэла, Уругвай, Португалия, Новая Зеландия, Нидерланды
- 2006 - Греция
- 2005 - Венгрия
- 2004 - Румыния, Украина
- 2003 - Исландия
- 2002 - Туркменистан
- 2000 - Германия, Израиль, Болгария
- 1999 - Хорватия
- 1998 - Латвия
- 1997 - Дания
- 1994 - Кипр
- 1989 - Австрия
- 1987 - Норвегия
- 1983 - Финляндия
- 1979 - Швеция

³² <https://endcorporalpunishment.org/ru/global-progress/>

Территории, запрещающие любые телесные наказания детей, в том числе дома:

Аруба (Нидерланды), Кюрасао (Нидерланды), Фарерские острова (Дания), Французская Гвиана (Франция), Гренландия (Дания), Гваделупа (Франция), Джерси (Великобритания), Мартиника (Франция), Майотта (Франция), Острова Питкэрн (Великобритания), Реюньон (Франция), Сен-Бартоломью (Франция), Сен-Мартен (Нидерланды), Сен-Мартен (Франция), Острова Шпицберген и Ян-Майен (Норвегия), Острова Уоллис и Футуна (Франция)

- Только 13% детей в мире полностью защищены законом от всех телесных наказаний

Приложение 7

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ЭКСПЕРТОВ ПО СОЦИОЛОГИЧЕСКОМУ ИССЛЕДОВАНИЮ «МОДЕЛЬ РОДИТЕЛЬСТВА И РОДИТЕЛЬСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»

№	Должность	Организация	Город
1	Практикующий психолог Цароева Лейла	Частный практикующий психолог	Нур-Султан
2	Руководитель Центра Кульчиева Майра	Центр развития детей «Келешек»	Атырау
3	Координатор Диханова Айжан	Дом мамы №1	Нур-Султан
4	Координатор Шакирова Гульнар	Дом мамы №2	Нур-Султан
5	Руководитель фонда Рыль Анна	Частный фонд «Корғау Астана»	Нур-Султан
6	Социолог-аналитик	Независимый исследователь	Нур-Султан
7	Социальный работник	Средняя школа	Сарань
8	Координатор Нурмахамбетов Жасулан	Школа семьи	Нур-Султан
9	Ректор академии Мухамбеткалиев Данияр	Международная академии семьи и развития личности	Нур-Султан
10	Педагог Айнагуль	Дворец школьников	Актобе
11	Завуч по воспитательной работе	Школа-гимназия	Нур-Султан
12	Социолог	КазГЮУ	Нур-Султан
13	Коррекционный психолог	Педагог-ассистент	Усть-Каменогорск
14	Участник проекта, ориентированного на детей из детских домов	Проект «Наставники»	Нур-Султан
15	Психолог по работе с детьми с особенностями развития	Средняя школа	Нур-Султан
16	Психолог	КазГЮУ	Нур-Султан
17	Преподаватель социологии	КарГУ	Караганда
18	Завуч по воспитательной работе	Школа дополнительного образования	Нур-Султан
19	Социальный работник Айжан	Поликлиника	Нур-Султан
20	Динара Кусаин, автор методических пособий по родительству и вовлеченному отцовству	Эксперт по семейному развитию и детской безопасности	Нур-Султан

№	Должность	Организация	Город
21	Медиатор Сайлаубай Асель	Магистр менеджмента и права, медиатор	Нур-Султан
22	Социолог	Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева	Нур-Султан
23	Адамова Манара Директор центра	Республиканский центр «Дошкольное детство»	Нур-Султан
24	Председатель ОО Гаухар Киикова	ОО Институт детства «Ойна»	Нур-Султан
25	Методист Амирова Гульсим	Центр школьников города Атырау им.Абая	Атырау
26	Айткалиева Жанна Учитель-исследователь	Средняя школа	Атырау
27	Султанова Зумрат	Атырауский государственный университет им. Х.Досмухамедова	Атырау
28	Дархан	Юрист	Нур-Султан
29	Кенжеева Мадина директор детского сада	Детский сад «Триумф»	Атырау
30	Руководитель Центра Директор Секретариата по Целям устойчивого развития Хамбар Бахыткуль	АО «Институт экономических исследований»	Нур-Султан

